Ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ټولنپوهنې له نظره:

په افغانستان کې د واک جوړښتونه

لیکوال
ډاکټر.م. عثمان روستار تره کی

ژباړن
محمد اسمعیل یون

(c) ketabton.com: The Digital Library

بسم الله الرحمن الرحیم

کتاب پېژندنه

د کتاب نوم:	د ټولنپوهنې له نظره: په افغانستان کې د واک جوړښتونه
لیکوال:	ډاکټر.م.عثمان روستار تره کی
ژباړن:	پوهیالی محمد اسمعیل یون
خپرندوی:	یون کلتوري یون
چاپشمېر:	۱۰۰۰ ټوکه
لومړی چاپ:	۱۳۷۷ل کال
دویم چاپ:	۱۳۸۷ل کال
د ژباړن پرله پسې نومره:	(۱۲)
د خپرندوی پرله پسې نومره:	(۱۲)
کمپوزر:	ضیاءالرحمن ضیاء

(c) ketabton.com: The Digital Library

ډالۍ!

هغو افغانانو ته، چې د سولې،
ولسواکۍ او خپلواکۍ د اساسي
ضمانت په توګه، د مرکزي او ملي
حکومـــت د ټينګښـــت لپـــاره
جنګېږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

نیولیک

ګڼه	سرلیک	مخ
۱	ددې اثر دویم چاپ	۱
۲	د خپرندوی یادښت	۳
۳	د لیکوال پېژندګلوي	۶
۴	سریزه	۹

لومړۍ برخه

د ټولنیزاو سیاسي ژوند ارزښتونه

لومړی څپرکی

د دولت د جوړښت بنسټونه

ګڼه	سرلیک	مخ
۵	الف- د اسلام دین	۱۴
۶	ب- جهاد او غزا	۱۶
۷	ج- قومي او قبیله یي اړیکي	۱۷
۷	د- لویه جرګه	۱۸
۸	یو- د قبیله یي ولسواکۍ د ستنو په ټینګښت...	۱۸
۹	دوه- د دولت د حقوقي ستنو په تثبیت...	۲۹
۱۰	هـ- سیمه پالنه او ملتپالنه	۴۳
۱۱	و- د سلطنت موسسه	۵۱
۱۲	یو- مذهب او دین	۵۱
۱۳	دوه- واکمن قوم او د هغه پر جوړښت باندې...	۵۲
۱۴	۱- جرګه	۵۳
۱۵	۲- مرکه	۵۴
۱۶	۳- ننواتې	۵۵

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱۷	۴- تیږه ایینو دل	۵۵
۱۸	درېـ- ځمکوالي	۵۶

دویم څپرکی
سیاسي واک

۱۹	الف- مذهب او دین	۵۸
۲۰	ب- قبیله او کورنۍ	۶۱
۲۱	ج- شتمني	۶۲
۲۲	د- عمر او د ژوند تجربه	۶۲
۲۳	هـ- بورو کراسي	۶۳
۲۴	و- د جهاد قومانده	۶۳
۲۵	ز- ټکنوکراسي او پوهه	۶۴
۲۶	ح- اردو	۶۵
۲۷	ط- ایډیالوژي	۶۵
۲۸	یو- ویښ زلمیان	۶۶
۲۹	دوه- خلق او پرچم	۶۷
۳۰	درېـ- د ملي ستم ډله	۶۹
۳۱	څلور- د شعله جاوید ډله	۷۰
۳۲	پینځه- د افغان ملت ګوند	۷۱
۳۳	شپږ- اسلامي ډلې، د سیاسي ژوند ځانګړنې او...	۷۳
۳۴	لومړی- جهادي تنظیمونه	۷۳
۳۵	۱- عمومیات	۷۳
۳۶	۲- د جلب او جذب سیمې او ډلبندۍ	۷۶
۳۷	الف- اخواني بنسټپال	۷۷
۳۸	ب- د تصوف خاوندان	۷۸
۳۹	ج- د مدرسې اهل	۸۰
۴۰	د اسلامي انقلاب حرکت	۸۱
۴۱	اسلامي وحدت ګوند	۸۳

(c) ketabton.com: The Digital Library

۴۲ دویم- طالبان ۸۸
۴۳ ۱- د طالبانو رامنځته کول ۸۸
۴۴ ۲- جمعیت العلمای اسلام او مدرسې ۹۰
۴۵ ۳- د طالبانو غورځنګ انقلابي خصلت لري ۹۲
۴۶ ۴- د طالبانو د راڅرګندېدو منطق ۱۰۲
۴۷ درېیم- د سیاسي ژوند ځانګړنې ۱۰۴
۴۸ څلورم- د جهادي مشرانو له خوا د جګړه ییزې... ۱۰۵

درېیم څپرکی

قهر او روغه

۴۹ الف- د قهر او زور کارول ۱۱۴
۵۰ یو- جغرافیایي لامل ۱۱۴
۵۱ ۱- جیوپولیټیک لامل ۱۱۴
۵۲ ۲- فزیکي لامل ۱۱۵
۵۳ دوه- ټولنیز لامل ۱۱۶
۵۴ درې- سیاسي لامل ۱۲۱
۵۵ ب- د ولسواکۍ د اصولو رعایت ۱۲۷

دویمه برخه

پر ټولنیز او سیاسي ژوند د ۱۹۷۸م کال د کمونیستي کودتا اغېز

لومړی څپرکی

د دولتي جوړښت د بنسټونو رنګونه

۵۶ الف- سلطنت او پارلمان ۱۳۴
۵۷ ب- له مذهب نه سیاسي ګټه اخیستل ۱۳۸
۵۸ ج- قومي او قبیله يي اړیکي ۱۳۹
۵۹ یو- په سیاسي برخه کې بې اتفاقي ۱۴۰

(c) ketabton.com: The Digital Library

۶۰ دوه- په کلتوري برخه کې بې اتفاقي ۱۴۱
۶۱ درې- په پوځي برخه کې بې اتفاقي ۱۴۲
۶۲ د- ملتپالنه، پان اسلامیزم او د جهاد نړیوال کېدل ۱۴۲
۶۳ هـ- په هجرت کې د ملتپالو روښاندو د... ۱۵۴
۶۴ جغرافیایي لامل ۱۵۶
۶۵ پولي او مالي لامل ۱۵۷
۶۶ رواني او کلتوري لامل ۱۵۷

دویم څپرکی

د ناپېیلي حکومت غوښتنه او د ملي اردو د بیا جوړونې پر بنسټ د دولت د فزیکي لوړتیا بیا راژوندي کول

۶۷ الف- د ملي اردو بیا جوړونه ۱۶۱
۶۸ ب- وسلوالې ډلې او د بېوسلې کولو ربړه ۱۶۴
۶۹ ج- د درنو وسلو راټولول ۱۶۶
۷۰ د- د درنو وسلو د راټولولو لپاره... ۱۶۹
۷۱ هـ- لنډ مهالی حکومت او د مشروعیت ستونزه ۱۷۰

درېیم څپرکی

د واک د کلاسیکو بنسټونو ویجاړېدل او د هغه د نویو ملاتړو راڅرګندېدل

۷۲ الف- د واک د کلاسیکو بنسټونو ویجاړېدل ۱۷۴
۷۲ یو- قبیله او کورنۍ ۱۷۴
۷۳ دوه- شتمني ۱۷۷
۷۴ درې- عمر او د ژوند تجربه ۱۷۸
۷۵ څلور- ټکنوکراسي او پوهه ۱۷۹
۷۶ ۱- د پوهنتون د بنسټیزو ارزښتونو ویجاړول ۱۸۰
۷۷ د پوهنتون په تشکیلاتي برخه او درسي نصاب... ۱۸۲
۷۸ د علمي پرسونل په برخه کې بدلون ۱۸۷

(c) ketabton.com: The Digital Library

۷۹	۲- د پېژندنې کړکېچ او له هغه څخه...	۱۹۲
۸۰	لومړی- په افغانستان او ګاونډیو هېوادو کې...	۱۹۷
۸۱	دویم- په لویدیزو هېوادو کې افغاني ځوانان	۲۰۱
۸۲	ب- د واک د نویو ملاتړو راڅرګند بدل	۲۰۵
۸۳	یو- جهادي تنظیمونه	۲۰۵
۸۴	دوه- جهادي قوماندانان	۲۰۸

څلورم څپرکی

د جهاد په بهیر کې قهر او روغه

۸۵	الف- قهر	۲۰۹
۸۶	یو- د کلاشینکوف او ستنګر نسل	۲۰۹
۸۷	دوه- تروریزم په سیاست کې د جنایت...	۲۱۱
۸۸	ب- روغه	۲۲۱
۸۹	پایله	۲۲۷
۹۰	د محمد اسمعیل یون لنډه پېژندنه	۲۳۰

ددې اثر دويم چاپ

دا اثر لومړی ځل له نن څخه لس کاله دمخه (پر ۱۳۷۷ل کال) د پښتني فرهنګ د ودې او پراختيا ټولنې له خوا چاپ شوی و. ځينې محتويات يې د همغه وخت او حالاتو د پېښو څرګندونه کوي، خو څرنګه چې دا اثر په ډېر دقيق ډول ليکل شوی او د ټولنپوهنې د علم له معيارونو سره سم يې د افغاني ټولنې د واک او ژوند جوړښتونه پر هر اړخيز ډول شنلي، نو ځکه خو که ډېر وخت پرې هم تېر شي، د کتاب اساسي محتوا خپل موثريت له لاسه نه ورکوي. دا کتاب نه يوازې د ټولنپوهنې مينه والو ته د زيات ارزښت وړ دی، بلکې هغه چاته، چې په سياسي مسايلو کې ګوتې وهي؛ سياستوال وي او که سياستپوه، هغو ته هم د زيات ارزښت وړ دی، په تېره بيا سياستوالو ته. دوی که چېرې دا اثر په ځير سره ولولي، نو په اوسنيو او راتلونکو سياسي چلندونو کې به له زيات احتياط او دقت څخه کار واخلي او دا کار به نه يوازې زموږ د ټولنې په ګټه تمام شي، بلکې خپله همغه سياستوال ته به هم تر هر چا زيات ګټور پرېوزي.

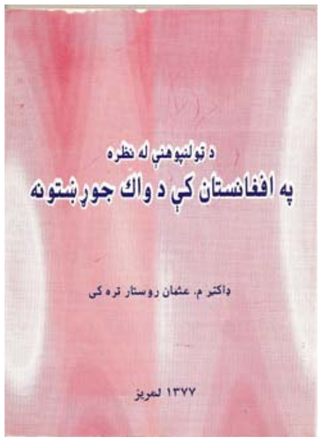

(c) ketabton.com: The Digital Library

زمونږ په ټولنه کې د دا ډول سیاسي اثارو د لیکنې ګټه ځکه زیاته ده، چې زمونږ ټولنه سیاستوالو د همدې سیاسي تېروتنو له امله پر اوسنیو بدمرغیو ککړه کړې ده.

استاد ډاکتر محمد عثمان روستار تره کی، د سیاستوالو د همدې تېروتنو قرباني شوی او نږدې شپږ کاله یې د زندان سختې شپې ورځې زغملي دي. دی د یو سیاستپوه او ټولنپوه او د هغه شخص په توګه، چې هم سیاسي بدمرغیو کړولی او هم یې د غمیزې ټول بهیر په زور او زېر سره له نږدې څارلی، تر ټولو زیات زمونږ د ټولنو سیاسي او ټولنیزو ناروغیو ته متوجه شوی دی. ده دا هره ناروغي او نیمګړتیا له خپل علمي زره لید څخه تېره کړې، شنلې او ارزولې ده او په پای کې یې د علاج او درملنې نسخه هم وړاندې کړې ده. که دا کتاب د سیاست مینوال، لېوال او د عملي ډګر لوبغاړي په دقت ولولي او هغه هضم کړي، نو پوره باور دی، چې نه یوازې خپله به د زیاتو سیاسي تېروتنو مرتکب نه شي، بلکې د نورو سیاستوالو د تېروتنو او جنایتونو مخنیوی به هم وکړي.

د همدا سې ورځې په هیله
په درنښت
پوهندوی محمد اسمعیل یون
ارګ، د جمهوري ریاست ودانۍ
کابل- افغانستان
۱۳۷۷ل کال د کب ۲۴مه نېټه

(c) ketabton.com: The Digital Library

د خپرندوی یادښت

زموږ ګران هېواد افغانستان نه یوازې د هېواد د سترو اتلانو او ساتونکو استوګنځی و، بلکې ستر تمدنونه یې هم رازېږولي، په دیني او دنیايي پوهنو کې یې ستر ستر پوهان بشریت ته وړاندې کړي دي. زموږ تاریخ له ډېرو لوړو ژورو ډک دی، یو وخت دا خاوره په سیمه کې د پوهې، هنر او سیاست مرکز و او ځینې وخت د نړیوالو ښکېلاکګرو او نړۍ نیونکو د لښکرکښیو قرباني شوې هم ده.

په داسې حال کې چې پخوا دا هېواد د پوهې او فرهنګ مرکز و، خو په معاصر تاریخ کې زموږ خلک تل د سیمې او نړۍ د ځواکونو له یرغلونو سره لاس او ګرېوان وو. خپل ټول ځواک یې د هېواد او ملي نوامیسو د دفاع په لاره کې لګولی او د دې وخت یې پیدا کړی نه دی، چې د پوهې او هنر ډېوه نوره هم روښانه کړي. بیا هم د هېواد پوهانو هڅه کوله له سترو مالي او سیاسي ستونزو سره سره د خپلو لاس لرلو امکاناتو تر بریده د پوهې دودولو او تدریس ته دوام ورکړي. زموږ په هېواد کې د پوهنیزو او کلتوري چارو وده، قناعت بښونکې نه وه، خو کلتوري انحطاط هم واکمن نه و، د دې هیله موجوده وه، چې د وخت له غوښتنو سره سم د پوهنیزو او کلتوري چارو پرمخبیولو کې سترې بریاوې زموږ د خلکو په برخه شي. خو په خواشینۍ سره چې پر ۱۹۷۸م کال کمونیستي کودتا او ورپسې

(c) ketabton.com: The Digital Library

زموږ پر هېواد د سرو لښکرو يرغل د ټولنيز ژوند په ټولو برخو کې د ګډوډيو پيل و. کمونست ګوند او يرغلګرو ځواکونو غوښتل د زور او دولتي واک په واسطه د دې خاورې خپلواک ملي هويت له منځه يوسي، د هېواد تاريخ تحريف او ټولو اقتصادي، سياسي، کلتوري او ټولنيزو پديدو ته، له شوروي څخه راغلی سور رنګ ورکړي.

بې شمېره هېوادپال پوهان او متخصصين قرباني شول، له هېواد څخه د مغزونو فرار پيل شو، د هېواد زېربنا او اقتصادي بنسټ ويجاړ شو او په پای کې د دولتي اداري جوړښت له منځه لاړ، د پرديو او ګاونډيو هېوادونو له غرضه ډک لاسونه د هېواد ګوټ ګوټ ته ورسېدل. د پرچم، ملي ستم، وحدت حزب او اسلامي جمعيت ګډه کودتا، چې د روسيې او ګاونډيو هېوادو د جاسوسي کړيو له خوا پلان شوې وه او د نوموړيو هېوادونو عملي ملاتړ يې درلود، بشپړه سياسي، اقتصادي، کلتوري او اخلاقي ړنګونه يې رامنځته کړه، چې د هغو تشريح د دې سريزې له زغم نه وتلې خبره ده.

د ژوند د ټولو برخو بيا رغونه د اوسني او راتلونکي پښت ستره او لويه دنده ده. په هېواد کې د سولې او حقوقي دولت له نشتوالي سره سره، ټول هېوادپال کسان مسووليت لري، چې په هېواد کې د عادي ژوند د بېرته راګرځېدلو لپاره، د خپلو امکاناتو تر بريده هڅې وکړي، د پوهنيزو او روزنيزو موسسو بيارغونه او د پوهنيزو

(c) ketabton.com: The Digital Library

او کلتوري چارو لپاره هلې ځلې هغه ستر مسوولیتونه دي، چې په دې لړ کې راځي.

دا کتاب په هېواد کې د نومیالیو ملي، سیاسي، علمي او ټولنیزو شخصیتونو څخه د یوه شخص اثر دی؛ پوهنوال استاد روستار تره کي دا اثر نه یوازې د جهاد په سختو شرایطو کې لیکلی، بلکې دی په خپله د افغاني او ملي هویت د بیا ځلونې د مبارزینو په مخکښانو کې دی. ده په افغاني خپرونو کې په حیرانوونکي جرئت او غوښ منطق سره د پردیو له دسیسو نه پرده پورته کړې او د افغانستان خلک یې له هغو سترو خطرونو څخه چې زمونږ هېواد او خلکو ته متوجه وو، خبر کړي دي.

د پښتني فرهنګ د ودې او پراختیا ټولنه، چې پر دې وروستیو وختونو په المان هېواد کې د کلتوري انحطاط پر وړاندې د مبارزې لپاره جوړه شوې ده. د هېواد په دواړو ژبو پښتو او دري د دې کتاب د خپرونې ویاړ لري.

په درناوي
د پښتني فرهنګ د ودې او پراختیا ټولنه

(c) ketabton.com: The Digital Library

د لیکوال پېژندګلوي

پوهنوال ډاکټر محمد عثمان روستار تره کی د هېواد له لویو ملي، علمي او سیاسي شخصیتونو څخه دی. دی پر ۱۳۲۰ل کال د کابل ښار په یوې پوهنیزې او فاضلې کورنۍ کې زېږېدلی دی. ده خپلې منځنۍ زده کړې پر ۱۳۳۹ل کال په استقلال لېسه کې پایته ورسولې او پر ۱۳۴۳ل کال د کابل پوهنتون له حقوقو او سیاسي علومو پوهنځي څخه فارغ شو. ډاکټر محمد عثمان روستار تره کی پر ۱۳۴۶ل کال د لوړو زده کړو لپاره فرانسې هېواد ته لاړ او پر ۱۳۵۰ل کال د عامه حقوقو په څانګه کې د ډاکټر ډپلوم په اخیستلو بریالی شو.

ډاکټر روستار تره کی پر ۱۳۵۱ل کال د کابل پوهنتون د حقوقو او سیاسي علومو پوهنځي د تدریسي کدر غړی شو.

نوموړی د ۱۳۶۱ل کال د غویي(ثور) پر میاشت د افغانستان د استادانو او ښوونکو د ټولنې په کدر کې د فعال غړیتوب له امله چې د شوروي یرغل پر ضد، د پوهنتون او معارف د ښوونکو د مقاومت لپاره جوړه شوې وه، ونیول شو. د لاسپوڅي کمونیست رژیم څارنوالۍ، د تش په نامه انقلابي محاکمې، د یوې ناڅرګندې غونډې په ترڅ کې، ډاکټر محمد عثمان روستار تره کي ته، د اعدام سزا غوښتنه وکړه. محکمې په وړاندیز شوي سند کې نرمښت

(c) ketabton.com: The Digital Library

راوست او دی یې په لس کاله زندان محکوم کړ. د دې حکم پانه به په راتلونکې مخ کې ولولئ.

ډاکتر محمد عثمان روستار تره کی د نړیوالو ټولنو، په ځانګړې ډول د بښنې نړیوال سازمان او د ملګرو ملتو د بشر حقوقو د کمیسیون راپور تر (ارمه کورا) په هڅو او اغېزو د ۱۳۶۲ل کال د وږي پر میاشت د پینځه کلن بند تر تېرولو وروسته، له زندانه خوشې شو.

د روڼاندو په باب له دود سره سم د خاد پالیسیو، دا غوښتل چې ډاکتر محمد عثمان تره کی باید له زندان څخه تر خلاصون وروسته تر ځارنې لاندې وي، چې بهرته یې د تللو مخه ونیول شي. نوموړي له زندان څخه تر راوتلو وروسته، د خپلې مبارزې دوام او بهرته د تللو هدف پټ وساته، یو ځل یې په پوهنتون کې پر خپلې تدریسي دندې پیل وکړ. ډاکتر روستار تره کي د مبارزې د دوام لپاره زیات مجال پیدا نه کړ. دی یو ځل بیا د ۱۳۶۸ل کال د غبرګولي پر میاشت، د (واد) په اووم ریاست کې زنداني شو او جسمي شکنجه ورکړل شوه. دا ځل د ناروغۍ او د پوهنتون د استادانو د هغې غونډې د درناوي په خاطر، چې د جمهوري ریاست په مقر کې، د ډاکتر نجیب الله د وینا د اورېدلو لپاره جوړه شوې وه، تر یو میاشتني زندان وروسته خوشې شو.

ډاکتر تره کی، چې نږدې (۱۵) کاله یې په حقوقو پوهنځي کې تدریس کړی دی، د حقوقو او سیاست په څانګه کې د ګڼو تالیفونو لرونکی دی، چې ځینې تر کمونیستي کودتا د مخه کلونو کې د

پلازمېنې په خپرونو او ځينې يې تر کېدو الۍ (مهاجرت) وروسته د هجرت په خپرونو کې خپاره شوي دي.

ډاکټر محمد عثمان روستار تره کی د فرانسې، المان، ايټاليا، سويس، اتريش، يونان، ترکيې، يوګوسلاويا او ايران هېوادونو ته سفرونه کړي، پر ۱۳۶۸ل کال يې لومړی پاکستان او بيا پر ۱۳۷۰ل کال فرانسې ته هجرت کړی دی.

نوموړی څلور زامن لري.

په درناوي

خپرندوی

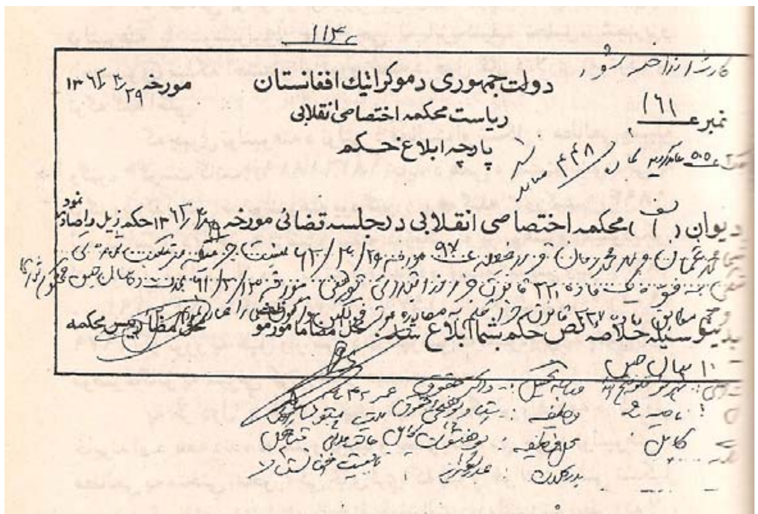
دولت جمهوری دموکراتیک افغانستان
ریاست محکمه اختصاصی انقلابی
پارچه ابلاغ حکم
نمبر ۱۶۱ مورخه ۲۹/۲/۱۳۶۲
دیوان ( ) محکمه اختصاصی انقلابی در جلسه قضائی مورخه ۱۳۶۲ حکم ذیل را صادر نمود
[illegible]
بدینوسیله خلاصه نص حکم بشما ابلاغ شد.
رئیس محکمه

(c) ketabton.com: The Digital Library

سریزه

د انساني ټولنو او ټولنیزو پېښو پوهنيزې مطالعې ته، ټولنپوهنه یا سوسیولوژي وايي، چې له ابژیکتیف تحلیل، شمېریزو (احصایه یي) بېلګو او نورو څخه د خپل کار د لارې (مېتود) لپاره ګټه پورته کوي.

که چېرې ټولنپوهنه، د ټولنې د فعالیت او تشکل د مطالعې وسیله وګڼو، نو ((اګوست کانت)) (۱۸۱۹-۱۸۲۲) باید د هغې د بنسټ ایښودونکي په توګه وپېژندل شي. ده ټولنپوهنه یوه ګټوره پوهه ګڼله. ((دورکیهم)) (۱۸۹۴) لومړنی سړی دی، چې د ټولنیزو پېښو د څېړنې لپاره یې د داسې مطالعې لار ببرته کړه چې پر پوهنيزو (میتودیکو) ولاړه وي. تر ده وروسته ((ماکس ویبر)) (۱۸۲۴-۱۹۲۰)، ((پول فلکس)) (۱۹۰۱-۱۹۷۲)، ((تلکوت پرسان)) (۱۹۰۲-۱۹۷۹) او نورو په خپل وار سره د ټولنپوهنې د میتودونو د پلټنې او د موضوعګانو د سپړنې په برخه کې کار وکړ.

په هر ډول! د ځواک د پیدا کېدو څرنګوالی، د هغه د کارونې ځایونه او د هغه دنده، له هغو سترو ټولنیزو پېښو څخه دي، چې د ټولنپوهنې د مطالعې منځی (محور) جوړوي. که چېرې ځواک د دولتي تشکیل په اړانه کې ځای شي او یا د نفوذ رسالت د دولت داخل ته لاره ولري، سیاسي ټولنپوهنه یې مطالعه کوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

تر لاس لاندې اثر کې ليکوال هڅه کړې، د دولت د تشکيل له منځ څخه تر قاعدې پورې د ځواک جوړښتونه مطالعه کړي او همدارنګه د ځواک نښې نښانې له پورته څخه نيولې تر ولسي تيتو پرکو هغو پورې په مقدماتي توګه په لنډيز سره وڅېړي.

په افغانستان کې قهر (خشونت) او روغه د تاريخ په غبږ کې د پېښو زېږوونکو پديدو په توګه، د ټولنپوهنې غوره موضوعګانې جوړوي. ليکوال په لنډيز سره په دوو برخو کې، د دغو دوو پديدو يادونه کړې ده.

دا ټکی هم د يادونې وړ دی، چې د شننې (تحليل) د اکاډميکې طريقې رعايت تل د پام وړ دی، د شمېرنو او ارقامو منځپانګې يا محتوا ته د اخباري او ژورناليستکو خبرو يو څه رنګ ورکړل شوی، له ليکوال څخه د ژور، ځيرمن او پراخ بحث مجال اخيستل شوی دی.

له نابشپړتياوو او نيمګړتياوو سره سره، دا ليکنه د افغاني ټولنپوهنې د يوې لنډې پيلامې په توګه، کولای شي، د نظر د څښتنانو د ژورو او پراخو پلټنو لپاره د هڅونې سبب شي.

د اثر په ليکنه کې د ليکوال له ذهني پانګې څخه ډېره ګټه اخيستل شوې، په هغو ځايو کې چې له سرچينو او اخځونو څخه بهر، د حافظې له يادښتونو څخه کار اخيستل شوی، هغو ته په لمنليک کې اشاره شوې ده.

د يادونې بل ټکی دا دی، چې د دې رسالې ځينې برخې د هغو ليکنو را اخيستنه (اقتباس) دی، چې د ليکوال په قلم، پر

(c) ketabton.com: The Digital Library

وروستیو کلونو د هجرت چاپېریال په افغاني خپرونو کې خپرې شوي او د رسالې تر بحث لاندې موضوع سره یې په یو نه یو ډول اړه پیدا کړې ده.

دا سریزه به نیمګړې پاتې شي، چې له خپلو هغو ننګیالیو ځوانانو نه، چې د چاپ او خپرونې د فرهنګي کمېټې له لارې یې، په خپله خوښه، د دې رسالې د چاپ، خپرولو او وېشلو نوښت کړی، مننه او منني ونه کړم. دا ښاغلي دادي: ښاغلی جمال رحمان او ښاغلی خلیل رحمان رسولي.

فرانسه

د ۱۹۹۷ کال مارچ

پوهنوال ډاکتر محمدعثمان روستار تره کی

(c) ketabton.com: The Digital Library

لومړۍ برخه

د ټولنيز او سياسي ژوند ارزښتونه

لومړی څپرکی: د افغانستان تعاملي او دوديزه ټولنه، د ټولنيز او سياسي ژوند د ځانګړو (ضوابطو) درلودونکې ده. په دې ټولنه کې د اسلام دين، جهاد او غزا، قبيله يي اړيکي، کليوالي او ملي جرګې، ملتپالنه او سلطنتي دستګاه، د دولت د جوړښت بنسټونه جوړوي.

دويم څپرکی: له مذهب، قبيلې او کورنۍ، شتمنۍ، سن او د ژوند تجربې، بوروکراسۍ د جهاد قوماندې، ټکنوکراسۍ، اردو او ايډيولوژۍ څخه د سياسي ځواک د ملاتړو توکو په توګه ګټه اخيستل شوې ده.

درېيم څپرکی: د دوديزې قبيله يي ديموکراسۍ رعايت، د افغاني ټولنې ستونزمنې او پېچلې څېرې او د هغې نامتجانس قومي او قبيله يي جوړښت ته تر يو حده ثبات او انډول ورکوي. خو

(c) ketabton.com: The Digital Library

په ټولیزه ډول زور او (قهر) د سیاسي لوبو واکمن توکي (عنصر) ګڼل کېږي.

افغاني ټولنه له خپلو کړکېچنو او جنجالیزو پېښو سره، چې ځینې وختان د هغې د ژوند دوام تر پوښتنې لاندې راولي، کېدی شي د وخت له ازمېښت څخه روغه رمټه راووځي؟

د ورځې ستره پوښتنه همدا ده، چې موږ د هغې د ځواب لپاره، له سیاسي ټولنپوهنې (Sociologie Politique) څخه مرسته غواړو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لومړی څپرکی

د دولت د جوړښت بنسټونه

الف- د اسلام دین: د افغانستان په تاریخ کې ملي پاڅونونه، چې د یو واحد ملي دولت د جوړېدو سبب شوي، تل له مذهبي ملاتړ څخه برخمن وو. د ۱۹مې پېړۍ په پای او د (۲۰)مې پېړۍ په پیل کې، د انګلیس د یرغل پر وړاندې، د افغانستان د خلکو پاڅونونو همدغه مذهبي او ملي انګېزنې درلودلې.

په اتیایمو کلونو کې د روسي یرغلګرو پر ضد، زموږ د خلکو ملي او اسلامي جهاد، زیاتره د افغانستان د اسلامي هویت پر بنسټ ډډه لګوله. خو له دې سره سره د افغانستان په تاریخ کې اسلام او ملتپالنه له یو بل سره اوبدل شوي دي. په دې کې شک نه شته چې موږ ان تر اسلام دمخه په خپل هېواد کې د سیمه ییزو (جبهو) لرونکي، ملي غورځنګونه درلودل، خو تر هغه وخت پورې چې دا غورځنګونه له مذهبي ارزښتونو سره یوځای شوي نه وو، ټینګې او پراخه اغېزې یې نه درلودلې. اسلام که له یوې خوا د افغانستان د خلکو د اسلامي او ملي هویت د دفاع اساسي خوځندوی و، له بلې خوا یې ګڼ قومیزې او نامتجانسې افغاني

(c) ketabton.com: The Digital Library

ټولنې ته تجانس او يووالی وربانښه. افغاني قومونه او قبايل د اسلام تر بيرغ او لارښوونو لاندې د روحانيت پر يو واحد مرکز ګروهمن (معتقد) شول او دې کار د ټولنې په سياسي ثبات، په ځانګړي ډول، هغه وخت چې سلطنت د سياسي خبرو پر (بلا منازع) مرکز بدل شو، ملي يووالی يې تامين کړ او د بيعت يوه سرچينه وګرځېده، نو په دې بهير کې اسلام ډېر موثر واقع شو.

په افغانستان کې مذهب او سياست يو له بله بېل شوي نه دي. د هېواد په تېرو قوانينو کې، د دولتي ځواک د نيولو لپاره، دا شرط و، چې واکمنان بايد مسلمانان وي. واکمنو د خپل واک د ساتنې لپاره، تل له اسلامي فقې کار اخيستی، له خلکو يې بيعت اخيستی او د مذهبي مناسکو د ترسره کولو پر وخت د خلکو ترڅنګ ودرېدلي دي.

په افغانستان کې د قوانينو زياته برخه د اسلامي شريعت (حنفي مذهب) پر بنسټ ولاړه ده. له ډېرې پخوا څخه د ځانګړو ديني مدرسو جوړول، د خلکو د دوديزو (تعاملي) حقوقو برخه ګڼل کېده او د دولت له خوا پرې هېڅ ډول بنديز لګول شوی نه و. د د دولت په تعليمي موسسو کې د ديني پوهنو تدريس د لومړنيو، منځنيو او لوړو زده کړو د پروګرام يوه برخه وه. په پايله کې ويلای شو، چې د يو اسلامي هېواد په توګه په افغانستان کې دين، ملتپالنه او سياست ګډ او څنګ په څنګ دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ب- جهاد او غزا: جهاد او غزا سپېڅلې جګړې ته وايي. په افغانستان کې تر اسلام وروسته، د يو نامسلمان يرغلګر پر وړاندې د دين، هېواد او ملي نواميسو دفاع، د جهاد تر بيرغ لاندې ترسره شوې ده.

کله چې جهاد له افغاني ملتپالنې سره غاړه غړۍ شوی، نو افغانستان ګاونډيو هېوادو ته د اسلام دين، افغاني فرهنګ او ژبې د خپرېدو پر يوه محور بدل شوی او د حقوقي دولت د جوړښت د بنسټ کار يې ورکړی دی.

په داسې حال کې چې جهاد د ياد وړ سوبو او لويو امپراتوريو د جوړېدو لپاره وسيله وه، د اسلام دين په ښه توګه د دغو ګڼ قوميزه امپراتوريو تجانس او سياسي سمون تامين کړی دی.

د افغانستان خلک د ملي يووالي له هغه يوازيني ځواکمن احساس څخه، چې د جهاد په بهير کې يې لاره، د ژوند په عادي چارو کې ورڅخه يو څه بې برخې و.

تر هغه وخت پورې، چې جهاد د تاج و تخت د مدعيانو د سوداګرۍ او ګټې پر ناروغۍ نه و اخته شوی او په هېواد کې د نويو لوبغاړو د رانيولو لپاره، د بهرنيانو لاسوهنې زياتې شوې او پراخه شوې نه وې، د افغانستان بېلابېلو قومونو د يو واحد ملت په چوکاټ کې، د پاملرنې وړ يووالی درلود. پر هغه وخت د افغانستان خلکو، په جهاد کې تر برې وروسته په يو زړه او يوه غږ داسې سياسي او ټولنيز بنسټونه جوړ کړل، چې د يو نوي (عصري)

(c) ketabton.com: The Digital Library

دولت جوړښت ته یې لاره اواره کړه. په افغانستان کې د ۱۹مې پېړۍ په پای او د ۲۰مې پېړۍ په پیل کې د حقوقو یا حقوقي دولت ستر جوړښتونه، لکه مرکزي حکومت، پارلمان او د جهاد تر برې وروسته قضایي جوړښتونه، د خپلواکۍ ګټل او د انګرېزي ښکېلاک ماتې، زموږ د خلکو په برخه شوي دي.

د افغانستان د پښتني قبایلو ترمنځ جهاد له قبیله یي دود سره په ښه شان اوبدل شوی دی. خلک د جهاد اعلان په ملي اتڼ سره لمانځي، په ګرمو ولولو ډول او نغاره نر، ښځې او ځوانان د غزا ډګر ته رابولي.

ښځې د جهاد لپاره د نارینه وو په سرښندنه کې ستره ونډه لري، د پښتو حماسي لنډیو بیتونه ددې اند ښکارندویي کوي لکه:

که تور اوربل مې میراتېږي
د دین غزا ده جانان نه منع کومه

او یا

که په میوند کې شهید نه شوې
خدایږو لالیه بې ننګۍ ته دې ساتینه

ج- قومي او قبیله یي اړیکي (مناسبات): په افغانستان کې بېلابېل قومونه او قبایل ژوند کوي؛ پښتانه، تاجک، هزاره، ازبک او ترکمن یې غټ قومونه دي. پښتانه د افغاني ټولنې په جوړښت کې واکمن عنصر جوړوي. له ۱۸مې پېړۍ څخه یې د شوروي تر یرغله پورې، په افغانستان کې د نورو

(c) ketabton.com: The Digital Library

قومونو د نږدې او صميمانه ملګرتيا په همکارۍ، دولتي او سياسي واک په لاس کې لاره او د افغانستان د دولت بنسټ اېښودونکي ګڼل کېږي. ناپښتنو قومونو په تاريخ کې هېڅ وخت هم له دې واکمن عنصر سره د سياسي واک لپاره يو جدي وسلوال رقابت نه دی کړی او نه يې دا مورچل غوره کړی دی، تل يې د هېواد د ادارې په برخه کې دويم رول منلی و، دې وضعې د هېواد سياسي او ټولنيز ثبات تضمين کړی و.

د **۱۹۷۹**م کال د دسمبر پر مياشت، کله چې شورويانو پر افغانستان يرغل وکړ، پر همدې وخت ځينې قومي لږکي (اقليتونه) د پښتنو د سياسي واک د قدرت يا د تاريخي چلوونکي (متصدي) پر ضد وښورېدل.

د - لويه جرګه:

يو - د قبيله يي ولسواکۍ په ټينګښت کې د لويې جرګې اغېز:

لويه جرګه چې له ملي، ټولنيزو، مذهبي شخصيتونو او د قومونو او قبايلو له نامتو مشرانو څخه جوړېږي، د قبيله يي ولسواکۍ د نظام په سيوري کې، د ژوند د دوام لپاره د افغان ملت د ارادې سياسي او حقوقي څرګندوی بلل کېږي.

(لويې جرګې) د افغاني ټولنې د ټولنيزو، سياسي، اقتصادي او رواني شرايطو زېږندې دي، چې دوديزې او ځاني ولسواکۍ (ديموکراسۍ) هم په خپله لمن کې رانغاړي. همدا لويې جرګې دي،

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې د يو واحد ملي ارمان او يا هم د واکمنو د سياسي موضع د ثبيت لپاره يې تاريخي پېښې سره اوډلي دي. په داسې حال کې چې لېبرالي ولسواکۍ د ناسم پيوند په شان، د پرديو د تقليد ځرګندونه کړې ده، خو لويه جرګه د دويزې ډيموکراسۍ په توګه، د هېواد په تاريخ کې ژورې ريښې لري.

(لويې جرګې) تر نورو جرګو لوړې دي او (د پارلمان په ګډون) د دولت تر ټولو برخو زيات حقوقي صلاحيت لري، ان په نامستقيم ډول (د واکمن له لارې) د افغانستان د معاصر دولت په جوړښت کې، د ملي واکمنۍ د ځواک وسيله ګرځېدلې ده.

لويو جرګو په دې لاندې چارو کې هم خپل اغېز شيندلی دی: د واکمن ټاکنه، د اساسي قانون تصويب، د عادي قوانينو تصويب او بدلون، د بهرني سياست په برخه کې، د سترو ملي مسئلو په باب، دولت ته د لارښوونې لپاره د کړنلارې صادرول او نور...

د افغانستان د معاصر دولت د موسسې لويې جرګې (۱۷۴۷م) د افغان او انګليس د لومړي جنګ د لويې جرګې (۱۸۴۱)، د غزنې د لويې جرګې [د افغان او انګليس دويم جنګ] (۱۸۷۸) او د پېښور [د شوروي پر ضد د جهاد سوق] (۱۹۸۰م) کال له لويې جرګې پرته، د نورو زياتو لويو جرګو جوړښت او په هغو کې د بحث او مطرح موضوعګانو عملي نوښت تل د واکمنو په لاس کې و. هغه وخت واکمنو ډلو، د وخت د حکومتونو او دولتونو د سياست او پاليسيو د توجيه لپاره، د لويې جرګې په ترکيب او د هغې د اجنډا په ترتيب کې، له خپل واک او اغېز څخه کار اخيستی دی. د زور له

(c) ketabton.com: The Digital Library

دې اغېز سره سره، د واکمنو ډلو او د خلکو د استازو ترمنځ، په هغو شرايطو کې، چې واکمن د ملي يووالي ممثلين وو او مذهبي اتوريته يې درلودله او د ټولنې د سياسي شعور کچه ډېره ټيټه وه، ډېر زيات توپير نه و. په بله وينا په لويه جرګه کې ګډونوالو مخورو، ټولنيزو شخصيتونو، خانانو، لارښوونکو، مذهبي پوهانو او عالمانو بايد لږ تر لږه د خلکو باور درلودلای چې په دې ډول جرګو کې يې ګډون کړی وای. له دې پرته د دولت چلوونکي، د خلکو له خوا د دولت د غوښتنو د ملاتړ په لاره چاره کې له ستونزو سره مخامخېدل او د لويې جرګې له جوړېدو څخه د مقاماتو هغه هيله نه پوره کېدله چې د دوی په زړه کې وه.

په تېره نيمه پېړۍ کې، د وخت د حکومتونو له خوا، لويې جرګې ته د اساسي قوانينو وړاندې شوې مسودې او د لويو جرګو له خوا د تصويب شويو متنونو پرتلنه، دا په ډاګه کوي، چې لويې جرګې د مسودو په متنو کې لږ تر لږه له پنځه لسو څخه تر دېرش فيصدو پورې بدلون راوړی، له دې څخه ښکاري چې دا جرګې په ټوليز ډول د حکومتونو تر اغېز لاندې نه وې او په ځينو برخو کې د واکمنو جرګو په توګه څرګندې شوې دي.

په افغانستان کې د شوروي له يرغل څخه، د رازېږېدلې جګړې دوام، لويه جرګه د کابل حکومت د سياسي لوبو لوړو ژورو ته ور دننه کړه او هغه يې د مقاومت په ځواکونو کې، د خبرو اترو يوه جنجاليزه موضوع وګرځوله. په داسې حال کې چې د مقاومت د ځواکونو زياتې برخې، لويه جرګه د يوې ټولنيزې کارېدونکې

(c) ketabton.com: The Digital Library

موسسې په توګه تایید کړې، د سولې نوښت د بري لپاره د هغې د رول پر تثبیت، د نظر اختلاف لري. د لويې جرګې دود د سیاسي، قومي او مذهبي مخالفینو پر ناروغیو هم اخته شو.

سیاسي: له دې پلوه هغه اشخاص او تنظیمي ډلې، چې له جهاد څخه نويو راپیدا شويو شرایطو، دوی د نوي سیاسي ځواک په توګه د پام وړ ګرځولي دي، لویه جرګه د واک د کلاسیکو او متروکو پدیدو، د بیا ژوندي کولو وسیله ګڼي. دې اند هغه وخت لار زور اخیسته، چې د لويې جرګې له نوم سره د پخواني پاچا نوم یادېده.

قومي: ځینو قومي او مذهبي لږکیو ډلو او ډلګیو ته له دې کبله، چې په لویه جرګه کې د پښتنو قبایلو (اکثریت) ونډه، د افغانستان د معاصر دولت په جوړېدو کې د دوی رول او د دې ترڅنګ د ملت په لارښوونه کې د نورو قبایلو اغېز زیات و، لویه جرګه د اکثریت د حقوقي واکمنۍ د توجیه حربه ګڼله، چې په پای کې د دولت په اداره کې، لږکیو ته د دویم رول د ورکړې سبب کېدله. د جهاد د دوران بغاوت او د ولسواکۍ له موازینو لرې د زیاتو غوښتنو کړکېچ، د دې سبب شوی و، چې هغوی د دولت په اداره کې، په فرعي رول قانع نه شي.

دې ډلو د لويې جرګې پر وړاندې قومي چلند وکړ او ان د افغانستان په تاریخ کې یې د ((جرګه بزرګ ملی))، ((مجلس کبیر میهنی)) پر نومونو د لويې جرګې د نوم د بدلانه هڅه وکړه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

مذهبي: له دې پلوه چې بنسټپال اسلام، په لويه جرگه کې د ولس د استازو گډون، د مذهبي پوهانو د يوې اهل (حل و عقد) جرگې تر اعتبار کم گڼي، نو دې نظر هم خپل اغېز درلود. بنسټپال چې نوي د اسلامي نړۍ په تصوررولو سره، د افغانستان چارو ته داخل شوي وو، لويه جرگه يې د افغان ملتپالنې څرگندوى بلله، فکر يې کاوه اسلامي انترناسيوناليزم د ملتپالنې له نوم سره، چې په هر ډول افاده شي، مخالف دى.

که چېرې د جگړې په شرايطو کې انتخابات، چې زموږ په چاپېريال کې يوه نا اشنا پديده ده، د يو سياسي توافق د لاسته راوړلو لپاره، چې د يو حکومت په چوکاټ کې راڅرگندېږي، منتفي وگڼل شي، د جگړې د ختمولو يا لږ تر لږه د کړکېچ د کمولو لپاره يوازې يوه لاره پاتې کېږي او هغه د لويې جرگې جوړېدل دي. په کړکېچن حالت کې د لويې جرگې د جوړېدو لپاره کېدى شي زيات شمېر دليلونه وړاندې شي. له دې جملې نه:

ـ د سولې او سياسي ثبات د تامين لپاره د افغاني قبيله يي ډيموکراسۍ پر اصولو برابرې، پر يوې داسې موسسې ډډه لگول چې د تاريخ په اوږدو کې يې د لېبرالې ولسواکۍ تر تجملي جوړښت څخه زيات، خپل قابليت په زبات رسولى وي.

ـ که چېرې لويه جرگه د يو انتقالي حکومت د ټاکلو لپاره موظفه شوې وي، انتقالي حکومت ته د سياسي او حقوقي ځواک ورکړه، هغه هم په داسې شرايطو کې، چې ځينې جهادي تنظيمونه د

(c) ketabton.com: The Digital Library

وسلوال جهاد د غوښتنې په پرمخبیولو سره یوازې او یوازې خپل ځان په هېواد کې د سیاسي ځواک بلا منازع وارث وګڼي.

ـ په داسې شرایطو کې چې ټولې تنظیمي ډلې د جهاد د لسیزې په بهیر کې، له بهرنیو لاسوهونکو هېوادو څخه اغېزمنې شوي، د دودیزې جرګې له لارې د سولې د ټینګښت په برخه کې، په خپله افغانانو ته د نوښت ورکړه.

ـ په افغاني ټولنه کې ((چوپ اکثریت)) ته د سیاسي او حقوقي ملاتړ ورکړه، هغه اکثریت چې غږیې یوازې د جګړې له ډګر څخه د باندې اوریدل کېږي. د (بې پرې کسانو) د رول ټاکنه او د ننداري له حالت څخه د هغو را ایستل.

د ناپېیلو اشخاصو، سوله غوښتونکو جهادي قوماندانانو، بوروکراتانو، د معارف او پوهنتون استادانو او د منځلارو تنظیمونو د یو نوي ایتلاف د جوړېدو لپاره د لارې لټون، د سولې د ځواکونو دا ایتلاف چې د پراخه تفاهم پر بنسټ منځته راغلی، باید ډاډه شي، چې جګړه مار ځواکونه به په راتلونکي سیاسي ژوندانه کې تجرید او څنډې ته کړي.

ـ د سیاسي تفاهم او سولې، لکه ټاکنې، رفرنډم او نورو د ټینګښت لپاره، د بل هر ډول پروسیجر په انډول د لویې جرګې د جوړېدو اسانتیا، په داسې شرایطو کې چې دلویې جرګې د یاد وړ جوړوونکي عناصر تر افغانستانه بهر ژوند کوي.

په کړکېچنو شرایطو (لکه د جګړې د اتلسو کلونو پر مهال) کې د لویې جرګې د جوړېدو ترکیب، د نویو غړیو غوښتنه کوي. په دې

(c) ketabton.com: The Digital Library

مانا چې نوي عناصر لکه د جهاد مشران، د جهاد قوماندانان، مخکښ اشخاص یا د ملي مقاومت د ځواک ځرګندوی اشخاص باید د لویې جرګې په ترکیب کې شامل شي. سربېره پر دې که بیا هم لویه جرګه تر ملي پولو د باندې جوړه شوه، له نویو دندو، لکه د سولې د نوښت تر لاسه کول او لارښود کدر له ټاکنې سره به مخامخ وي.

لویې جرګې د افغانستان د تاریخ د ټاکلو شرایطو زېږنده دي او په طبیعي ډول د هغو شرایطو له امله، چې دا جرګې په کې جوړې شوي دي، د ځومره والي او ځرنګوالي له پلوه یوه له بلې سره توپیر لري.

د جګړې د وخت لویې جرګې او د سولې د وخت لویې جرګې یو ځه توپیرونه لري. د سولې د وخت لویې جرګې له اوسنیو ستونزو، چې افغاني ټولنه ورسره لاس او ګرېوان ده مخامخ نه وي. کله که د کړکېچ او جګړې د وخت لویه جرګه وغواړي، له ګډوډیو او بغاوتونو سره مقابله وکړي، باید فردي مشخصات او له ورځنیو مسایلو سره د مقابلې لپاره سم امکانات ولري.

د ګډوډۍ او ملي مشرتابه د نشتوالي په شرایطو کې، د لویې جرګې د جوړېدو غوره دلیل، یو داسې حکومت ته د مشروعیت او تمثیلي ځانګړتیاوو ورکول دي، چې د سولې او سیاسي ثبات د ټینګښت دنده پر غاړه ولري.

ددې حکومت مشروع صبغه به، ټولې هغه ډلې چې په سپین سترګۍ سره د سیاسي واک لپاره، د افغانستان د خلکو او ملت د

(c) ketabton.com: The Digital Library

نمایندګۍ ادعا کوي، بېوسلې کړي او نړیواله ټولنه په ځانګړي ډول د ملګرو ملتو سازمان به، د لويې جرګې د باور وړ اجرايي ځواک د پېژندني له واقعيت سره مخامخ کړي.

مهمه پوښتنه داده، چې د جګړې او سياسي ګډوډۍ په شرايطو کې به څوک د لويې جرګې د جوړېدو واکمنه سرچينه وي؟ که د افغانستان د نوي دولت له موسسې جرګې او نورو لويو جرګو څخه، چې د بهرني يرغل پر وړاندې يې د ملي مقاومت لارښوونه کوله، په استثنايي توګه تېر شو، نورې لويې جرګې د افغانستان د واکمنو له خوا په هېواد کې د سولې او سياسي ثبات په حالاتو کې جوړې شوي دي. په داسې حال کې چې هېڅ يوه جنګيالۍ ډله او د کابل اداره، د حقوقي دلايلو په وړاندې کولو سره نه شي کولای د مشروعيت مدعي شي. موږ بايد د افغانستان د معاصر تاريخ په رڼا کې ماضي ته مراجعه وکړو دا سرچينه چې د لويې جرګې په شان يوه تاريخي پديده او د يو ډول مشروعيت څرګندويه ده. د پخواني مشروعيت ځيني ممثل سياسي شخصيتونه، له هغې جملې نه يو هم پخواني پاچا دی، د لويې جرګې په جوړېدو کې د پخواني پاچا، د واک د غوراوي لپاره کولای شو ګڼ شمېر دلايل وړاندې کړو، له هغې جملې نه:

ـ پاچا د لويې جرګې د جوړېدو په برخه کې د زده کړو (کسبي) حقوقو لرونکی دی، نوموړي د خپل سلطنت پر وخت لږ تر لږه درې لويې جرګې (۱۹۴۱، ۱۹۵۵، ۱۹۶۴) جوړې کړي دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ـ که د **۱۹۷۳**م کال کودتا ، چې د سلطنت د ړنګېدو سبب شوه ، د نوي مشروعیت پیل وګڼو ، د سلطنت پخوانی مشروعیت یې د جمهوریت د مشروعیت تر شعار لاندې راوست، اوس د جمهوریت د مشروعیت د ممثل واکمن د نشتوالي له کبله، پاچا د یو اغېزمن عنصر په توګه یو ځل بیا مشروعیت پیدا کوي.

د اروپا په تاریخ کې تر ټولنیزو او سیاسي کړکېچونو وروسته د پخواني مشروعیت د بیا اعادې لپاره کولای شو ، لږ تر لږه دوه بېلګې وړاندې کړو:

ـ په فرانسه کې د لوی انقلاب (**۱۷۸۹**م) تر پېښېدو وروسته، چې سیاسي او ټولنیز کړکېچ یې منځته راوړ، اتلسم لویي د سلطنت مشروعیت د اعادې په ارمان او د انقلاب د تګلارو د ساتنې په هیله، د چارو واګې په لاس کې واخیستې (Rest- auration ریستوراسیون).

ـ په اسپانیا کې د فرانکو په مشرۍ د ملي متحدې جبهې او جمهوري حکومت ترمنځ تر خونړیو جګړو وروسته، چې د (۲۰۰۰۰۰) کسانو د وژنې سبب شوې، جمهوري حکومت سیاسي واک واخیست، د وراثت قانون پر **۱۹۷۴** کال، د سلطنت د مشروعیت اعاده تایید کړه، فرانکو پر **۱۹۷۵** کال لومړی جان کارلوس خپل ځای ناستی وټاکه.

خو په افغانستان کې پاچا یوازې په اوسنیو اضطراري شرایطو کې د مشروعیت وړ او د لویې جرګې د جوړېدو واکمنه مرجع ده. د راتلونکې سولې په شرایطو کې، له ډیموکراتیکو لارو چارو څخه

(c) ketabton.com: The Digital Library

د نوي مشروعیت په ټوکېدو سره به، د پخواني مشروعیت د پدیدې عمر پایته ورسېږي، یو دا وي چې خلک د ازادو ټاکنو له لارې پخوانی مشروعیت ومني. په هر حال! په افغانستان کې به هېڅکله د سلطنت د اعادې لپاره ملي او نړیوال شرایط مساعد نه وي.

په پایله کې په کړکېچونو شرایطو کې پر لیبرالي ډیموکراسۍ (لکه ټاکنو) ډېره لګول، چې زموږ ټولنه د هغې په ګټه بلده نه ده او پرله پسې جګړې، په سیاست کې توري ته لاس اچول پر یو واکمن قانون بدل کړي، امکان نه لري. د جګړې د ۱۸ کلونو تجربې وښودله، چې د مقاومت د ځواکونو ترمنځ د یو تفاهم پر بنسټ د یو سیاسي ایتلاف جوړېدل په همغه اندازه مشکل دي، لکه پر ۱۹۹۲ کال د مقاومت د ځواکونو او د کابل د ایتلافي ادارې ترمنځ روغه جوړه.

د هر حکومت د اغېزمنتوب او اوتوریتې د تامین لپاره، چې غواړي په هېواد کې له سیاسي ثبات او په بهر کې له نړیوال باور څخه برخمن شي، باید مشروع صبغه، حقوقي او اخلاقي ځواک ولري. ددې ځواک د ورکړې مرجع لویه جرګه ده. د سولې نوښت باید لویې جرګې ته وسپارل شي. باید پرې نه ږدو، چې د افغاني قبیله یي ولسواکۍ او د افغانستان د معاصر دولت د ټوکېدو اصیله موسسه، د ځینو داسې خلکو د ولولو پر ناروغۍ اخته شي، چې د افغانستان د ټولنیز او سیاسي ژوند جوړښت او چوکاټ ته په لنډه فکرۍ، کینې او خیرنو سترګو ګوري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

که نن لویه جرګه دمشروعیت د اعادې، د سولې او سیاسي ثبات وسیله نه شي، د یوې تاریخي پدیدې په توګه به خپل ارزښت له لاسه ورکړي او هغه وخت به افغاني ټولنه د خپلو ستونزو د حل لپاره، له یوې نه جبرانېدونکې سازماني تشې سره مخامخ شي.

دوه- د دولت د حقوقي ستنو په تثبیت کې د لویې جرګې رول: د افغانستان په لرغوني تاریخ کې، د مرکې او جرګې دود ژورې ریښې لري. د لاسته راغلو اسنادو له مخې د مسیح تر زیږېدو نږدې درې زره کاله دمخه، لومړنۍ جرګه په بلخ کې جوړه شوه او ((یما)) یې د پاچاهۍ لپاره غوره کړ.

تر میلاد دمخه پر **۳۲۷** کال د هرات، بلخ، کندوز او فاریاب په ښارونو کې د سکندر مقدوني یرغلګرو لښکرو پر ضد د مقاومت لپاره ولسي جرګې جوړې شوې.

په **۱۳** میلادي پېړۍ کې د جلال الدین تر مشرۍ لاندې د بامیانو، غزني او پروان، سیمه ییز مشران، د چنګېز د یرغل پر وړاندې جرګې ته سره کېناستل، خو د بهرني یرغل پر وړاندې د افغانستان د خلکو پاڅون تل د جرګې د پرېکړې پایله (نتیجه) نه وي. ددې پاڅونونو زیات شمېر د خلکو د ناخاپي او په خپل سر عکس العمل له مخې منځته راغلي دي. لکه په **۱۲**مه پېړۍ کې چې روښانیانو د مغلو د واکمنۍ پر ضد پاڅون وکړ، دې پاڅونونو ته د ایمل خان او خوشال خان په مشرۍ پښتنو قبایلو تر **۱۷**مې پېړۍ دوام ورکړ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ۱۷مې پېړۍ په پای کې د محمد زمان خان او ذوالفقار خان تر لارښوونې لاندې د هرات خلکو د صفوي واکمنۍ پر وړاندې جګړې ته را ودانګل.

بالاخره د ۲۰مې پېړۍ په پای کې د هېواد ټولو خلکو د شوروي اتحاد د یرغل پر وړاندې په زړورتیا سره مقاومت وکړ.

د مغلو پر ضد د روښانیانو، د صفویانو پر وړاندې د هرات د ابدالیانو او د شورویانو پر ضد د افغانستان د ټولو خلکو پاڅون، خپلواک او خپل سری غورځنګ و او د کومې مهمې جرګې له مخې، چې په تاریخ کې دې ثبت وي، نه دی تر سره شوی.

تر ۱۸ مې پېړۍ د مخه جرګو په عام ډول د بهرني یرغل پر وړاندې د تیت و پرکو سیمه ییزو مقاومتونو د لارښوونې دنده پر غاړه لرله او ډېرې سراسري او ملي صبغې یې نه لرلې؛ د لویې جرګې دا وروستۍ بڼه یې خپله کړې نه وه.

لویه جرګه د یوې ممثلې جرګې، ملي جرګې او د افغانستان د معاصر دولت د جوړونکې جرګې په توګه، پر ۱۷۴۷م کال د کندهار ښار په منځ کې جوړه شوه. دې لویې جرګې دنده لرله، چې له یوه پلوه د ایران د صفوي دولت پر وړاندې، د افغانستان د خپلواکۍ اعلان وکړي او له بله پلوه د هېواد لپاره مشر وټاکي.

که چېرې د ۱۹۴۷ کال (د کندهار شیر سرخ لویه جرګه) په هېواد کې د تمثیلوونکو لویو جرګو پیل وګڼو، د ۲۵۰ کلونو په اوږدو کې پر ملي مسایلو، د خبرو اترو لپاره لږ تر لږه دولس لویې جرګې جوړې شوي دي. په دې شمېر کې د کمونیستي نظام لویې جرګې،

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې تشـریفاتي بڼـه یـې لرلـه او د وخـت د حکومتونـو د پالیســیو د تایید لپاره مخکې تر مخې دنده ورسپارل شوې وه، شاملې نه دي.

له پورتنیو خبرو څخه څرګندېږي، چې افغانستان په منځنۍ دوول په هرو نږدې ۲۰ کلونو کې یوه لویـه جرګې لرلې ده. لـویې جرګې پـه هېـواد کـې د دوديـزو (تعـاملي) حقوقـو زېږنـدې دي او د قبيلـه يـي ديموكراسۍ د نظام په سيوري کې، د افغان ملت د ارادې، سياسي او حقوقي څرګندوی بلل کېږي.

کـولای شـو لـويې جرګـې د هغـو د دنـدو لـه مخـې پـر دوو ډولونـو وویشو:

لومړی- هغه لويې جرګې چې د مرکزي حکومت د نشـتوالي پـه شــرايطو کــې، د بهرنــي يرغــل پــر وړانــدې، د ملــي مقاومــت د لارښووني لپاره جوړې شوي دي.

دويم – هغه لويې جرګې چې د مرکزي حکومت په شـتوالي کـې، د ملي مسايلو په باب، د خبرو اترو لپاره جوړې شوي دي.

لومړی- ځينې لويې جرګې هغه وخت، چې هېواد د بهرني يرغـل له خطر سره مخامخ او مرکزي حکومت موجـود نـه و او يـا تـر بهرنـي واک لاندې و، د ملي مقاومت د لارښوونې لپاره جوړې شوي دي. دا لويې جرګې دا دي:

۱۷۴۷- د شير سرخ مزار لويه جرګه: په دې جرګه کې له مغلي او صفوي واکمنۍ څخه، د افغانستان خپلواکۍ اعلان شوه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱۸۴۱- د کابل لویه جرگه: چې د افغان او انګلیس د لومړۍ جګړې لارښوونه یې وکړه.

۱۸۷۸- د غزني لویه جرګه: چې د افغان او انګلیس د دویمې جګړې په بهیر کې یې، د ملي مقاومت لارښوونه وکړه.

۱۹۸۰- د پېښور لویه جرګه: چې له یو واحد مرکز څخه یې، د شوروي پرضد، د افغانستان د خلکو د جهاد د سوق او اداري نیت لاره، خو د بهرنیانو د لاسوهنې له امله په دې کار کې بریالی نه شوه.

نوموړې جرګې د ملي حاکمیت او سراسري حکومت د نشتوالي په شرایطو کې جوړې شوې دي. دې لویو جرګو د ملي مقاومت د تیت و پرکو ځواکونو په یووالي، پیوستون او د ملي تفاهم د لارو چارو په برابرولو کې ډېره مرسته وکړه.

پورتنۍ لویې جرګې پر داسې وخت جوړې شوي، چې په هېواد کې مرکزي حکومت موجود نه و او دین د افغانستان د ګڼ قومیزه ټولنې د وصلوونکي توکي په توګه، د جهاد لپاره وکاربده او د ملي روحیې د ځواکمنۍ، سولې او سیاسي ثبات لپاره یې لاره اواره کړه.

دې سره سره دې لویو جرګو د یو واحد ملت په چوکاټ کې، د بېلابېلو قومونو په یو ځای کولو سره، د افغان ملت جوړونې تاریخي لاملونه برابر او د ملي دولت د جوړېدو لپاره یې لاره اواره کړه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دویم- لږ تر لږه اته لویې جرګې په داسې شرایطو کې جوړې شوي، چې هېواد کې مرکزي حکومت موجود و. پر دې وخت لويې جرګو د واکمنې ډلې او خلکو ترمنځ د اړيکو تامینوونکی رول ترسره کړی او واکمنې ډلې ته يې د ټولنيز ځواک په ورکړې سره، د هغو پرېکړې تضمین کړي دي.

نوموړې لويې جرګې په خپل وار سره د دندو له مخې په دوه ډوله دي:

یو هغه لويې جرګې، چې د افغانستان د بهرني سیاست د اصولو د ټاکنې او بل د موسسانو لويې جرګې، چې د هېواد اساسي قوانین يې وضع کړي دي.

الف- درې لويې جرګې، چې د افغانستان د بهرني سیاست د کرښو د تثبیت دنده يې لرله، په لاندې ډول دي:

۱۹۱۲م کال د کابل لويه جرګه (د حبيب الله سلطنت) او **۱۹۴۱**م کال د کابل لويه جرګه (د محمد ظاهرشاه سلطنت). دا دوه لويې جرګې د لومړۍ او دویمې نړیوالې جګړې په اړه، د افغانستان د دريځ د ټاکنې لپاره جوړې شوې دي.

دريیمه لويه جرګه په کابل کې پر **۱۹۵۵**م کال (د ظاهرشاه وخت) جوړه شوه، په اجنډا کې يې د پښتونستان مساله، د افغانستان د دفاعي بنسټ پیاوړتیا او د ((سنټو)) د پکټ په باب، د دولت د دريځ څرګندول، شامل وو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

نوموړې درې جرګې، چې موږ يې نومونه واخيستل، د بهرنيو مسايلو په باب، د افغانستان د دولتي واکمنۍ د واک د حق د حقوقي ستنو د ټينګښت او تثبيت تمثيلوونکې دي.

له هغو لاربښوونو څخه چې دې لويو جرګو، د افغانستان د بهرني سياست په باب، د وخت حکومتونو ته کړي، داسې څرګنديږي، چې لويې جرګې د هېواد د بهرني سياست د ټاکنې، تر ټولو لوړې مرجعې دي.

سربېره پر دې لويې جرګې د افغانستان د ناپېيلي سياست د ټاکنې لوړ مقام او هم نوښتګرې ګڼل کېږي. د افغانستان د ټولو حکومتونو له خوا، چې له خپلواکۍ څخه د شوروي تر يرغل پورې (۲۰) کاله يې د چارو واګې په لاس کې اخيستي، د لويې جرګې له خوا، په دوديز ډول، د ټاکل شوې ناپېيلې تګلارې، درناوی کېده.

ب- د موسسانو لويې جرګې، چې د اساسي قوانينو د تدوين او بدلون (تعديل) لپاره جوړې شوي دي، په لاندې ډول دي:

ـ ۱۹۲۸م کال د پغمان لويه جرګه (د اعليحضرت امان الله خان وخت).

ـ ۱۹۳۱م کال د کابل لويه جرګه (د نادرشاه وخت).

ـ ۱۹۶۴م کال د کابل لويه جرګه (د محمد ظاهرشاه وخت).

ـ ۱۹۷۸م کال لويه جرګه (د سردار محمد داود خان وخت).

هغه قوانين چې د پورتنيو لويو جرګو په وسيله تصويب شول، د افغانستان د دولت حقوقي بنسټونه يې ټينګ کړل.

د ۱۹۲۳م کال جرګه پر داسې وخت جوړه شوه، چې د افغانستان د خپلواکۍ تر ګټلو يوازې څلور کاله تېر بدل او شاه امان الله د

(c) ketabton.com: The Digital Library

مشـروطه غوښـتونکو د کـړي، چـې د محمـود طـرزي لـه خـوا يـې لارښـوونه کېدلـه، د اصـلاح غوښـتونکو تلقينـاتو تـر سـخت اغېـز لاندې و.

خپلواک افغانستان بايد د ملي ژونـد د اصـولي تنظـيم او هـم پـه نړيواله کچه د پېژندنې لپاره په خپلو پولو (حاکميت) کې د حقوقـو دولـت ETAT DE DROIT سـتنې ټينګـې کـړې وای. دا کـار د ۱۹۲۳م کال د اساسي نظامنامې په واسطه ترسره شو. دې نظامنامې د لـومړي ځـل لپـاره، پـه هېـواد کـې د پارلمـاني نظـام د بنسـټ ډبـره کېښوده. د اساسي نظامنامې په واسطه، د دولـت د شـورا پـه نـوم د جرګې (مجلس) وړاندوينـه وشـوه، چـې پـه هغـې کـې د حکومـت او خلکو استازي راټول شوي وو. شـورا غـالباً د مشـورې واک درلـود، خو کله کله يې د نظامنامو په اوډنې (تدوين) هم لاس پورې کاوه، د دولت شورا په واسطه نږدې دولس نظامنامې وضع شوې.

کـه څـه هـم د دولـت شـورا د يـو مـډرن (عصـري) پارلمـان پـه شـان حکومت ته د باور رايې د ورکړې او د اجرائيـوي ځـواک د کنټرول، دود واکونه نه لرل، خو لـه کومـه ځايـه چـې دا د ملـي ژونـد د تنظـيم لپاره، د لومړنيو مډرنو نظامنامو اصلي مرجع ګڼل کېږي، کولای شو هغه د پارلماني او شاهي نظام د بنسټ لومړۍ ډبره وبولو.

حکومت لـه هغـو وزيرانـو څخـه جـوړ شـوی و، چـې نـبغ پـه نـبغـه د پاچا له خوا ټاکل کېدل او پاچا ته يې مسووليت درلود، نه د دولـت شورا ته، چې په خپله د اجرايي او مقننه ځواک ترکيب و.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د شاه امان الله د وخت اساسي نظامنامې په حقیقت کې په یوه ناوړه ټولنیز چاپېریال کې د مشروطیت، دیموکراسۍ او د قانون حکومت، د ځوانو پلویانو د ټینګو تګلارو ښکارندوی بلل کېږي، چې په ملي کچه یې د بنسټیزو سمونونو رامنځته کول، د یو ځواکمن او اغېزمن مرکزي دولت د جوړېدو غوښتنه کوله. هغه ارتجاعي بدلونونه، چې ۱۹۲۳م کال د اساسي نظامنامې په متن کې د ۱۹۲۸م کال د پغمان د لویې جرګې له خوا رامنځته شول، په څرګند ډول په ډاګه کړه، چې د اساسي نظامنامې روحیې، د خلکو له روحیې سره سمون نه درلود.

پر ۱۹۲۹م کال د سقاو زوی حبیب الله اړو دوړ، دا ټکی نور هم زبات کړ، چې د مشروطیت او د قانون حکومت اصول لا دومره ټینګ شوي نه وو، چې د دولتي نظام د ستنو د ګډوډۍ او ړنګېدنې مخه ونیسي.

د ۱۹۳۱م کال (د نادر شاه وخت) لویې جرګې، نوی اساسي قانون رامنځته کړ، دا اساسي قانون د شاه امان الله د وخت د اساسي نظامنانو په پرتله پرمختللی و او د ټولو هغو موسسو جوړښت، چې په نوي دولت کې یې باید یو اساسي قانون یادونه وکړي او د واک پولې یې وټاکي، په دې قانون کې یې وړاندوینه شوې وه، د دې اساسي قانون په رامنځته کېدو سره په حقیقت کې افغانستان د اماني پېر له ټاکلي سلطنت څخه، مشروطه سلطنت ته ولېږدېده.

له دې اساسي قانون سره سم د درې ګوني دولتي ځواک ترمنځ پولې وټاکل شوې. د قانون جوړولو جرګه (مجلس) له حکومت څخه

(c) ketabton.com: The Digital Library

بېله او د دوو خونو لرونکې شوه. پارلمان د قانون جوړولو دنده پر غاړه واخيسته او کولای يې شول په ځينو برخو کې د حکومت څارنه وکړي. پارلمان حق لاره هغه نړيوال تړونونه، چې د حکومت له خوا لاسليک شوي وو، تصويب او يا رد کړي.

حکومت د شاه له خوا ټاکل کېده او بايد له پارلمان څخه يې د باور رايې اخيستلای. حکومت د کورني او بهرني سياست لارښوونه کوله او له بهرنيو هېوادو سره يې تړون لاسليک کولای شو.

شاه د لوړ حاکم په توګه د دولتي جوړښت په سر کې په يو ډول د عامه موسساتو د کړنو څارنه کوله. سکه د شاه په نوم جوړېدله او خطبه د شاه په نوم لوستل کېده. ده د لويې جرګې او پارلمان د پرانيستو واک درلود او عادي قوانين يې توشيح کول.

د ۱۹۳۱م کال په اساسي قانون کې يو شپرکی د خلکو حقوقو او دندو ته ځانګړی شوی و.

د ۱۹۶۴م کال (د ظاهر شاه د سلطنت وخت) لويې جرګې بل اساسي قانون تصويب کړ. دا اساسي قانون د منځپانګې (محتوا) له مخې بډای او د قانون جوړولو د جوړښت له پلوه تر ټولو دقيق او اساسي قانون دی، چې افغانستان ورڅخه تر خپلې خپلواکۍ وروسته برخمن شوی دی.

ددغه اساسي قانون له حکمونو سره سم، په دقيقه او څرګنده توګه، له حکومت څخه د سلطنت په تفکيک سره په انګلو-ساکسون ډول د پارلماني نظام وړاندوينه وشوه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

پارلمان له دوو خونو سره پاتې شو. د پارلمان د قانون جوړولو ساحې زياتې څرګندې شوې او د پارلمان له خوا د حکومت د څارنې چارې ډېرې مشخصې شوې. پارلمان په داسې حال کې، چې حکومت ته يې د باور رايه ورکوله، له حکومت څخه د باور د بېرته اخيستو واک پيدا کړ. پارلمان کولای شول په ځينو برخو کې له حکومت څخه پوښتنې وکړي.

د حکومت او سلطنت توپير وشو او له سلطنتي کورنۍ څخه په حکومت کې د ګډون حق واخيستل شو. د لومړي ځل لپاره د اساسي قانون په واسطه د سلطنتي کورنۍ غړي تعريف (وپېژندل) شول.

صدراعظم د شاه له خوا ټاکل کېده. نوموړي د کابينې وزيران ټاکل او وروسته يې له پارلمان څخه د باور رايې غوښتنه کوله. صدراعظم په حقيقت کې د سلطنت او نورو عامه اورګانونو ترمنځ د وصل کړۍ ګڼل کېده. نوموړي د وزيرانو جرګې رياست پر غاړه درلود.

شاه له هغو اجرايي واکونو څخه، چې په پخواني اساسي قانون کې يې ورڅخه ګټه اخيستله، بې برخې شو. سلطنت زياتره تشريفاتي بڼه غوره کړه. دشاه واک هغه څه ته را لنډ شو، چې معمولاً په پارلماني نظامونو کې د دولت په رياست پورې اړه نيسي. (د قوانينو توشيح، د اضطراري حالت اعلان، د لويې جرګې او پارلمان پرانيستل او نور...).

(c) ketabton.com: The Digital Library

په دې اساسي قانون کې د لوړې قضايي مرجع په توګه، د سترې محکمې جوړېدل منځته راغلل. قاضي القضات د شاه له خوا ټاکل کېده. ددې اساسي قانون بل نوښت، د اساسي قانون په متن کې د لویې جرګې د جوړښت داخلول و، د لویې جرګې جوړښت، د ولایتونو او جرګو د رئیسانو، د شورا د غړو او د شاه له خوا د انتصابي اشخاصو په ګډون جوړ شو.

لویه جرګه، خپل منل شوي قانوني جوړښت سره سم هېڅکله جوړه نه شوه. د ۱۹۷۴م کال اساسي قانون د یوې پوځي کودتا په څرګندېدو سره لغوه شو. افغانستان په خپل تاریخ کې د لومړي ځل لپاره د جمهوري نظام تر سیوري لاندې راغی. د دې نظام ارکان د هغه اساسي قانون په واسطه تنظیم شول، چې د ۱۹۷۸م کال د لویې جرګې له خوا تصویب شوی و.

د لومړي ځل لپاره د پارلمان د دوو خونو دودیز سیستم پر یو اتاقه سیستم واوښت. دا لومړی ځل و، چې په دولتي جوړښت کې د صدارت مقام له منځه لاړ او د دولت د ریاست او د حکومت د ریاست دندې سره یوځای شوې.

جمهور رئیس د لویې جرګې له خوا ټاکل کېده، نوموړی د ملي انقلاب د ګوند د مشر په توګه د دولت، حکومت او ملي شورا د لارښوونې واکې په لاس کې لرلې. د واکمنو طرحه دا ډول وه، چې د ټاکنو په صورت کې باید د ملي انقلاب ګوند د یوازیني رسمي او پېژندل شوي ګوند په توګه، د یو اتاقه پارلمان زیاتې څوکۍ

(c) ketabton.com: The Digital Library

ونیسي او هغه حکومت ته د باور رایې ورکړي، چې ستره برخه یې په خپله له همدې رسمي ګوند څخه جوړه شوې وي.

د ۱۹۷۸م کال اساسي قانون په حقیقت کې د جمهوریت لاربنود یانې سردار محمد داود ته د ټول دولتي واک د راټوکېدو تمثیلوونکی و. سردار محمد داود په خپل لاس د ټول واک د اخیستلو له لارې د کمونیستانو پر وړاندې، چې د مېړیانو په شان یې د دولت په اورګانونو کې لارې کړې وې، خپل ځان جګړې ته تیار اوه.

✵✵✵

لکه څنګه چې یادونه وشوه، لویو جرګو د وروستیو ۲۵۰ کلونو په اوږدو کې د دولت د حقوقي ارکانو په تنظیم کې له ډېرو لومړنیو اساسي قوانینو څخه نیولې بیا د بشپړو اساسي قوانینو تر تدوین پورې او په ځینو برخو کې د دې قوانینو د وضع کولو له لارې ستر رول لوبولی دی.

د شاه امان الله له اساسي نظامنامې پرته، نورو ټولو اساسي قوانینو د عبارت په بدلون سره واکمني په ملت پورې تړلې ګڼلې.

د ۱۹۶۴م او ۱۹۷۸م کلونو اساسي قوانینو په خپلو متنونو کې لویې جرګې د ملي او دولتي واکمنۍ تر ټولو لوړې ممثلې ګڼلې دي. ټولو اساسي قوانینو د دولت د سیاسي نظام بڼه یا شاهي او یا جمهوري ټاکلې ده او ځینو یې د واک د لېږد لاره تثبیت کړې ده. ګردو اساسي قوانینو د مرکز او ولایتونو ترمنځ د واک په وېش کې مرکزي سیستم غوره بللی دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په افغانستان کې د دوه نيمو پېړيو په بهير کې د لويو جرګو تر جوړښت وروسته، لومړی ملي دولت راولاړ شو او وروسته دې دولت پورې ترلي رژيمونه له ټاکلي (محدود) سلطنت څخه مشروطه او پارلماني او په پای کې د جمهوريت نظامونو ته پورته شول.

دې پورته لويو جرګو د تاريخ په اوږدو کې د برحالو حکومتونو د واک په شرايطو کې، د سولې او جګړې، کورني او بهرني سياست په برخو کې د واکمنو پرېکړو ته مشروعيت ورکړی دی.

پر کوم وخت، چې په هېواد کې مرکزي حکومت موجود و، د افغاني ټولنې د حقوقي نظام په طرح کې د لويې جرګې رول د هغه باور په معيار پورې ترلی و، چې د واکمنو ډلو له خوا د لويو جرګو پرېکړو ته ورکړ شوی دی. دا باور د وخت او ځای او د واکمنو د سياسي مزاج تر اغېزو لاندې يو شان نه و، خو په هرحال! واکمنو ډلو له دې کبله، چې خپلو پرېکړو ته اجرايي بڼه ورکړي، ناچار وو، په پراخه معيار د لويو جرګو پرېکړو ته، چې په هغو کې د خلکو رايې او زيات نظرونه منعکس شوي وو، درناوی وکړي. له دې پرته واکمن د دولت د هيلو او غوښتنو په برخه کې، د خلکو له خوا له ستونزو سره مخامخېدل او د لويې جرګې له جوړېدو څخه، د مقاماتو لرلې هيله نه پوره کېدله.

سره له دې چې لويو جرګو په هېواد کې د حقوقو د دولت په جوړېدو کې بنسټيز رول لرلی دی، خو کله داسې هم پېښې شوي، چې د واکمنو ډلو اجراات، د لويې جرګو له خوا د تصويب شوي

(c) ketabton.com: The Digital Library

اساسي قانون د ځرګندو کرښو او يا د لويو جرګو د لارښوونو خلاف وي. په ځانګړي ډول د اساسي قوانينو هغه برخې، چې د خلکو حقوقو او ازاديو تنظيم ته ځانګړې شوې وې، يوازې د تيورۍ او روښنفکرۍ د هيلې تر بريده پاتې شوې او د اساسي قانون له متن څخه يې د ټولنې عملي ژوند انه ته لاره پيدا نه کړه.

سربېره پر دې د لويو جرګو له خوا تصويب شوي اساسي قوانين، د واک د سوله ييزې او قانوني لېږدونې په برخه کې، پر ۱۹۲۹م کال (د سقاو د اړ دوړ)، پر ۱۹۷۳م کال (د سردار داود کودتا) او پر ۱۹۷۸م کال (د کمونيستي کودتا) په واسطه ناکام شول.

خو دې سره سره په افغاني ټولنه کې د ملي مسالو د حل لپاره، د يو عمومي او سراسري ارمان په توګه، د لويې جرګې د جوړولو دود اوس هم خپله ځواکمني لري. کمونيست رژيم، د ملي هويت له دښمنۍ سره سره دوه ځله پر ۱۹۸۵م او ۱۹۸۷م کال په مسخه شوي ډول لويې جرګې جوړې کړې او اوس تر شلکلنې جګړې وروسته اسلامي ډلې، چې له ملي دودونو سره پر جګړو اخته وې، د هېواد د اوسني کړکېچ د حل، د حقوقو د دولت او د قانون د واکمنۍ د ټينګښت لپاره تر هر چا زيات د لويې جرګې د جوړېدو خبرې کوي.

هـ- سيمه پالنه او ملتپالنه:

په ۱۹مه پېړۍ کې د فرانسه يي مورخ او ټولنپوه ((ارنست رنان)) په اند، په يوه بشري ټولنه کې د يو ملت زېږېدنه د هغه ((د واحد ټولنيز وجدان)) او ((ګډ ملي روح)) له يو ځای کېدو څخه رامنځته کېږي. دا ګډ روح، چې کله په يوه واحد ټولنيز تن کې راټول شي، د

(c) ketabton.com: The Digital Library

تاريخ په لوړو ژورو کې د خپلې شتمنۍ لپاره، د ملت د دفاع د هڅو سرچينه ګرځي او د ملت د ژوند دوام له تېر څخه نن او له او سمهاله راتلونکي ته تضمينوي.

د افغانستان د تاريخ لوستنه دا پوره په ډاګه کوي، چې نه بهرني لامل (پردی يرغل) او نه کورنيو عواملو (د ژبې، قوم او مذهب بېلوالي) د افغان ملت واحد تن ټوټې کړی دی.

افغانستان ته له شوروي يرغل څخه راپيدا شوې جګړه او کړکېچ په هېواد کې د بنسټيزو سياسي اختلافونو د څرګندېدو سبب شول. ددې اختلافونو په لړ کې له يو ډول انترناسيوناليزم نه د دفاع لپاره، د جګړه مارو ډلو ترمنځ، پټ او ښکاره رقابتونه موجود وو، ددې جنجال په يوه خوا کې مارکسست انترناسيوناليزم، چې د هېواد پالنې او ملتپالنې له ((بند)) څخه يې د ازادو انسانانو ديوې نړۍ د جوړېدو ادعا کوله، ولاړ و او بل پلو يې اسلامي انترناسيوناليزم ولاړ و، چې د وطن د مينې له وسوسې څخه د باندې يې له اسلامي امت نه د فاضلې مدينې د جوړولو ادعا کوله.

دې انترناسيوناليزم که مادي سرچينه لرله او که روحاني، په افغانستان کې د زياتو سياسي ډلو پام، بهرنيو هېوادونو ته واړاوه، نه د واکمنۍ د چلونکي په توګه افغان ملت ته.

بهرنيو هېوادو ته د جنګي ډلو د لېوالتيا لامل څرګند دی: له يرغلګرو سره د تودې جګړې او خپل منځي جګړو په شرايطو کې، کېدی شي له بهر څخه د جګړې د خړوبېدو پوره سرچينې ترلاسه شي، نه له داخل څخه. ملت ته دواک د همېشني ځواک په توګه

(c) ketabton.com: The Digital Library

یوازې د سولې او روغې او د هغو دیموکراتیکو معیارونو په شرایطو کې، د ټاکنو له لارې پاملرنه کېدی شي.

د سیاسي ډلو بهرني لېوالتیا په داسې حال کې، چې افغان ملت یې د خپلې ارادې د څرګندولو، له سیاسي وسایلو څخه څه نا څه بې برخې کړ او د ټولنیز پیوستون مزي یې یو څه سست کړل، بهرنیو هېوادو ته یې په افغانستان کې د اوضاع د څارنې او لاسوهنې پوره وسایل په واک کې ورکړل؛ افغانستان د پردیو او دښمنو هېوادونو د متضادو ګټو د ټکر پر سیمه بدل شو. په داسې حال کې، چې کمونیست انټرناسیونالیزم وروسته ماتې وخوړه، اسلامي انټرناسیونالیزم هم له خپلې مذهبي او انقلابي ولولې نه په مالامال څېرې په زبات ونه رسېد: د سیمې اسلامي هېوادو د افغانستان خاوره د خپلو حسابونو د پاکولو لپاره ښه مناسبه وسیله وګڼله او په ډېرې چټکۍ سره ((د انټرناسیونالیستو تنظیمونو)) په واسطه، د خپلو ((ملي ګټو)) ((د دفاع لپاره)) په افغانستان کې یو د بل پر ضد اخته شول.

دا خبره هم باید له پامه ونه غورځول شي، لکه څنګه چې تنظیمونو دعوه لرله، هغومره انټرناسیونالیست نه وو. د هغو زیاتره د قوم او قبیلې په منځ کې جوړ شوي وو، نه د ملي او نړیوال محور په چوکاټ کې. له انټرناسیونالیزم څخه دفاع، تنظیمونو ته د هغوی د تنظیمي یانې قومي مواضعو د ټینګښت لپاره، د بهرنیو او نړیوالو مرستو د لاسته راوړلو وسیله وه. د وطن نومونه (اصطلاح) په ولسي فرهنګ کې د سیمې او ځای په مانا کارېدلې

(c) ketabton.com: The Digital Library

ده، له وطن څخه دفاع له سیمې څخه د دفاع مانا ورکوي، له همدې کبله پر افغانستان باندې د شوروي یرغل په بهیر کې، په داسې حال کې، چې ملي اردو له ملي اشخاصو څخه تصفیه شوه او څه چې پاتې شول هغه د ښکېلاک په خدمت کې کښېوتل، د هرې سیمې خلکو له هماغه سیمه ییز وطن څخه دفاع وکړه.

د سیمې په کچه، د سیمه ییزو قوماندانانو څرګندېدل، د دفاع د حیاتي موضوع د پولو د څرګندونې او ارزونې نښه ده. په افغانستان کې کورني لاملونه په لږ اغېز او بهرني لاملونه په ډېر اغېز، د داسې یو ملي مشر د راټوکېدو پروراندې، چې وکړای شي د ټولو په ژبه وګړېږي او د ټولو باور خپل کړي، خنډ وګرځېدل.

په هر حال! سیمه پالنې ته د تنظیمونو له پاملرنې څخه زموږ منظور دادی، دا ټکی څرګند کړو، چې د تنظیمونو له خوا هغو خلکو ته، چې تراوسه لا د یو واحد ملت په بڼه کې پاخه شوي نه دي، د اسلامي انترناسیونالیزم د شعارونو ورکول، په هماغه اندازه سرسري او نندارېز ښکاره کېدل، لکه د افغاني کمونیستانو (د نړۍ پرولتاریا سره یو موټی شئ) شعار.

خو بیاهم په افغانستان کې سیمه ییز استوګنځي ته لېوالتیا او نږدې کېدنه څه د مبالغې خبره نه ده. خپل اصلي استوګنځي سره مینه او لېوالتیا یوه طبیعي غریزه ده، چې په یوې لوېې دایرې یانې ملت پورې د وګړیو پیوستون، له منځه نه وړي. سیمه ییزه لېوالتیا ان د اروپا د زړو ملتو ترمنځ هم په ډاګه کېږي: کله چې د مارسي (په فرانسه کې د ولایت نوم) د فوټبال ټیم د ګرونوبل (د فرانسې د

(c) ketabton.com: The Digital Library

ولایت نوم) پر ټیم بری وموند، ټول ډګر، د مارسي د خلکو د سندرو او ولولو په اثر، په لړزه و، دا خبره له سیمه ییزو عواطفو او ولولو پرته بل کوم تعبیر لرلای شي؟

په افغانستان کې که سیمه ییزه لېوالتیا تر اروپایي هېوادونو څخه لږه نه وي، زیاته هم نه ده. هغه څه چې دا لېوالتیا ډېره څرګندوي، د جګړې شرایط دي. تر جګړې دمخه، سیمې له خلکو سره په ننني ډول جاذبه نه لرله. په باوري توګه د جګړې له پای ته رسېدو سره به د پوهېدنې ښه زمینه برابره کړي، د ملي ارمانونو د عملي کولو لپاره د پیوستون او یووالي په لار کې به د ټولو ولولې یوځای کړي او د سیمې جاذبه به راکمه شي.

څو عوامل دي، چې د افغانستان د خلکو د ټولنیز رغښت په ټینګښت او د ملت تر بنې پورې یې په دې جوړښت کې مرسته کړې: دین، د قومونو ترمنځ د خپلوۍ اړیکي، ګډ دود و دستور او ګډ تاریخي ویاړونه له دې جملې عواملو څخه دي. د تاریخ په بهیر کې د افغان ملت له جوړونکو توکو سره باید سلطنتي نظامونه هم زیات شي. د سلطنت موسسه په حقیقت کې د ټولو پورتنیو لاملونو وصلوونکی اولارښوونکی عنصر ګڼل کېږي. د شاه واک د الهي واکمنۍ تمثیل ګڼل کېده. شاه او کورنۍ یې د بېلابېلو قومونو له غړو سره د خپلوۍ (مزاوجت) له کبله خپل ځان د قومي یووالي محور ګرځاوه. دی د ګډو دودونو (له هغې جملې نه د لویو جرګو) ساتونکی و، د بهرني ځواک پر وړاندې د سولې او جګړې عملي نوښت د ده په لاس کې و، د خلکو د کینې او سوله ییزې ولولې یې

(c) ketabton.com: The Digital Library

یوه واحد چینل ته برابرولې او کله یې د هغو ویاړونو، چې د ملت په وینو لاسته راغلي وو، ساتنه کوله. (د شاه شجاع یانو حساب له دې قاعدې نه مستثنی دی).

په دې کې شک نه شته، چې د افغانستان ځینو واکمنو له ټولنیزې او سیاسي زمینې څخه د استبدادي او ارستوکراتیک واک د راټولېدو لپاره ډېره زیاته ګټه واخیسته او د خلکو د روښانولو په لاره او ملت ته د پوهې او شخصیت په ورکړه کې یې سست ګامونه پورته کړل، خو دلته زموږ د خبرو موخه د سیاسي ثبات د ټینګښت په برخه کې د شاه د رول څرګندول دي، چې خپله د ټولنیز پیوستون زمینه برابروي.

افغانستان د ملوک الطوایفي نظام لرونکي هېواد په توګه، تر هغه وروسته د ټولنیز او سیاسي ثبات له نشتوالي سره مخامخ شو، د سلطنت موسسه چې له ځمکوالي (فیوډالي) رژیمونو سره سمون خوري. په داسې شرایطو کې یوې خوا ته کړ، چې د جمهوریت په چوکاټ کې لا د ډیموکراسۍ موازینو منلو ته تیار شوی نه و.

خو دې ټکي ته مو باید پام وي، چې که چېرې په راتلونکي افغانستان کې شاه (نه سلطنت) ته سیاسي رول ومنو، هغه رول به له ګډوډۍ څخه د امن، سولې، ازادۍ، ډیموکراسۍ او ملي واکمنۍ پر لوري د یو پُل د جوړولو تر بریده وي.

که له مطلب څخه لرې لاړ نه شو، په افغانستان کې د ډېرو زیاتو ناخبره او غرضي بهرنیو ژورنالیستانو او ډپلوماتانو د نظر خلاف،

(c) ketabton.com: The Digital Library

د لرغوني تاريخ لرونكي يو ملت پخوانی جوړښت شته. هغه څه چې د يو ملت په توګه، د خلکو پېژندنه ناممکنوي، په مذهبي او قومي جګړه کې يو بل سره د اختـه وسلوالو ډلو شـتوالی دی، ځکـه نو د افغانستان خلک د هويت د تثبيت لپاره دوه لارې په مخکې لري:

ـ يو د جګړه مارو ډلو تر بېوسلې کولو وروسته مستقيمې، سري، عمومي او ازادې ټاکنې دي، د دې ټاکنو له لارې به مشر او ملي حکومت ټاکل کېږي او خلک به د کينه ګرو ډلو له حساب څخه خپل حساب بېلوي. په دې ټاکنو کې به په باوري توګه هغه شخصيتونه او ډلې ګټونکي وي، د هغه ملت ارمان، چې بې اتفاقي پرې تپل شوې وه، منعکس کړي.

په دې ترڅ کې به افغاني ناسيوناليزم ((ګډ ملي روح))، د بيا را ژوندي کولو او د انترناسيوناليزم له سيستم څخه، د ازاد ملي حکومت د ټينګښت لپاره، د لوی ازمېښت له خطر سره مخامخ وي.

د وسلې لېږد او د جګړې حالت څخه ټاکنو ته مخه کول، چې زموږ په هېواد کې عامو خلکو ته يوه نا اشنا پديده ده، عملاً څه نا څه د ځو کلونو لپاره ناممکن کړي دي. له نېکه مرغه زموږ ټولنه د ډيموکراتيکو او ځرګندو دوديزو بنسټونو له نشتوالي سره، چې په اضطراري شرايطو کې ملي اراده ځرګنده کړي، مخامخ نه ده:

ـ لويه جرګه چې تاريخ يې د نوي افغانستان له راټوکېدو سره غوټه شوی، په هېواد کې د ملي واکمنۍ د ستونزې د حل لپاره منطقي ځواب دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لويې جرګې د هېواد د تاريخ په اوږدو کې، د قومونو د يو ځای کوونکي لوبښي او د يوه واحد ملت په چوکاټ کې د ژوند لپاره د خلکو د ډول ډول ارادو څرګندويې دي. نن ورځ د افغانستان خلک تر بل هر وخته، د لويې جرګې راټولوونکي رول ته اړتيا لري. بايد د افغاني ديموکراسۍ تمثيلوونکې دې اصلي موسسې سره لاس يو شي او هغه د اخواني انترناسيونالیزم له جفا څخه وژغورل شي. افغان ملت د خپل لاسه تللي ځواک، د بيا ترلاسه کولو لپاره، دوديزو ډيموکراتيکو پديدو ته چې لويه جرګه له هغې جملې څخه ده، زياته اړتيا لري. دې پديدو ته په پاملرنې سره، د ا پديدې هغه ملت ته، چې په سوسيولوژيکه مانا همدا اوس ژوندی دی، په سوله کې د ژوند ځواک او مشروعيت وربښي.

د افغانستان د خلکو هوښيارۍ او ځواکمن ملي احساس، په پای کې، Olivier Roy (فرانسه يي افغانستان پېژندونکی)، په افغانستان کې د ملت د شتوالي په باب، د ترديد له حالت څخه بهر کړ. دی د ((ډيپلوماتيک لوموند)) مياشتنۍ خپرونې په ۴۷۲ مه ګڼه کې د افغانانو د ژوندي ملي احساس شتوالي ته داسې اشاره کوي: ((يو له هغو ټکو څخه، چې په افغانستان کې شخړه له نورو نژادي شخړو څخه، چې په نړۍ کې د کمونيزم تر ړنګېدو وروسته راپيدا شوي، بېلوي، دا دی، چې په افغانستان کې يو ګوند هم د قومي ناسيوناليزم مدعي نه دی، د کورنۍ خپلواکۍ غوښتنه نه کوي او د خپلواکۍ او يا بهرنيو هېوادو پورې د خپل تړښت خبرې

(c) ketabton.com: The Digital Library

نه کوي)). د يوه بهرني له خولې، نو تر دې زيات غوغ او پراخ بل اعتراف ته اړتيا نه شته.

و- **د سلطنت موسسه:** پر مذهب، واکمن قوم او ځمکوالۍ (فيوډاليزم) ډډه لګوي.

يو- **مذهب:** د افغانستان پخوانيو اساسي قوانينو څرګندوله، چې شاه بايد مسلمان او حنفي مذهبي وي. په افغانستان کې اولی الامر د اسلامي شريعت د ساتنې او پالنې مسوولیت پر غاړه درلود. تاج په مذهبي مراسمو سره د شاه پر سر ايښودل کېده. خطبه د ده په نوم ويل کېدله او سکه د ده په نوم جوړېدله. شاه ته بيعت کول، له شرعي پلوه، په يو ډول، د ده واک ته د مشروعيت ورکولو مانا ورکوله.

دوه- **واکمن قوم او د هغه پر جوړښت باندې واکمن تعاملات:** واکمنان (معمولاً شاه) به تل د افغاني ټولنې په جوړښت کې اکثريت او واکمن قوم ته منسوب و او همدې قوم له شخړې پرته، د واک تمثيل کړی دی، دا واکمن او اکثريت قوم پښتانه وو، چې د افغانستان د ۱۸مې پېړۍ حماسي او سياسي تاريخ يې جوړ کړ او د افغانستان د معاصر دولت بنسټ يې کېښود. دوی د ۱۹مې او ۲۰مې پېړۍ په اوږدو کې د خپلواکۍ او ځمکنۍ بشپړتيا د ساتلو لپاره د هېواد د نورو قومونو د مبارزې لارښوونه وکړه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د افغانستان پخوانیو شاهانو ددې لپاره، چې د هېواد ګڼ قومیزه ټولنې ته سمون او یورنګي ورکړي، (د نورو قومونو؛ اغېزمنو قومونو او قبایلو ته منسوبو بېلابېلو ښځو سره یې په منکوحه او صیغه یي ډول ودونه کول او په دې ډول د لویو کورنیو د جوړښت په منځ کې پاتې کېدل، کله هم د شاه تر مړینې وروسته د سلطنت د واک د ترلاسه کولو لپاره د وراثت د مدعیانو ترمنځ لویې جګړې کېدلې او د ملي یووالي، قومي انډول او سیاسي ثبات د تامینوونکې وسیلې په توګه یې، د سلطنت رول یو څه کموه. اکثریت او واکمن قوم د ځینو ګټورو ټولنیزو تعاملاتو په لرلو سره، په هېواد کې له نورو قومونو او قبایلو څخه بېلېده، دا تعاملات د قبیله یي ژوند چوکاټونه ګڼل کېږي، له جرګې، مرکې، ننواتې او تیږې څخه عبارت دي.

۱- **جرګه:** د سیمه ییزو او ملي مسایلو د حل د وسیلې په توګه د افغاني دیموکراسۍ تر ټولو اصیله پدیده ده. که چېرې جرګه په یوه محدوده جغرافیایي سیمه کې د یوې قومي (قبیله یي) ستونزې د حل لپاره جوړه شي. قومي یا قبیله یي جرګه بلل کېږي او په هغې کې د یوې سیمې، سیمه ییز استازي ګډون کوي. په داسې حال کې که جرګه د یو ملي او د ټولو د علاقې وړ موضوع په باب، د پرېکړې لپاره جوړېږي ((لویه جرګه)) ګڼل کېږي.

د قومي جرګې جوړېدل هغه وخت رامنځته کېږي، چې د دوو لوریو، اشخاصو یا ډلو ترمنځ د یوې ستونزې حل په پام کې وي. جرګه په افغاني دود او عنعنه کې لوړ ټولنیز مقام لري. د جرګې

(c) ketabton.com: The Digital Library

پرېکړه او حکم د قانون حیثیت لري، د جرګې له حکم غاړه غړونکي له (عامه) اخلاقي غندنو او سزا سره مخامخېږي.

جرګه د شخړې له دواړو غاړو څخه لازم واک اخلي او د خپل حکم د عملي کولو د تضمین په توګه، د دواړو لوریو په لګښت، یوه اندازه پیسې او وسلې (او یا یو له هغو څخه) د ((میچلګه)) په نوم ټاکي. میچلګه له هغه لوري څخه، چې د جرګې له حکم څخه سرغړونه کوي، اخیستل کېږي او جرګه له هغو سره د ټولنیزو اړیکو په شلون، خپله پرېکړه صادروي، یانې سرغړونکی لوری په یو ډول یوازې کوي.

په جرګه کې د ګډون سن ټاکلی نه دی، په جرګه کې زاړه او ځوانان، دواړه ګډون کوي. خو د زړو خبرې ډېرې درنې وي. جرګه د خپلو غړو له منځه هغه شخص، چې د نورو په انډول د زیات عمر، تجربې او پوهې لرونکی وي، د جرګې د رئیس په توګه ټاکي. د جرګې غړي غالباً د متلونو او روایاتو په ویلو سره، نور قانع کوي او خپله خبره په زبات رسوي. په جرګه کې پرېکړه غالباً د اکثریت رایو له مخې ترسره کېږي. خو پر ځینو وختونو، چې تر خبرو اترو لاندې موضوع د ځانګړې اهمیت لرونکې وي، د رایو په اتفاق پرېکړه کېږي.

په جزایي او حقوقي چارو کې، د جرګې د جوړېدو لګښت، د ګټندویو غاړو له خوا ورکول کېږي.[1]

---

[1] رښتین، صدیق الله، پښتني دودونه، سباوون مجله، د امریکا چاپ، ۱۹۹۴کال اکتوبر.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲- مرکه: ورې جرګې ته وايي، چې له درېو يا څلورو تنو جوړېږي او ورې چارې لکه (د واده غوښتنه) ترسره کوي. د مرکې غړي (مرکچيان) غالباً له پوهو او ځيرمنو اشخاصو څخه ټاکل کېږي.

۳- ننواتې: د يو چا کور ته د معذرت غوښتنې يا ګناه بښنې لپاره تګ ته، ننواتې وايي. ننواتې د لويو ګناهونو (جنايت او سپکاوي) د ښنلو وسيله ګڼل کېږي. پښتانه د ننواتې د درناوي په خاطر، ان د وژنې له ګناه څخه تېرېږي.

د ننواتې په ډله کې سپين ږيري، روحانيون، مشران او ښځې ګډون کوي. د ننواتې په ډله کې د ښځو ګډون د هغو د لوړ ټولنيز مقام د تثبيت ممثل او د ټولنيزو کړکېچونو په کمښت کې د هغو د ونډې څرګندوی دی.

د ننواتې له دود سره سم پر هر چا، چې د ملامتۍ پړه پرته وي غالباً له پسه سره د مقابل لوري کور ته ورځي او پسه همالته حلالوي، د قرآن مجيد د وړلو دود هم شته.

۴- تيره ايښودل: تيره ايښودل هغه وخت منځته راځي، چې د دوو کورنيو او قومونو ترمنځ جګړه يا اخ و ډب پېښ شي. هغه وخت د دواړو خواوو د غوښتنې له مخې او يا د ولسي جرګې په نوښت، د تيږې ايښودلو له لارې، د سولې او سلامتۍ موضوع منځته راځي. د تيږې ايښودل د سولې او روغې د بنسټ ډبرې د ايښودلو، د اور بند او ډزبندۍ د اعلان مانا ورکوي. تيره د

(c) ketabton.com: The Digital Library

قـومي مشـرانو، سـپين ږيـرو او ملايـانو لـه خـوا، چې د سـولې د ډلې دنده لري، ايښـودل کېږي. د تيـرې د ايښـودلو پـر وخت يـوه ناغه هم ټاکل کېږي. هغـه لوری، چې د تيـرې لـه لـوز نـه سرغړونه وکړي، د ((ناغې)) په ورکړه مکلفېږي.

جرګه، مرکه، ننواتې، تيره، سوله او روغه په داسې ټولنه کې، چـې د موضـوعه قوانينـو ميکـانيزم يـې تراوسـه د ټـولنيزو مناسباتو د اوډنې لپاره ثابت او ډاډمن ځای پيدا کړی نه دی، د ټـولنيزو شـخړو د کمـونې او پـه پـای کې د لـه منځـه وړنـې، ګټـور دودونه او چوکاټونه دي.

ياد شويو چوکاټونو په داسې حال کې، چې د حقوقـو د دولـت ستنې لا ټينګې شوې نه دي، د دود قانون په توګه، په افغانستان کې د پښتنو قومونو او قبايلو خپـل منځي اړيکي سره تړلي او اوډلي دي.

ياد شوي قبيله يي دودونه (تعاملات) چې له غـچ اخيسـتنې او ټـولنيز کـړکيچ نـه، د يـوې خلاصـې ټـولنې د جوړېـدو موخـه تعقيبوي، پـه پرېکنده ډول يـې د حقوقـو د دولـت ټوکولـو لپـاره، ټولنيزه زمينه برابره کړې ده.

دريې- ځمکـوالي (فيـوډاليزم): پـه داسـې حـال کـې چـې سـلطنت پـه افغانسـتان کـې د ارضـي ارسـتوکراسۍ (اشـرافيت) څرګندوی و، حاصلخېزه ځمکه او ملکيتونـه يې پـه لاس کې وو. شـاه مخـورو اشخاصـو تـه د دولتـي ځمکې پـه ورکولـو سـره، لـه سياسي پلوه، هغوی د سلطنت د ارزښتونو په دفاع کې ودرول.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په هر ډول ! د سلطنت موسسه د افغانستان په شان يو هېواد کې د مذهبي، ټولنيز او سياسي پيوستون رول درلود ، شاه د مختلفو مذهبونو او بېلابېلو قومونو او قبايلو د يووالي محور و او له سياسي پلوه د واک د ګڼ شمېر مرکزونو او ځمکنۍ ارستوکراسۍ په سر کې واقع و. د سلطنت دستګاه په ځانګړي ډول هغه وخت د واکمن قوم او ارستوکراسۍ ملاتړ درلود او پر مذهب باندې يې د يو مانيز او روحاني ځواک په توګه ډډه لګوله، چې د سياسي ثبات او د يووالي پر لامل بدله شوې وه، له دې سره سره د افغانستان په تاريخ کې کله چې د سلطنت موسسه د تاج و تخت د مدعيانو د رقابتونو له خطر سره مخامخ نه وه، څه نا څه يې د ټولنيزې روغې او سياسي قضاوت د مرکز په توګه، خپل اعتبار ساتلی دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دويم څپرکی

سياسي واک

په افغانستان کې د واک مهمې سرچينې دادي: دين، قبيله او کورنۍ، شتمني، عمر او د ژوند تجربه، بوروکراسي، اردو، تکنوکراسي او ايډيولوژي.

الف- مذهب او دين: د ټولنيز ژوند تر ټولو بنسټيزه ستن ده. روحانيون، مذهبپوهان او ملايان تل د عام ولس د درناوي وړ وي او په ډېرو برخو کې يې د سياسي پېښو په تګلوري کې بنسټيز رول لوبولی دی. د افغانستان واکمنو تل د روحانيونو ټولي د ملاتړ خپلولو ته خپل پام اړولی او له هغو څخه يې د خپلې واکمنۍ د دوام لپاره، د وسيلې په توګه کار اخيستی دی. هر کله چې شاه د ((کفر او الحاد)) په تور، د روحانيونو د اعتراض له خطر سره مخامخ شوی، د سلطنت دستګاه لړزېدلې او يا رنګه شوې ده. د انګلستان ښکېلاکګر او يرغلګر هېواد، د نولسمې پېړۍ په اوږدو او د شلمې پېړۍ په پيل کې، تل خپلې سياسي موخې د مذهب په پرده کې تاوې کړې او د يوې داسې زهرجنې دوا په څېر يې، چې په خواږه پوښ کې تاوه شوې وي، د خلکو تر ستوني تېره کړې ده. د انګرېز له دې ګوډاګيانو څخه ځينو يې د هند د نيمې وچې د ديوبند

(c) ketabton.com: The Digital Library

په انګرېزي مدرسه کې سياسي مذهبي زده کړې ترسره کولې او د مدرسې تر فراغت وروسته، د دين د سياسي تبليغ لپاره افغانستان ته رالېږل کېدل، چې د افغانستان په کورنيو چارو کې د ښکېلاکګر انګلستان، د ځانګړو ګوډاګيانو په واسطه د ارامې، ناڅرګندې، خو اغېزمنې لاسوهنې څرګندوی و. پر افغانستان باندې د شوروي تر يرغل وروسته، د پېښو په ډلبندۍ کې مذهب پر يوې اغېزمنې سياسي وسيلې بدل شوی دی. د کابل کمونيست حکومت د افغان مسلمان ولس د غوسې د کمولو لپاره خپل ځان دمذهب تر شا ودراوه او جهادي تنظيمونو (مسلمانو ډلو) د خلکو د مذهبي ولولو د زياتې راپارونې له لارې خپل سياسي مورچلونه ټينګ کړل. په هرحال ! د تنظيمي اسلام تر پيئځه لسو زياتو ډولونو (په داسې حال کې چې د اسلام دين خپل پلويان د عقيدې او عمل يووالي ته رابولي) څرګندېدل دا په ډاګه کوي، چې ديني ارزښتونه د سياسي کتنو تر اغېز لاندې راغلي دي.

د جهاد بهير تجربې په ډاګه کړه، چې د افغانستان مسلمانان، د عقيده يي څرګندونو له مخې پر درېو برخو وېشل کېږي:

ـ هغه کسان چې د کينې تر بريده پر مذهبي موازينو ګروهمن دي. دا کسان مذهبي مناسک د خپل ذهن له اخيستنې او کينې سره سم ټکي پر ټکي عملي کوي. دې ډول خلکو ته اسلام يوازې د خپلو توجيهاتو په چوکاټ کې د پوهېدنې وړ دی او تر دې چوکاټه بهر بيا د شريعت پولې مسخه ګڼل کېږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د شریعت ټینګو پلویان د دې لپاره، چې خپل ځان او منځلارو مسلمانانو ترمنځ یې د بېلتون کرښه راکاږلې وي، خپل عقیده یې آرونه (اصول)، د اسلام له لومړنیو لارښوونو سره سم ګڼي او خپل ځان ته د مکتبي مسلمانانو په سترګه ګوري. مکتبي مسلمانان دین او مذهب له سیاست سره یوځای کوي، په دې ډول چې سیاست د مذهبي موخو د پر مخبیولو وسیله ګڼي.

دویمه ډله؛ اسلام ته په دې نړۍ کې د نفس د پاکولو او په هغې نړۍ کې د اخروي اجر د ګټلو د وسیلې په سترګه ګوري او په ملي او نړیوال کچه د اسلام دندې ته (هغه ډول چې د مکتبي اسلام لارویان یې تصور کوي) پام نه لري. مکتبي مسلمانان دویمې ډلې ته له مکتب نه د بهر ډلې په سترګه ګوري، چې د دوی په اند د شریعت آرونه په ټینګه نه عملي کوي.

ـ دویمه ډله اسلام ته د ځاني (فردي) عقیده یې ارزښتونو په سترګه ګوري، نه د یوې ایډیالوژۍ په توګه. د مومنانو دویمه لیکه د شریعت د آرونو په تعبیر او شننه (تفسیر) کې د پراخ نظر او د مخالفینو پر وړاندې د زغم او اوسېلې لرونکې ده.

ـ ټکنوکراتان، بوروکراتان د معارف او پوهنتون اهل کسان، په ځانګړي کته ګورۍ کې شاملېږي. د بنسټپال اسلام دفشار له کبله، سیاسي اسلام ته پاملرنه ددې سبب شوه، چې د مومنانو دا ډله نه یوازې د مذهبي مناسکو پر ترسره کولو ټینګه شي، بلکې د مجاهدینو په ډله کې د باور ګټلو لپاره، په مذهبي څادر کې خپل ځان تاو کړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په دې ډول ځيني بوروکراتان، د ښوونځيو او پوهنتون فارغان، د ږيرې په پرېښودلو د جاينماز، تسبيح او خولۍ په کارونې سره د جګړې ډګر ته راووتل. دا موسمي (اقتضايي) ږيرې، چې په باوري ډول به د وخت په بدلون سره وخريل شي، د دې ډلې پر ګروهمنتيا (اعتقاد) باندې د بنسټپالو مسلمانانو شک راپيدا کړی دی. د ((حل و عقد)) له اهل جرګې څخه په ښکاره او کله هم د پټې جګړې په واسطه، د معارف او پوهنتون د اهل اشخاصو ايستل، چې په ځينو برخو کې د تروريستي غچ اخيستنې سبب کېږي، ټکنوکراتان او بوروکراتان د روحانيت له ټولي څخه لرې کړې دي.

ب- قبيله او کورنۍ: د ټولنپوهانو په اند قبيله او کورنۍ په افغاني ټولنه کې د واک غټ مرکزونه دي. د قبيله يي ژوند ارزښتونه تر عقيده يي ارزښتو تل ډېر ټينګ او ډېر ځرګند وي. لکه کمونيستي ايډيالوژۍ، چې د يووالي له خپلو ټولو امکاناتو سره يې ونه کړای شول د افغانستان کمونيست ګوند ته يووالی ور وبښي. دا ګوند پر دوو قومي ډلو خلق (اکثريت پښتنو) او پرچم (قومي لږکيو) ووېشل شو. د اسلام دين د خپل يووالي له لارښوونې سره سره په عملي ډول ونه کړای شول د يووالي يوې مستقيمې لارې ته د جهادي تنظيمونو لارښوونه وکړي. زياتره دا تنظيمونه د قومي او قبيله يي لېوالتياوو له مخې جوړ شوي دي او د دې تمايلاتو ټکر د اختلافونو سرچينه ګرځېدلې ده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د دوو جهادي ډلو (اسلامي حزب او اسلامي جمعيت) ترمنځ د پښتنو او تاجکانو د قومي او قبيله يي غوښتنو پر بنسټ وسلوالې جګړې شوي دي.

کورنۍ زياتره په ښارو کې د مانيز ځواک سرچينه ګڼل کېږي او له لويو قبيلو او قومونو سره نږدې اړيکي لري. نامتو کورنۍ په ځانګړي ډول، د افغانستان له پخوانيو واکمنو څخه پاتې کسان او روحاني کورنۍ د ټولنيز اعتبار خاوندان دي او خپل مانيز ځواک په ارثي ډول پښت په پښت خپلو پاتې کسانو ته لېږدوي.

ج- شتمني: ځمکه، پولي او مالي پانګه، د ټولنيز واک نورې سرچينې دي، خو د ځمکوال او پانګوال واک هغه وخت د هغو د شخصي ځمکې او پانګې تر بريده د باندې خپل اغېز شيندي، چې د واک له نورو سرچينو ياني اشرافيت، مذهب، قبيلې او کورنۍ سره يوځای شي. ځکه نو په افغانستان کې د پرمختللو پانګوالو هېوادو پر خلاف، د واک مادي او اقتصادي ملاتړ، د هغه د سرچينې د ټولنيز ملاتړ له اړيکو پرته، زيات اعتبار نه لري.

د- عمر او د ژوند تجربه: د قوم او قبيلې سپين ږيري د لوی اخلاقي حيثيت څښتنان وي او ځوانان تل په شخصي او رسمي ژوند کې له هغو څخه مشوره اخلي. د اسلام سپېڅلی دين د با تجربه سپين ږيرو ټولنيز موقعيت ته د ځانګړي ارزښت په سترګه ګوري او د هغوی سپکاوی ګناه ګڼي. د با تجربه سپين ږيرو ټولنيز

(c) ketabton.com: The Digital Library

اعتبار هغه وخت د زيات اخلاقي واک سرچينه ګرځي، چې له روحاني اغېز څخه برخمن وي.

هـ - بوروکراسي: په بوروکراسۍ او دولتي دستګاه کې د مقام نيول، په افغاني قبيله يي ټولنه کې د واک نوې سرچينې ګڼل کېږي. دا سرچينه يوازې د مرکزي دولت د حيثيت په خپرولو او د قبايلو د مشرانو او مذهبي لاربښوونکو د مقاومت په ماتولو سره څرګنده شوه. واليان، ولسوالان او حاکمان د واک له کلاسيکو سرچينو سره پر رقابت اخته شول. پر ۱۹۷۸م کال د کمونيستانو کودتا د سياسي واک کلاسيکو مرکزونو ته يو ځل بيا پام را واړاوه.

و - د جهاد قومانده: وسلې له ډېرې پخوا څخه په افغاني ټولنه کې د سياسي واک د ګټلو او ټولنيزو ستونزو په حل کې رول لرلی دی. د کمونيستانو کودتا او افغانستان ته د وسلو د سېلاب په راتګ سره، د ټولنيز او سياسي واک د سرچينې په توګه، د هغې اهميت لا زيات څرګند کړ. په وروستۍ لسيزه کې مختلفو سياسي ډلبنديو د زياتو او نويو وسلو د لاسته راوړلو لپاره له يو بل سره پر رقابت لاس پورې کړ. په دې ترڅ کې د اسلامي تنظيمونو قوماندانانو د جهاد د سوق او ادارې د بنسټيزو عناصرو په توګه ځان څرګند کړ.

د سياسي حالت پرمختيا هم څه ناڅه د افغانستان د پېښو په تګلورې کې، د جهاد د قوماندانانو تفاهم ته، د زياتې پاملرنې

(c) ketabton.com: The Digital Library

ثرګندویـــه ده. ځکـــه نـــو قومانـــدانان د افغـــاني ټـــولنې پـــه سوسیولوژیکه شننه (تحلیل) کې د ځواک د یوې نوې سرچینې په توګه د محاسبې وړ دي.

ز- ټکنوکراسي او پوهه: د شعرونو ځینې بیتونه، د لویانو ویناوې او سیمه ییز متلونه، په داسې حال کې، چې د یو ملت د ژوند د فلسفې غوره ممثل ګڼل کېږي، کولای شي خپل ځان له هېرېدو څخه وژغوري، د تاریخ په حافظه کې وي او له یو پښت څخه بل ته ولېږدي، علم او پوهنې ته د درناوي په باب او له ((ټولنیز ځواک)) سره د هغو د اړیکو په باب، دري فرهنګ کې تر ټولو غوره بیت دادی:

توانا بود هر که دانا بود ز دانش دل پیر برنا بود

ټکنوکراسي او پوهه زموږ په ټولنه کې د واک نوې پدیدې دي چې د معارف او پوهنتون د نوي تعلیم په راټوکېدو، له بهرنۍ نړۍ سره د افغانستان د خپلواک دولت د کلتوري اړیکو له پراختیا څخه رامنځته شوي او زموږ د ټولنې په منځ کې یې لا مناسب دریځ تر لاسه کړی نه و، چې کمونیستانو زموږ د هېواد د مسلمان ولس پراخه پرګنې، د هغو په مخالف لوري کې ودرولې.

ح- اردو: پـه افغانسـتان کـې د سیاسي بدلونونو پـه رامنځتـه کېدو کې د اردو رول، تر ټولو لومړی، د روسانو د پاملرنې وړ وګرځېد، دوی د خ.د.ګ (وروسته وطن ګوند) په واسطه په وسلوال پوځ کې نفوذ وکړ. د کمونیستي ډلې له خوا تر پنځوسمو میلادي

(c) ketabton.com: The Digital Library

کلونو وروسته، د اردو د منسوبینو په منځ کې کار پیل شو. پر ۱۹۷۳م کال د سردارمحمد داود پوځي کودتا، د نیمې پېړۍ د سیاسي چوپتیا طلسم مات کړ او اردو یې د سیاسي واک د ترلاسه کولو پر یوې اغېزمنې وسیلې بدله کړه. په دې کودتا کې کمونیستو ګوندا کیانو هم ګډون کړی و.

کمونیستانو پر ۱۹۷۸م کال د یوې بلې پوځي کودتا له لارې دا وسیله وکاروله. دا د افغانستان د معاصر تاریخ د غمیزې پیل دی.

ط- ایډیولوژي: ایډیولوژي او سیاسي ګروهه (عقیده) په افغاني ټولنه کې د واک په چارو کې نوي او تر یو حده لوکس عناصر ګڼل کېږي. د ډیموکراسۍ له ارزښتونو، لکه ټولنیزه خپلواکي، د خپرونو ازادي، د رایې حق، د ټاکنو ازادي، د مساوات تامین، د زبېښاک له منځه وړل، د ملي واکمنۍ حق او نورو څخه دفاع، له نړیوالې ټولنې سره د افغانستان د دولت د اړیکو د پراختیا پایله ده. ددې اړیکو ټینګښت په ځانګړې ډول له دوو لارو په افغانستان کې د ختیځ او لویدیځ د پرمختللې صنعتي نړۍ فکرونو او سیاسي ګروهو د اغېز زمینه برابره کړه: د ډله ییزو ارتباطي وسایلو (ماس مډیا) له لارې او له بهرنیو تعلیمي مرکزونو او پوهنتونونو نه د افغاني فارغ التحصیلانو د بېرته راتګ له لارې.

له بهر څخه رالېږل شوې ایډیولوژۍ، د افغاني ټولنیز چاپېریال له ټینګو واقعیتونو سره په جګړه کې، تل ماتې خوړلې ده. دا د دودیز او تعاملي ژوند هغه واقعیتونه دي، چې ملي عمومي

(c) ketabton.com: The Digital Library

مانـاوې او ان نړيـوالې سياسـي ګروهـې، لکـه د رايـې ورکـول، خپلواکي، زبېښاک (استثمار) انترناسيوناليزم او نور يې تر سيمه ييزو، قومي او قبيله يي لېوالتياوو (تمايلاتو) څخه واړه کړي دي. د افغانسـتان د سياسـي ګونـدونو د جوړېـدو تـاريخ څـو بېلګـې وړاندې کوو.

يـو- ويښ زلميـان: پـر ۱۹۴۷م کـال د ويښ زلميـانو ګونـد پـه کنـدهار کـې جوړ شـو او د هغـه پـه جوړښت کـې پښـتنو ډېـر زيـات اکثريت درلود. پر ۱۹۵۰م کال د خپرونو د لېبرال قـانون پـه رامنځتـه کېدو سره (انګـار، نـيلاب، اولـس، اينـه او نـورو) پـر خپرونـو پيـل وکـړ. ځينـې دا جريـدې وروسـته د سياسـي ډلـو د جوړېـدو بنسـټ وګرځېدې. لږ تر لږه د افغانستان د قومي او مذهبي لږکيو څخه دوه ډلـې يوځـای شـوې وې او د ويښ زلميـانو د مقابـل لـوري وزنـه ګڼـل کېدلـه. د خپرونـو پـه مـنځ کـې د غـلام محمـد غبـار د (وطـن) او د عبدالرحيم محمودي (ندای خلق) جريدو پـر سياسـي فعاليـت لاس پورې کړ. ځکه نو قومي پولو عمومي سياسي ايډيالونه تـر سـيوري لاندې راوستل.

دوه- خلـق او پـرچم: پـر ۱۹۶۴م کـال د لېبـرال اساسـي قـانون د تدوين او د صدارت له څوکۍ نه د محمد داود استعفی، د سياسـي فعـاليتونو لپـاره ښـه زمينـه برابـره کـړه. د ۱۹۶۵م کـال پـر جنـوری د افغانستان د خلکو ديموکراتيک ګوند جوړ شو، نورمحمد تره کـی يې د منشي او ببرک کارمل د هغه د مرستيال په توګه وټاکل شول. د

(c) ketabton.com: The Digital Library

ګوند د جوړېدو له همغه پیل څخه د نوموړو دوو لارښوونکو شخصیتونو ترمنځ د مشرتوب د نیولو لپاره پټ رقابت پیل شو، دا رقابت په ګوند کې د بې اتفاقۍ او د دوو ډلو د رامنځته کېدو بنسټ وګرځېد او دا ډلې د قومي او قبیله یي اړیکو له مخې، له یو بل نه جلا شوې. روسانو یو موټی او متحد کمونست ګوند ته اړتیا لرله، چې له هغه څخه په افغانستان او سیمه کې د خپلو هیلو د پرمخبېولو لپاره، د یوه بې رقیبه ځواک په توګه کار واخلي. په همدې مقصد یې ګوند تل د نظر او عمل یووالي ته هڅاوه. وروسته دې ته متوجه شول، چې د افغاني ټولنې قومي او قبیله یي جوړښت تر دې څخه ډېر زیات سخت دی، چې وکړای شي د ایډیولوژۍ په تصنعي چوکاټ کې یو واحد او متجانس ګوند جوړ کړي.

دې ټکي ته په پاملرنې سره، چې د یو واحد ګوند څرګندېدل به د خپلواکۍ د احتمالي لېوالتیا په لرلو سره، د مرکز یانې ماسکو کنټرول له ستونزو سره مخ کړي، د خلق او پرچم د دوو کمونیستو ګوندونو د جوړښت لپاره، له قومي او قبیله یي اختلافونو څخه، د روسانو د پروخت ګټې اخیستلو په کار کې، یو بل لامل زیات شو.

پر ۱۹۶۸م کال د خلکو ډیموکراتیک ګوند د خلق او پرچم پر دوو ډلو ووېشل شو. نورمحمد تره کی او ببرک کارمل د یوې یوې ډلې مشران شول. نورمحمد تره کي ته د اکثریت پښتنو قومونو او قبایلو په منځ کې د جلب او جذب دنده وسپارل شوه، په داسې حال کې، چې کارمل د افغانستان د قومي او قبیله یي لږکیو، په ځانګړي ډول د تاجکانو په منځ کې د اغېز لپاره په کار لاس پورې

(c) ketabton.com: The Digital Library

کړ او په دې کار کې یې د ملي ستم (ستم ملي) له ډلې سره نږدې ملګرتیا پیل کړه. ځکه نو د مارکسیزم لیننیزم ایډیولوژي، له خپلې ظاهري یو رنګۍ او ټینګښت سره سره، پر دې بریالۍ نه شوه، چې د افغاني ټولنې قومي کینې تر سیوري لاندې راولي او د افغانستان د زیار کښانو د مخکښانو په اصطلاح، عقیده یي سمون (هم اهنګي) د هغه څه په منځ کې، چې دوی طبقاتي ګټې ګڼلې، تضمین کړي. افغاني مارکسیستانو په داسې ټولنه کې، چې د یو ملت په چوکاټ کې د هغې د قومونو یووالی په پوره توګه نه و بشپړ شوی ((د نړۍ پرولتار سره متحد شئ)) شعار پورته کړ.

دري- د ملي ستم ډله: پر **۱۹۶۵**م کال جوړه شوه او طاهر بدخشي یې مشر شو، دې ګوند د روسانو تر ملاتړ او د مارکسیزم د ایډیالوژۍ تر پردې لاندې، د قومي او قبیله یي بې اتفاقۍ د راپارولو لپاره هلې ځلې کولې. دې ډلې د افغانستان په شمالي سیمو کې د تاجک، ازبک، ترکمن او هزاره لږکیو قومونو په منځ کې د پښتنو پر ضد د ((جهاد)) د مفکورې په پرمخبیولو سره سیاسي کار کاوه.

حفیظ الله امین د طاهر بدخشي او دهغه د مرستیال قومي او سیاسي حساب ته ځان ور ورساوه او دواړه یې د مرګ کندې ته ټیل وهل.

خلق، پرچم او ملي ستم له ایډیولوژیک پلوه له یوې سرچینې څخه خړوبېدل. یوه هیله یې تعقیبوله او د شوروي له خوا ورسره پولي، مالي، سیاسي، تبلیغاتي او د وسلو مرستې کېدلې. په

(c) ketabton.com: The Digital Library

بېلابېلو سياسي نومونو او نښانونو، د مختلفو ډلبنديو له ملاتړ ځخه د روسانو موخه دا وه، چې د هغو عمومي عقيده يي ارزښتونو د پراختيا مخه ونيسي، چې افغاني ټولني ته يې يو رنګي (تجانس) ورباښه. دوی هڅه کوله د بېلابېلو شخصيتونو او قومونو په راجلبوني سره د خپلو بې اتفاقه او پر دښمنۍ اخته پلويانو په مرسته، ځان د افغانستان پوځي اشغال ته نږدې کړي. د سياسي واک نيول او بيا د دولت په اداره کې د زياتې ونډې اخيستل، ماسکو ته د نږدې کېدو او له هغه هېواد ځخه د زياتو مرستو راجلبول د خلق، پرچم او ملي ستم د ډلو ترمنځ د رقابت د ځرګندېدو سبب شول. دې رقابت د ښکېلاک پلان بشپړ کړ.

ځلور- د شعله جاويد ډله: پر ۱۹۲۸م کال د ((د نوي ډيموکراتيک جريان)) په نوم راځرګنده شوه. دا ډله وروسته د شعله جاويد په نوم ياده شوه. شعله جاويد د هغې جريدې د نوم راخيستنه وه، چې عبدالرحيم محمودي يې د امتياز خاوند و. شعله جاويد د ټولو لپاره د ژوند د سياسي او مادي شرايطو د تساوي پر تيوريکي ادعا، چې د هېواد په اداره کې يې قومي او قبيله يي لړکيو ته د زياتو امتيازاتو او برخې اخيستنې د ورکړې هيله لرله، د مارکسيزم، ماهويزم تګلاره تعقيبوله. شعله جاويد د مارکسيزم له دروغجنې ايډيالوژيکي جذبې نه په ګټې اخيستو سره، په لړکيو او د عقدې پر ناروغيو اخته هزارګانو او تاجکانو کې پلويان پيدا کړل.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په ټوليز ډول کيڼ لاسو ګوندونو ته منسوب د افغانستان قومي لړکيو، د سياسي واک د ترلاسه کولو لپاره، ان د انترناسيوناليزم له اصل سره د مارکسيزم، لينينزم فلسفه، (ملي ستم، پرچم) ته د شوروي د کمونستو دولتونو او (شعله جاويد، پيکار، ساما، اخګر، سازا، فازا، ګوافزا او نورو ته) د چين د مرستو د راجلبولو وسيله ګڼله. د واکمنۍ د تاريخي چلوونکي په توګه د پښتنو د اکثريت د يوې خوا ته کولو لپاره په کورنۍ کچه بله هېڅ قهرجنه يا سوله ييزه لار موجوده نه وه. د روسانو لښکر کشۍ او ببرک کارمل ته د واک ورکړه، ځينو ډلو (د روسانو پلويانو) ته دا خوب پر واقعيت بدل کړ.

پينځه- د افغان ملت ګوند: هغه سخت ټولنيز کړکېچ، چې له ۷۰مو کلونو څخه د جهاد ترلسيزې (اتيايمو کلونو) پورې افغاني ټولنې ته بدلون ورکړ، د ځينو سياسي ګوندونو د ناڅرګند تيا سبب شو، په داسې حال کې چې نور نوي ګوندونه راڅرګند شول. پر دې وخت له افغاني ملتپالنې (ناسيوناليزم) څخه، چې سخت د تهديد له خطر سره مخامخ وه، دفاع د يوې تاريخي دندې په توګه پاتې شوه. د افغان ملت ګوند چې د ۱۹۶۶م کال د مارچ پر ۸مه نېټه، د غلام محمد فرهاد په واسطه په کابل کې، د کمونيستي انترناسيوناليزم د توطيې د غبرګون په توګه منځته راغی، د افغاني ناسيوناليزم د دفاع لپاره ګروهمن پاتې شو او په دې ډول يې د کړکېچ په لوړو ژورو کې د خپل ژوند دوام تضمين کړ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د افغان ملت گوند د گوتو په شمېر هغو گوندونو له جملې څخه دی، چې د مدرنو تشکیلاتو ،له هغې جملې نه، د دارالانشاء، عالي شورا، اجرائیوي شورا، گڼ شمېر کمېټو او مهالنۍ کنگرې لرونکی دی او خپل فعالیت د کړنلارې او تگلارې له مخې ترسره کوي.

د افغان ملت گوند د وخت په تېرېدو سره د مخالفو قوتونو د یرغل پر وړاندې، چې د بهرنیو هېوادو د ملاتړ په سیوري کې، د توطیې له لارې د سیاسي واک د لاسته راوړلو په لټه کې وو، د بېلابېلو پښتنو قبایلو (او څه نا څه د نورو قومونو) پر مورچل بدل شوی دی. پر افغانستان باندې د شوروي تر یرغل وروسته، د افغان ملت گوند د ملي لېوالتیا او له بهر سره د نه پیوستون له امله، له مادي پلوه د یو ضعیفه منځلارې او له اخلاقي پلوه د یو ځواکمن گوند تر بریده، د روڼ اندو په منځ کې پاتې شو.

دې گوند له کینهو او ښې افکارو سره په مخالفت کې، ځان د سوسیال دیموکراسۍ پر منځنۍ لیکه ودراوه، د خدای (ج)، هېواد او ملت تر شعار لاندې یې د افغانستان د خلکو په جهاد کې برخه واخیسته. هغه وخت نو پر پښتنو سربېره، د اعتقاد له پلوه د زیاتو خلکو، له هغې جملې نه د ځینو نورو قومونو د روښنفکرانو د جلب او جذب پر مرکز بدل شو.

انترناسیونالیستو پرچمي کمونیستانو، پر افغاني ملتپالنې (ناسیونالیزم) باندې د باور له امله د افغان ملت گوند له سخت ټکر

(c) ketabton.com: The Digital Library

سره مخامخ کړ. پر ۱۹۸۲م کال دا ګوند د پرچمي حکومت د برید له خطر سره مخامخ شو او ځینې مشران یې زندان ته ولېږل شول.

په داسې حال کې، چې ددې ګوند ځینې مشران پاکستان ته کډوال شوي وو، د پاکستان حکومت هغوی ته د لوی افغانستان د جوړېدو لپاره د عقیده یې لېوالتیا له کبله، په خپله خاوره کې د فعالیت اجازه ورنه کړه. دا ټکی د افغان ملت؛ په ګوند کې د فعالیتونو د پاشلتیا او انشعاب یو لامل وګرځېد.

افغان ملت سوسیال ډیموکرات ګوند د ۱۹۹۵م کال په جولای کې د ګڼ شمېر تیت و پرکو سیاسي فعالیتونو د مرکزونو د یوځای کولو لپاره خپله څلورمه کنګره جوړه کړه. په دې کنګره کې دوکتور انوارالحق احدي د ډاکټر محمد امین واکمن پر ځای، د ګوند د مشر په توګه وټاکل شو.

شپږ- اسلامي ډلې، د سیاسي ژوند ځانګړنې او د جګړه ییزې ستراتیژۍ غوراوی.

لومړی- جهادي تنظیمونه:

۱- عمومیات: ((پر ۱۹۲۴م کال د مسلمانو ځوانانو غورځنګ جوړ شو او لاندې اشخاصو یې مشري کوله:

سلام نیازي، برهان الدین رباني، محمد کبیر، موسی توانا، عبدالرب رسول سیاف، وروسته ځینې نور اشخاص له لومړنۍ کړۍ سره یوځای شول، هغه اشخاص دادي: عبدالرحیم نیازی، مولوي حبیب الرحمن، غلام رباني، ډاکتر عمر، سیف الرحمن،

(c) ketabton.com: The Digital Library

ګلبدين حکمتيار، محمد جان احمدزی، فاروق، سيد نورالله عماد او نور.

د مسلمانو ځوانانو غورځنګ تر خپل جوړښت وروسته په ډېرې چټکۍ سره د منځني ختيځ د اخوان المسلمين له شبکې سره اړيکي پيدا کړل او تر هېواده بهر اخواني ټولنو کې يې ځانته رسميت ورکړ. مولانا مودودي، چې پر ۲۰مو کلونو په بېروت کې استوګن و، د مسلمانو ځوانانو له غورځنګ سره منظم اړيکي ټينګ کړل.))[1]

تر هغه وخته پورې، چې سياسي مبارزه له تيورۍ څخه په عمل کې پلې شوې نه وه او له غورځنګ څخه د بهرنيو هېوادونو ملاتړ مطرح نه و، اخواني مشرانو بشپړ تيوريک تفاهم درلود. د ۲۰مو کلونو تر بدلونونو او په ځانګړي ډول پر افغانستان باندې د شوروي تر پوځي يرغل وروسته، مسلمان ځوانان پر مختلفو ډلو وويشل شول. دا ډلبندۍ د سيمې، قوم، ژبې او مذهب ځانګړنو يوه له بلې بېلولې.

دا ټکی هم د يادونې وړ دی، چې د اتيايمو او نويمو کلونو د پېښو جبر هم ځينې اسلامي ډلې مجبوره کړې، چې د خلکو ډيموکراتيک له کمونيستو ډلو سره سازش او ايتلاف وکړي، دې کار د هغوی سوچه اعتقاد راکم او کينه ييز چلند يې لږ څه راټيټ شو.

---

[1] فضل غني مجددي، اميد جريده، ۱۹۹۲م کال فبروري، ۲۰۱ ګڼه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ژبې او کلتور له پلوه دوه ډلو جهادي تنظیمونو پر افغانستان باندې خپل کنټرول ټینګ کړ: (له تاجکانو او هزاره ګانو څخه جوړ) دري ژبي جهادي تنظیمونه او (له پښتنو قومونو څخه جوړ) پښتو ژبي جهادي تنظیمونه.

په جنوب کې پښتنو قبایلو د قبیله یي ژوند له دودونو سره د همغاړو تنظیمونو لکه د مجددي، محمدي او ګیلاني تنظیمونو سره پیوستون پیدا کړ. د مرکزي برخو کنټرول، چې زیاتره هزاره وګړي پکې ژوند کوي، د شیعه ګوندونو په لاس کې پرېوت. په شمالي سیمو کې چې تاجکان، ترکمنان او ازبکان ژوند کوي، د جمعیت تنظیم او د دوستم ملي غورځنګ اغېز لري.

د ګوندونو جغرافیایي وېشنه اغېزمنونکې ده: د مقاومت پر لومړنیو کلونو په شمالي سیمو کې د اسلامي انقلاب حرکت او اسلامي حزب مقاومت د یادونې وړ دی. پورتنیو دوو تنظیمونو د بغلان، غوربند او بادغیس په پښتون مېشتو سیمو کې پلویان درلودل.

کوچیانو، بلوڅانو د قبیله یي دود پلوي تنظیمونو تابعیت کاوه. مخور نورستاني شخصیتونه د قبیله یي ژوند ملاتړ ته لېواله وو، له همدې کبله د دودیزوالو تنظیمونو پلویان وو، په داسې حال کې چې نورستاني ملایان، اسلامي بنسټپالنې او بنسټپالو اسلامي تنظیمونو ته متعقد وو. د هېواد په لویدیځ کې د تنظیمونو د غړیتوب په لېوالتیا کې د قومي وېش په پرتله د محاورې ژبې ډېر رول درلود. (د شینډنډ او فراه په اوږدو کې) دري ژبي شوي

(c) ketabton.com: The Digital Library

نورزیـان اسـلامي جمعیـت پـورې وتـړل شـول. د ختـیځ پښـتو ژبـي نورزیان، د اسلامي انقلاب حرکت پلویان وګڼل شول.

د حکمتیار د اسلامي حزب لـه انشعاب څخـه، د مولـوي خـالص اسلامي حزب منځتـه راغـی. دې ګونـد د جهـاد پـر لومړیـو کلونـو د ((ننګرهـار) خوګیـاڼي قبایـل، د کابـل د جنـوب او د پکتیـا پښـتانه سره متحد کړل.

پـه ډېرو برخـو کـې ګـډ کلتـور، مـذهب، ژبـه او دیـن پـر دې نـه دي بریالي شوي، چې د یـو واحـد قـوم د بېلابېلـو ډلـو تـرمنځ د سیاسـي یـووالي او پیوسـتون موجبـات برابـر کـړي، ان سـیمه ییـز او محلـي اړیکي پر نوموړو څیزونو بریالي شوي دي. له همدې کبلـه بېلابېـل پښتانه قبایل د یوې واحدې ژبې، کلتور او مـذهب پـه لرلـو سـره، د بېلابېلو سـیمو لـه مخـې، پـه مختلفـو تنظیمونـو کـې تیـت او پـرک شول.

پښتانه په ځینو سیمو، لکه د هېواد پـه شمالي سیمو کـې د قبیلـه یـي ژونـد د چوکـاټ لـه اغېـزه بهـر ژونـد کـوي او لـه سـترو سیاسـي بدلونونو سره لاس او ګرېوان دي.

د شـمال سـیمو اسـلام، چـې نـه دودیـز حقـوق او نـه یـې کـومې ځـانګړې موسسـې پـر ورانـدې ولاړې وې، د جنـوب پـه انـډول اعتدالي او نرم ښکاري.

۲- د جلب او جذب سیمې او ډلبندي: افغـاني مسـلمانان د عقیـده یـې لېوالتیـا لـه مخـې، کـولای شـو پـر درېـو ډلـو ووېشـو: اخواني بنسټپال، د تصوف خاوندان او د مدرسو فارغان (طالبان).

(c) ketabton.com: The Digital Library

البته پورتنۍ ډلبندۍ کله نا کله یوه پر بلې اغېز ښندي، لکه د مجددي کورنۍ چې د مدرسه یي او تصوفي اړیکو لرونکې ده.

د هېواد په شمال کې بنسټپالې او تصوف پلوه ډلبندۍ د یو بل تر اغېز لاندې راځي. سربېره پر دې د یو سیاسي مشر قوم له هغه څخه ملاتړ کوي، که څه هم له نوموړي مشر سره عقیده یي او سلیقه یي اختلاف ولري.

الف- اخواني بنسټپال: پوهنتونونه، ښوونځي او تر یوې کمې اندازې مدرسې، د بنسټپالو د جلب او جذب ځواکمنې سیمې دي. په بله وینا اخواني بنسټپالو د ښارونو په کلتوري مرکزونو کې د جلب او جذب له امکاناتو څخه زیاته ګټه اخیستې ده.

د مقاومت پر لومړنیو کلونو، په شمال لویدیزو سیمو کې، د تصوف د پلویانو (اهلو) په منځ کې چې بنسټپالنې ته لېواله وو، د جمعیت تنظیم جلب و جذب تر سترګو شوی دی.

په شمال لویدیزه حوزه کې د ښوونځیو او مدرسو فارغانو د فعالینو زیاته برخه جوړوله. د هرات د جامعې مدرسې ځینې استادانو، د سیمه ییزه جبهو لارښوونه کوله.

د ښوونځیو او مدرسو له فارغانو سره، وروسته د اردو صاحب منصبان (لکه اسمعیل خان) او دولتي مامورین هم یو ځای شول.

په شمال ختیزو سیمو کې اخواني روښانفکران که اسلامي حزب پورې تړلي وو که په جمعیت پورې معمولاً له پوهنتونو څخه راپورته شول. هغه کسان، چې د **۱۹۷۵**م کال (د سردار داود د حکومت وخت) له شورش څخه روغ پاتې شول، د شوروي ضد

(c) ketabton.com: The Digital Library

پاڅون پر لومړنیو کلونو یې په شمال ختیځ کې د مقاومت سیمه ییز کدر جوړ کړ.

بدخشان، تخار، کندز او پروان د جمعیت تر کنټرول لاندې راغلل. د فیض اباد په شاوخوا کې (د یفتل قوم ته منسوب) د رباني شخصي اغېز ستر رول لرلی دی.

په پنجشېر دره، مزارشریف، بغلان او غوربند کې په ډېر شدت سره د بنسټپالو اغېز څرګند شو. بغلان، کونړ او لغمان د حکمتیار د اسلامي حزب تر کنټرول لاندې راغلل.

ننګرهار د مولوي خالص، د سیاسي اغېز په کړۍ کې راغی. په لغمان او د هغه په شاوخوا سیمو کې سیاف خپل اغېز ټینګ کړ.

ب- د تصوف خاوندان یا لارویان: درې مهمې فرقې لري، نقشبندیه فرقه، قادریه فرقه او چشتیه فرقه.

له دې فرقو څخه نورې لړۍ راپورته شوې دي. داسې دود دی چې دوی خپل لارویان یوې لړۍ پورې تړي، لکه په هرات کې د خواجه احرار، خواجه محمد اصفهاني، شیخ نمک پوش، شیخ سبزي پوش، عبدالرحمن ابن عوف سلسله او نورې نومیالۍ لړۍ ګڼل کېږي.

پیران خپل سیمه ییز اغېز لري. د اغېز معیار د هر پیر د شخصیت په انډول توپیر لري. د پیرانو ترمنځ د مرتبو لړۍ وي. مثلاً ممکنه ده یو سیمه ییز پیر خپل ځان پر تېر وخت د یو بل مخور پیر ځای ناستی (خلف) وګڼي. د جهاد په بهیر کې متصوف مریدان د دوو پیرانو پر شاوخوا راټول شول: دا پیران یو سید احمد ګیلاني

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ملي اسلامي محاذ موسس او بل حضرت صبغت الله مجددي د ملي نجات جبهې مشر و. عامه ذهنيت داسې دی چې حضرت صبغت الله مجددي پير نه دی، خو د کورنۍ له لوی اعتبار څخه برخمن دی. د مجدديانو د لړۍ وروستی پير محمد ابراهيم مجددي نومېده. ملي اسلامي محاذ او ملي نجات جبهه، د اعتدالي (منځلاري) اسلام ملاتړ کوي. اسلامي محاذ د سلطنت د نظام د بيا ټينګښت ملاتړ کاوه. شايد يوه وجه يې دا هم وي، چې سلطنتي نظام او د پير مريدان د پښتون له واحدې قومي چينې څخه اوبه څښي.

په ټوليز ډول غلزي مريدان د دراني (ټبر) پلوي کوي. کورنيو اړيکو دا پيوستون ټينګ کړی دی. د امان الله خان مېرمن د ګيلاني او محمدزي له پښتنه وه. د سيد احمد ګيلاني مېرمن محمدزۍ وه.

صبغت الله مجددي هم د عثمان د کورنۍ له لارې له پخواني سلطنتي کورنۍ سره اړيکي پيدا کړي دي. ((د ګيلاني او مجددي تنظيمونه، د مذهبي پوهانو له کينې سره مخالف دي او له اخواني بنسټپالو سره بشپړ ضديت لري. دا دوه تنظيمونه Laicisme ته د يو ډول متمايل اسلام پلوي کوي.[1]

د ګيلاني او مجددي تنظيمونه د سياسي ځواک له پلوه کمزوري پاتې شول. خو دې سره سره د لوګر د احمدزيو په قوم او کندهار په شاوخوا کې د هغوی اغېز څرګند و.

---

[1] افغانستان Le Roy Olivier، پاريس، ۱۹۸۴م کال، ۱۲۳مخ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ج- د مدرسې اهل: مدرسه د مدرس او طالب ترمنځ د مانیزو اړیکو بنسټ ایښودونکې ده. د هغو اړیکو په شان، چې د یو پیر او مرید ترمنځ کېدی شي، موجود وي.

سره له دې چې په افغانستان کې د مجددي کورنۍ له سیاسي (انقراض) سره، د مذهبي علماوو د لاربښوونې جغرافیایي یا سیاسي مرکز له منځه لاړ، خو اوس هم د مذهبي پوهانو پراخ قشرونه پاتې دي. دا پوهان غالباً له مدرسو څخه فارغ شوي دي.

ځینو پښتنو مذهبي پوهانو په پېښور کې زده کړه کړې ده. هغوی په قبایلي سیمو کې با اعتبار شخصیتونه دي. د جهاد په بهیر کې د مولویانو نا رسمي شبکه د کابل په شاوخوا کې (مولوي شفیع الله)، ننګرهار (مولوي خالص)، غزني او ګردېز (مولوي نصرالله منصور) او کندهار کې فعاله وه.

په جنوب لویدیځ کې تیت و پرک مولویان پاتې شول او په شمال او زابل کې یې په ټاکلو سیمو کې اغېز پاتې شو او فراه کې د تصوف له پلویانو سره ګډ ل شول.

له مدرسې نه په راټوکېدلو ګوندونو کې د اسلامي انقلاب حرکت او اسلامي وحدت ګوند دریځ پیاوړی دی.

_ د اسلامي انقلاب حرکت: د مقاومت پر لومړنیو کلونو یې له مدرسو څخه د فارغانو مذهبي علماوو زیاته برخه په خپلو لیکو کې جذب کړې وه. له دې کبله د مقاومت په غورځنګ کې د ځواکمن اکثریت لرونکی و.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لکه څنګه چې مولوي محمد نبي د غزني او لوګر په مدرسو کې د ښوونکي (مدرس) دنده لرله. نوموړو مدرسو اسلامي انقلاب حرکت ته زيات کدرونه روزلي وو، دغه راز محمدي په هلمند کې د کرنې ځمکه لرله او له دې پلوه د خپل سياسي اغېز د شيندلو لپاره په ښه دريځ کې و.

مذهبي عالمانو، د اسلامي انقلاب حرکت تنظيم کې يو ناسياسي ګوند يا د سنيانو يوه ټولنه تر سترګو کوله. په حرکت تنظيم کې د مرکزي جوړښت، ټينګ سازماني تشکيل او ايډيولوژۍ د نشتوالي له کبله په خپله سطحه، د مذهبي عالمانو د جلب او جذب لپاره يو اعتدالي او منځلاري غورځنګ دی.

د اسلامي انقلاب حرکت تنظيم په داسې حال کې، چې د شريعت د پلي کېدو ملاتړ کوي، د اسلامي جمهوريت د ټينګښت خبره نه يادوي. د حرکت تنظيم له اخواني بنسټپالو (چې د حکومت د واک لاسته راوړل يې د پروګرام په سر کې ځای لري) او د سلطنت له پلويانو سره (چې د Laique دولت د ټينګښت پلوي کوي) يو شان مخالف دی.

له دې سره سره د حرکت تنظيم، له لومړنۍ ډلې سره د شريعت په پلي کېدو او له دويمې سره د سلطنت او اسلام د سمون په باب سر خوځوي. له اخواني لېوالتيا پرته، بنسټپالې تګلارې، د شوروي د يرغل پر لومړنيو کلونو، د اسلامي انقلاب حرکت تنظيم، د

(c) ketabton.com: The Digital Library

اعتدالي مسلمانانو د پراخه قشرونو د جلب او جذب پر مرکز بدل کړ.[1]

د اسلامي انقلاب حرکت په سیمه ییزو جبهو کې غالباً د ناحکومتي مذهبي مدرسو په منځ کې د فعالیت لاربنوونه کوله. هلته نو مدرس مولوي، عموماً د لوستونکو طالبانو سیاسي مشري کوله. په دې ډول د هېواد په زیاتو سیمو کې، د اسلامي انقلاب حرکت تنظیم تر اغېز لاندې، د دیني مدرسو د طالبانو جبهې را څرګندې شوې.

په فاریاب کې مولوي غفور (یو ازبک چې د نقشبندیې مرید هم و) پر **۱۹۷۳**م کال یې د خواجه عبدالروف په نوم یوه مدرسه جوړه کړه. نوموړی د شوروي یرغل پر لومړیو کلونو، د اسلامي انقلاب حرکت او وروسته د اسلامي جمعیت تنظیم د یوې سیمه ییزې فرقې مشر و او له طالبانو څخه یې یوه جبهه جوړه کړه، چې د جبهې قوماندانې ملا غوث ته ورکړل شوه. د مقاومت پر لومړیو کلونو دا ډول جبهې په بادغیس، نیمروز، فراه او زابل کې منځته راغلې.

په هرحال ! سره له دې چې ټول مذهبي عالمان له حرکت تنظیم سره یوځای نه شول، خو هغو ټولو تل له سیاسي تړښتونو پرته د جمعیت العلما او یا د عالمانو د یوې شورا په چوکاټ کې، له یو بل سره د سازماني اړیکو د ساتلو لپاره خپله لېوالتیا څرګنده کړې ده، چې له دې لارې د سیاسي اسلام پر وړاندې خپله خپلواکي

[1] افغانستان Le Roy Olivier، پاریس، **۱۹۸۴**م کال، **۱۲۲**مخ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

وساتي او د خپلو واحدو ليکو په واسطه د اسلام د وحدت بېلګه وړاندې کړي.

اسلامي وحدت ګوند (حزب وحدت اسلامي): د G.Doronosoro فرانسه يي خبريال په وينا[1] د ايران ((پاسداران انقلاب)) د ګټو د ساتنې لپاره لږ تر لږه يوه سياسي ډله نېغ په نېغه د ايراني مقاماتو په نوښت جوړه شوه. په دې مانا چې پر ۱۹۸۱م کال هزاره جاتو ته د جعفر زاده او هاشمي (په ټوله نړۍ کې د امام د ليکې له پلوي ډلو نه د هغه وخت د دفاع مسوولين) تر يو سفر وروسته، د ايران انقلاب له ګېډې نه د افغانستان په خاوره کې د ساتونکو (پاسدارانو) ماشوم وزېږېد. پر هغه وخت ايران خپلې پلوي ډلې دې ته هڅولې، چې په انقلابي ډول سياسي واک ترلاسه کړي.

دې تګلارې د شيعه ګانو بنسټپالې ډلې، د منځلارو شيعه-ګانو، چې لويه برخه يې د محسني د حرکت او ((شورا)) په واسطه تمثيلېدله، له ټينګ مخالفت سره مخامخ کړې. له۱۹۸۱م کال نه تر ۱۹۸۴م کلونو پورې د افغاني شيعه ګانو ترمنځ نښتې د هغو اختلافونو څرګندوي وې، چې ورو ورو پر دښمنۍ واوښتل. د شيعه مجاهدينو ترمنځ ټکر په داسې حال کې، چې د ايران د دولت لپاره د خواشينۍ سبب و، د يو بل پر وړاندې د هغوی کړنې، د خپلواکۍ څرګندوی بلل کېدې. د ايران دولت د دې بېلابېلو ډلو د

[1] د افغانستان اخبار مجله، پاريس چاپ، ۱۹۹۱م کال جون.

(c) ketabton.com: The Digital Library

مشرۍ د لاسته راوړلو لپاره، په دوو پړاوونو کې اغېزمنې هڅې پیل کړې:

لومړی، د ایتلاف پړاو: ایراني مقاماتو پر ۱۹۸۷م کال د ((نیش و نوش)) په تګلارې سره د افغانستان اسلامي ایتلاف شورا (اته ګوني ایتلاف) رامنځته کړه. تهران ددې شورا مقر وټاکل شو. د شورا غړو په داسې حال کې، چې په ځینو برخو کې له یو بل سره اختلافونه درلودل، د امام خیمني د روحاني مشرۍ په منلو متفق وو.

د ۱۹۸۸م کال پر فبرورۍ له افغانستان نه د شوروي ځواکونو تر وتلو وروسته، دوه ټکي د ایراني مقاماتو د زیاتې پاملرنې وړ وګرځېدل:

ـ د ایران په ګاونډ کې د سنیانو د یو بنسټپال اسلامي حکومت د ټینګښت مخنیوی او له همدې کبله:

ـ تر ایتلافه د باندې د سیاسي مذهبي ډلو په جلب او جذب سره د ایتلاف د جبهې پیاوړتیا.

دویم ټکی پر ۱۹۸۹م کال د ایتلاف شورا کې د (بهشتي) تر مشرۍ لاندې د یووالي شورا د رامنځته کېدو سبب شو. په دې ډول نهه ګونې شورا رامنځته شوه. دا شورا د هزاره جاتو د شیعه ګانو په بېلابېلو لیکو کې د ایران انقلاب د پلویانو د سیاسي او پوځي سمون په نوښت، د بامیانو ولایت د کنټرول او لاسته راوړلو سبب شوه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ایران دولت د یوې سرسري او ساده ریاضي د شمېرنې له مخې هڅه کوله، د پېښور اووه ګوني ایتلاف پر وړاندې، چې له سني ګوندونو او ډلو څخه جوړ و، که نهه ګوني ایتلاف ته د راولپنډۍ په مشورتي شورا او په پاکستان کې د مجاهدینو په موقت حکومت کې دوه زیات امتیازونه لاسته رانه وړي، نو لږ تر لږه خو به یې په پېښور کې د مقاومت په غورځنګ کې د یو څو ضلعي متحد په توګه څرګند کړي وي.

تر ۱۹۸۹م کال وروسته هغه وخت، چې د افغانستان د لنډ مهالې اداري په اورګانونو کې د ایران پلوه افغاني مجاهدینو (لوړې او ژورې) غوښتنې، د اوه ګوني ایتلاف له سخت مخالفت سره مخامخ شوې، د هغوی غوښتنې ورو ورو لږ څه کمې شوې. د خبرو اترو د ناکامۍ د نښو نښانو څرګندېدل، د دې سبب شول، چې د ایران دولت له یوې خوا له کابل حکومت سره د یو سازش له مخې معامله وکړي او له بلې خوا شیعه ډلې له یو بل سیاسي ازمېښت سره مخامخ کړي. هغه وخت د هغو د یووالي پلان طرحه شو.

دویم- د یووالي پړاو: د ۱۹۸۹م کال پر جولای له شیعه افغاني مجاهدینو سره د ایراني مقاماتو تر پرله پسې خبرو اترو وروسته د نصر، پاسدارانو او شورا ډلو ترمنځ ((د وحدت چوکاټ)) لاسلیک شو. د دې چوکاټ له مخې موتلفینو ژمنه وکړه، چې په ایتلاف کې داخل ګوندونه به منحلوي او د وحدت ګوند تر بیرغ لاندې به خپل جهاد ته ادامه ورکوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

له تشکیلاتي پلوه د نظارت شورا ، د وحدت ګوند په راس کې راغله، چې په هغې کې ایران ته ژمنو د افغاني شیعه ګانو مذهبي مشرانو غړیتوب درلود. شورا ټولواکه وه او په ورسپارل شویو چارو کې یې له مرکزي شورا څخه، چې ظاهراً له منتخبو استازو جوړه وه، مشوره اخیسته. بامیان د مرکزي شورا مقر وټاکل شو.

د وحدت ګوند د مشرۍ مقام په ټاکلو کې د ایران لاسوهنه، د شیعه ګانو د مشرانو، چې لړو ډېر د افغاني او ملي تمایلاتو لرونکي وو، د غم او خفګان سبب شوه: شیخ محمد اصف محسني د اسلامي حرکت مشر له نوي سیاسي ډلبندۍ نه، (پښتنو او هزاره ګانو) د مذهبي او قومي نښتو د مسوولینو د نیولو او سزا ورکولو د نه څارنې له کبله ځان ارزګان ته وکښه او د ځینو ملاحظاتو او احتیاط له مخې یې د خپلو سیاسي فعالیتونو مقر له ایران نه پاکستان (اسلام اباد) ته ولېږداوه. د ایران دولت د ۱۹۹۰ م کال پر سپټمبر په ټول ایران کې د اسلامي حرکت د نمایندګیو دفترونه وتړل او د دفترونو پانګه یې په ایراني بانکونو کې ضبط کړه.

د **۱۹۹۵** م کال د مارچ پر **۱۳**مه علي مزاري د نصر ګوند پخواني مشر او وروسته د وحدت ګوند رئیس له طالبانو سره په یو ټکر کې مړ شو ، خلیلي د هغه پر ځای کېناست.

پر **۱۹۹۵**م کال د کابل جنوب په جګړو کې، چې د طالبانو د پرمختګونو وخت و ، د وحدت ګوند د ایران د مرستو په هیله و. د ایران دولت، چې د کابل اداري سره د اړیکو د ښه کېدو په درشل

(c) ketabton.com: The Digital Library

کېږي، وحدت ګوند ته يې له مرستې نه ډډه وکړه. دې کار د ايراني مقاماتو او وحدت ګوند ترمنځ اړيکې سستې کړې.

د ۱۹۹۴م کال پر اوږدو د ايراني مقاماتو په لارښوونه، د اکبري په نوم يو شخص له وحدت ګوند نه ځان رابېل او له کابل اداري سره يې ايتلاف وکړ. ايران غوښتل له وحدت ګوند سره د اړيکو د خړپړتيا په صورت کې، د اکبري ډلې څخه د خپلو هيلو د پرمخبيولو لپاره ګټه واخلي.

د وحدت ګوند د افغانستان د جهاد د وخت د ګوندونو په کورنۍ کې له دې کبله ګوښه دی، چې يوازې له هزاره قومونو او شيعه ګانو څخه جوړ شوی او تېينګه قومي او سکتاريستي لېوالتيا لري.

دويم- طالبان:

۱- د طالبانو رامنځته کېدل: ابو ذهاب د افغانستان اخبار په مجله کې ليکي: ((د ۱۹۹۴م کال د نومبر په پيل کې د پاکستان د سوداګرۍ پر مالونو بار د ۳۰ ګاډو يو کاروان، د پاکستان د کورنيو چارو وزير نصير الله بابر په لارښوونه، دکويټې او چمن له لارې د کندهار او هرات پر لوري حرکت وکړ، چې خپل مالونه د منځنۍ اسيا جمهوريتونو ته ورسوي. د پاکستان د کورنيو چارو وزير، ددې هڅې د توجيه لپاره د افغانستان او پاکستان ترمنځ د ۱۹۶۵م کال د ترانزيت تړون او همدارنګه د افغانستان، پاکستان او ترکمنستان ترمنځ پر تړون استناد کاوه.[1]

---

[1] د افغانستان اخبار مجله، ۲۸ ګڼه، ۱۹۹۵م کال، پاريس.

(c) ketabton.com: The Digital Library

I.S.I (د پاکستان پوځي استخبارات) ددې ډول پخوانیو معاملو د ماتې له کبله، د نصیرالله بابر هڅه تر وخت د مخه ګڼله او له هغې سره موافق نه و.

له افغانستان سره د متقاعد جنرال نصیرالله بابر علاقه، له ډېرو لرې وختونو سره اړه پیدا کوي: نوموړی پر ۱۹۷۳م کال د شمال لویدیځ سرحد ایالت والي و. دا هغه کال دی، چې د افغانستان ځینې اخواني مشران (حکمتیار، رباني او مسعود) د سردار محمد داود د امنیتي مقاماتو د څارنې له کبله، پاکستان ته وتښتېدل. دې فراریانو په هغه شورش کې برخه واخیسته، چې د پاکستان د حکومت په ملاتړ په لغمان او پنجشېر کې رامنځته شوی و او د کابل حکومت رنګونه یې موخه وه.

په هرحال ! د پاکستان د سوداګریز مال کاروان، چې د څلوېښت تنو پوځیانو له خوا بدرقه کېده، د مجاهدینو د یوې ډلې له خوا ودرول شو. (۲۵۰۰) تنه بشپړ وسلوال افغانان چې د ((طالبانو)) په نوم یاد شول، دا کاروان د یرغلګرو له منګولو څخه خلاصوي. کاروان په داسې حال کې، چې د پخواني پاچا د زرګونو پلویانو له خوا یې ملاتړ کېده، د منځنۍ اسیا د جمهوریتونو پر لوري خپله لاروهي او د دسمبر پر میاشت په بیا راګرځېدو کې، له ترکمنستان څخه اخیستل شوی مالوچ لېږدوي.

ګڼ شمېر طالبانو په بلوچستان او پښتون مېشتو سیمو کې د جمعیت العلمای اسلام په مدرسو کې زده کړه کړې ده. له نښو نښانو څخه څرګندېږي، چې افغانستان ته د طالبانو د راتګ په

(c) ketabton.com: The Digital Library

هڅونه کې نصیرالله بابر له جمعیت العلمای اسلام (د پاکستان د خلکو ګوند موئتلف، چې د ۱۹۹۲ م کال تر اکتوبر پورې یې حکومت په لاس کې و) سره ضمني توافق درلود.

طالبانو د نومبر پر ۵مه د کندهار تر نیونې وروسته د هلمند (د چرسو او تریاکو لوی تولیدونکی)، زابل، غزني او لوګر ولایتونو کنټرول ترلاسه کړ او په هرځای کې یې خلکو ته د سولې او اسلامي عادل حکومت د ټینګښت وعده ورکوله.

((طالبان او پاکستان لږ تر لږه د افغانستان په جنوب او شمال لویدیځ کې د سولې په ټینګښت کې یو بل سره ګډې ګټې لري. په دې توګه طالبان تر هغه وخته پورې، چې د پاکستان د اقتصادي ستراتیژۍ د تامین لپاره اهمیت لرونکي دوه متحدین، یانې په شمال کې دوستم او په هرات کې اسمعیل خان یې له خپل ځان خفه کړي نه وي، کولای شي د پاکستان پر روغ نیتۍ حساب وکړي.))[1]

طالبان د پاکستان د جمعیت العلمای اسلام په شان، د سنیانو له بنسټپالنې څخه، چې په ټینګه د شیعه ګانو له معتقداتو سره کینه لري، دفاع کوي. له دې کبله ایران د شیعه ګانو برخلیک ته خواشینی دی.

۲- جمعیت العلمای اسلام او مدرسې: جمعیت العلمای اسلام د هندوستان د جمعیت العلما وارث دی. نوموړې ټولنه پر ۱۹۱۹م کال د انګلیس د ښکېلاک پر وړاندې، د اسلامي خلافت د

[1] دا نظر د طالبانو له خوا د هرات تر نیونې دمخه څرګند شوی و.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دفاع په نیت، د دیوبند د عالمانو د یوې ډلې له خوا جوړه شوه او مولانا مفتي محمود يې مشري کوله.

پر ۱۹۴۵م کال مولانا شبیر احمد عثماني د هندوستان د جمعیت العلماء ټولنه، د پاکستان د جمعیت العلمای اسلام د جوړېدو په نیت پر ېښودله.

د جمعیت العلمای اسلام زیاتو پلویانو د پښتنو له سیمو سره راپورته کړ. جمعیت العلمای اسلام پر ۲۰ میلادي کلونو د شمال ختیځ سرحد او د بلوچستان د پښتنو سیمو په ډېرو دودیزو کلیو او بانډو کې زیاته وده وکړه. جمعیت العلمای اسلام، د ۱۹۷۰م کال په انتخاباتو کې د پښتونستان (د شمال ختیځ سرحد ایالت) په سلو کې ۲۵ او په بلوچستان کې په سلو کې ۲۰ رایې لاسته راوړې. دې ګوند په نوموړو دوو ایالتونو کې له نیشنل عوامي ګوند سره ګډه حکومتونه جوړ کړل.

د ۱۹۷۷م کال پر مارچ د جمعیت العلمای اسلام د پلوي مدرسو زرګونه شاګردان، د پاکستان د ملي یووالي له غورځنګ سره، چې د ذوالفقار علي بوټو د حکومت پر ضد جوړ شوی و، یو ځای شول، چې د ۱۹۷۹م کال د جولای پر میاشت د جنرال ضیاءالحق په واسطه د واک د نیونې لپاره لاره هواره شي.

وروسته جمعیت العلمای اسلام، د پاکستان د ملي یووالي له غورځنګ سره خپل اړیکي پرې کړل او پر ۱۹۸۱م کال د ولسواکۍ د ټینګښت له غورځنګ سره یو ځای شو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

پـر **۱۹۷۹**م کـال مولانـا فضـل الـرحمن، چـې پـر **۱۹۵۳**م کـال زېږېدلی، د خپـل پـلار (مولانـا مفتـي محمـود) پرځـای د جمعيـت العلمای اسلام مشري واخيستله. لـه جمعيت العلمـای اسـلام څخـه يـوه رابېلـه شـوې ډلـه، چې مولانـا عبـدالحق او د هغـه زوی مولانـا سـميع الحـق يې مشـران وو او د ((اکـوړه خټـک)) د لـويې مدرسې پالنه او اداره يې کوله، د افغانستان د داعيې د ملاتړ لپاره راپورته شول.

پر وروستيو کلونو د پنجاب په جنوب او د بلوچستان د بلوڅو پـه سيمو کـې د جمعيت العلمـای اسلام اغېز زيـات شـوی دی. پـه بلوچسـتان ايالـت کـې د ۱۹۹۰م او **۱۹۹۳**م کلونـو پـه ټـاکنو کـې د جمعيت العلمای اسلام دريځ په ډاګه کړه، چې ددې ګونـد تـر اداري لاندې مدرسې له سياسي پلوه په پوره ډول فعالې دي. د يـادونې وړ ده، چې په بلوچستان کې استوګن ګڼ شمېر افغان پښتانه، چې لږ ډېر يې له اصولي لارو پاکستاني تابعيت تـر لاسه کړی، د جمعيت العلمـای اسـلام لـه فعـالو مبـارزينو څخـه شـمېرل کېـږي او پـه انتخابـاتو کـې د جمعيـت العلمـای اسـلام د سـريو د ډاډ وړ برخـه جوړوي.

په بلوچستان کې ټول فعال سياسي ګوندونه، د هغې شمېرنې او پېژند کـارت مخـالف دي، چې تـر ۱۹۸۰م کـال وروسـته افغانـانو تـه ورکـړل شـوي وو.[1] د ضـيـاءالحق د واکمنـۍ پـر وخـت دمدرسـو د

[1] په بلوچستان کې يو مليون افغانان ژوند کوي. ددې شمېر نيم يې په کويټه کې استوګن دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

پراختیا او ودې زیاته ګټه د جمعیت العلمای اسلام په برخه شوه. په داسې حال کې، چې پر ۱۹۴۷م کال په پاکستان کې ۱۳۷ مدرسې وې، خو اوس یې شمېر نږدې ۱۷۵۰۰ مدرسو ته رسېږي.

ددې مدرسو په سلو کې ۲۰ مه برخه د زکات په واسطه خړوبېږي او له ګوندونو سره تړاو نه لري. نږدې ۲۰ زرو طالبانو د جمعیت العلمای اسلام په مدرسو کې خپل نومونه لیکلي دي. له هغې جملې نه ۲۰۰۰ تنه په افغانستان کې اوسېږي. د جمعیت العلمای اسلام له خوا ورکړل شوي شمېره تر هغه رقم څخه ډېره اوچته ده، چې یاده مو کړه. د دې شمېر مطابق د هغو طالبانو شمېر چې په دیني مدرسو کې یې نومونه لیکلي له (۴۰) زرو څخه تر (۵۰) زرو پورې رسېږي. له هغې جملې نه یوازې له کچه ګړي او ناصر باغ کمپونو څخه له ۵ تر ۷ زرو تنو پورې په افغانستان کې اوسېږي.

په مدرسو کې درسونه په داسې حال کې، چې ټوله مذهبي جنبه لري، له سیاسي تملایلاتو هم بې برخې نه دي. پوځي مضمون هم ددې مدرسو د نصاب برخه ده. د دې علت دا هم دی، چې پر افغانستان باندې د شوروي یرغل پر وخت پاکستان غوښتل د طالبانو له لښکر څخه په افغانستان کې د جهاد د پوځي فعالیتونو د ځواکمنۍ لپاره ګټه واخلي او بیا د شوروي یرغل تر دفعې وروسته، د طالبانو له ملېشو څخه په کشمیر کې د ملیشایي عملیاتو لپاره کار واخلي. د مدرسو په پراختیا کې باید درې لاملونه دخیل وګڼل شي. د ضیاءالحق له خوا د مذهبي بنسټونو ځواکمني، د افغانستان جګړه او د ایران مذهبي انقلاب.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ایـران انقـلاب او پـه ځـانګړي ډول د خلـیج د جګـړې پـر وخـت (اسـلامي جماعـت د عـراق ملاتـړ وکـړ)، لـه اسـلامي جماعـت سـره د سعودي عربستان د اړیکو تر خرابېدو وروسته نوموړي هېواد د جمعیت العلمـای اسـلام د مدرسـو د زیـاتې برخـې مـالي لګښـت پـر غاړه اخیستی دی.

دا مرستې چې سعودي عربستان او یا د خلیج نور هېوادونه یې سرچینې دي، که لـه ځـانګړو سـرچینو او یـا هـم لـه عامـه (دولتـي) سرچینو څخه لاسته راتلې، د جمعیـت العلمـای اسـلام تـر کنټرول لاندې، هغو مدرسو تـه ورکـول کېـدې، چې د پښتونسـتان (شـمال ختیـځ سـرحد ایالـت) او د بلوچسـتان د پښـتنو اسـتوګنو سـیمو (پښین، ژوب، لورلایي، سیف الله قلعه او زیارت) کې پرتې دي او په حقیقت کې د ایران د پراختیا غوښتنې خطر پـر وړانـدې یـوازېنی کمربند جوړوي. هغه سیمې چې د سند سیند پر غاړه پرتې دي، پـه ځانګړي ډول دیره اسمعیل خان، چې هلته د جمعیت العلمای اسلام مفتي مولانا فضل الرحمن مدرسه جوړه ده، له همدې مدرسې څخه ګټه اوچتوي.

جمعیت العلمای اسلام په بشپړ ډول د شیعه ګـانو مخـالف دی. د شیعه ګانو پر ضد سازماني جګړه، چې ګمراه عناصر ګډېل کېږي لـه لسو کلونو راپه دېخوا د پاکستان د سپاه صحابه په واسطه، چې د جمعیـت العلمـای اسـلام لـه خـوا یـې لارښـوونه کېـږي، پرمخـوړل کېږي. هغه نښـتې، چې ۱۹۹۴م کـال د جګـړې سـیمې (د پنجـاب پـه جنـوب) کـې راټـولې وې، پـر دې تـازه وختونـو پـه کراچۍ کـې هـم

(c) ketabton.com: The Digital Library

راڅرګندې شوې دي. ګڼې پر وروستيو کلونو د پاکستان په خاوره کې د ايران او سعودي عربستان ترمنځ رقابت ډېر راڅرګند شوی دی.

افغان پښتانه په دوديز ډول د پاکستان د پښتنو سيمو په مدرسو کې شامليږي. ګڼ شمېر طالبانو له مجاهدينو سره په جهاد کې تر ګډون دمخه، په همدې مدرسو کې زده کړه کړې ده. طالبان د نجيب الله د حکومت تر رنګېدو او د مجاهدينو د مختلفو ډلو ترمنځ د اختلاف تر څرګندېدو وروسته، په نهيلۍ سره بېرته خپلو مدرسو ته وګرځېدل. د طالبانو زياته برخه د ټولنې له غريبو قشرونو راپورته شوې وه او غالباً د جګړې بې سرپناه يتيمان وو. د ياد وړ ده، چې د پاکستان د سرحدي مقاماتو په واسطه د شمال ختيزو پولو په اوږدو، په ځانګړي ډول په ((دال باندين)) کې د زده کړې کمپونه جوړ شوي دي، چې د طالبانو لپاره اسانتياوې ولري. د پاکستاني مدرسو افغان طالبان، ټيک مخکې تر هغې، چې د پاکستاني سوداګريزو مالونو کاروان، د افغاني مجاهدينو د قوماندانانو له خوا ودرول شي، د خپلو مدرسو په پرېښودلو پيل وکړ. نږدې (۴۰۰۰) طالبانو د پښتونستان (د شمال غرب ايالت) مدرسې، په ځانګړي ډول هغه مدرسې چې په اکوړه خټک، مردان، بنو، چارصده او پېښور سيمو کې پرتې وې، کندهار ته د تلو په نيت خوشې کړې. په دې ډول د ډېرو مدرسو دروازې وتړل شوې.

۳- د طالبانو غورځنګ انقلابي خصلت لري: انقلاب د يوې ټولنې د سياسي، ټولنيز او اقتصادي نظم ناڅاپي بنسټيز

(c) ketabton.com: The Digital Library

بدلون دی. دا بدلون د واکمنې ډلې د واک او اتوریتې پر وړاندې د یوې ډلې د غړو د بغاوت په واسطه پلی کېږي. د طالبانو پاڅون د بڼې او مانا له پلوه یو ټولنیز اوښتون (انقلاب) دی:

ـ د شکل له پلوه په دې مانا، چې د وګړیو یوې ډلې د خلکو له ملیوني پرګنو سره په پوره سمون او همغږۍ کې د واکمن فساد د واک پر وړاندې د پاڅون مشرۍ پر غاړه واخیسته. په دې پاڅون کې کارګرانو، بزګرانو، روحانیونو، د قوم مشرانو او لنډه دا چې ټولو ټولنیزو قشرونو ګډون کړی دی.

ـ د منځپانګې (محتوا) له پلوه په دې مانا، په هغو شرایطو کې چې ملي واکمنۍ، قانون، امنیت، مصونیت، خپلواکي، مدني حقوق او بالاخره ټولنیز نظم موجود نه وي، د دغو ارزښتونو د لاسته راوړلو لپاره پاڅون، یو بشپړ مترقي او انقلابي حرکت دی.

هغه انقلاب، چې پرګنې یې لارښوونه کوي، ممکن په خپله محتوا او متن کې محافظه کارانه او ان ارتجاعي افکار منعکس کړي او ښي پلوه ښوېدنې ولري. دا احتمال هم شته، چې انقلابي حرکت له کیڼ لاسو تمایلاتو نه اغېزمن شي.

په سترو ټولنیزو انقلابونو لکه (۱۷۸۹) م کال د فرانسې لوی انقلاب او بیا (۱۹۶۶) م کال د چین کلتوري انقلاب کې ډېر ځله داسې پېښې شوي، چې کیڼ لاسو او ښي لاسو تمایلاتو د موخې پر لوري د انقلاب د عرادې د پرمختګ پر وړاندې خنډونه رامنځته کړي دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په فرانسه کې پر (۱۷۹۲) م کال د مظنونينو د قانون پر نافذېدو سره د انقلاب له اصولو انحراف پيل شو. ددې قانون پر بنسټ همدا چې پر يو چا د انقلاب ضد اشتباه پيدا کېدله ګيوتين (وژنځي) ته راکښل کېدل.

د فرانسې لوی انقلاب ان پر خپلو رښتينو زامنو لکه روبسپير، دانتون، بابوف او نورو هم رحم ونه کړ او ټول يې په اعدام محکوم کړل. يوازې پر ۱۹۷۵م کال د بېنوايانو تر بغاوت او په هغه پسې د مظنونينو د قانون او د انقلابي محکمې تر لغوې او حذف وروسته، د انقلاب تاو لږ څه کېناست.

د جمهوريت او ديکتاتورۍ په شان د انقلابي نظامونو جفاوو خلک دومره تر پوزې راوستي وو، چې د (۱۸۳۰)م کال په يو شاګرز سره د پخواني حکومت (سلطنت) د ټينګښت په مقصد يې په نامستقيم ډول د انقلاب ټينګې کړنې محکومې کړې. په دې ډول د سلطنتي نظام مشري لومړي لويي فليپ ته وسپارل شوه او تاريخ بېرته شاته مخ وګرځاوه.

د روسيې د انقلاب په پيل کې په ټېټو سترګو د سوسياليزم د ايډيالوژيکو آرونو پلي کولو، اقتصادي وده ورو کړه. له ۱۹۲۱م څخه تر ۱۹۲۹م کال پورې نوی اقتصادي سياست (NEP) پلی شو، چې د لېبرالو اقتصادي اصولو ښکارندوی يانې ښي پلو ته متمايل و.

(c) ketabton.com: The Digital Library

هغه خونړۍ ګوندي پاکونه (تصفیه)، چې ستالین له ۱۹۳۴م څخه تر ۱۹۳۸م کال پورې تر لاس لاندې ونیوله، کېن پلو ته، د کمونیست ګوند ښویېدنه ښکاره کوي.

پر ۱۹۵۲م کال د کمونیست ګوند د شلمې کنګرې د پرېکړې له مخې، د ستالیني تګلارې له منځه وړل او د کمونیستي مشرانو له هدیرې څخه، د ستالین د جسد ایستل، منځنۍ (اعتدالي) تګلارې ته د ګوند د بیا ګرځېدنې ښکارندوی دی.

د چین په کلتوري انقلاب کې کېڼ پلو ته تر ټولو غټه ښوېدنه د ماهو په څرګندېدو سره منځته راغله. ماهو د هغو شیانو ملاتړ ته را ودانګل، چې افراطیونو هغه د انقلاب آرونه بلل. له دغو آرونو د دفاع له کبله د ښارونو او کلیو د خلکو ترمنځ خونړۍ نښتې رامنځته شوې. روڼاندي او هنرمندان په ډله ییزه توګه اعدام شول او (لرغوني او لیکلي) تاریخي، هنري اثار په بې رحمۍ سره له منځه لاړل.

په ټولنیزو انقلابونو کې کېڼ پلوي او ښي پلوي تمایلات په دې ډول توجیه کېږي، چې د انقلاب مخکښې د پرګنو په لاس کې ده. پرګنې د ټولنیزو ارزښتونو د سمبالښت لپاره ورته نظر نه لري او د سازماني او ایډیولوژیکي آرونو تابع نه دي. د انقلاب په بهیر کې ممکن د خلکو مختلفې ډلې په نوبت سره د انقلاب مشري ترلاسه کړي. هغه وخت به انقلاب په احتمالي توګه ښي یا کېڼ پلو ته ښویېدنې کوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د طالبانو انقلاب د خپل مضمون په يوه برخه کې د بشر (په ځانګړي ډول د ښځو) د حقوقو په ځينو برخو کې ښي پلوی او ان ارتجاعي خصلت لري، خو د جګړې او کړکېچ په حالاتو او اوضاعو کې مورد د بشر تر حقوقو د افغانستان سلامتيا (د طالبانو د مبارزې مرکزي ټکي) ته زياته اړتيا لرو. د هېواد په لرلو ، د افغانستان په لرلو سره به موږ هر څه ولرو ، خو خدای مه کړه د هغه په نه لرلو سره به له هر څه څخه بې برخې شو.

طالبان د مرکزي حکومت ټينګښت او د ځمکنۍ بشپړتيا ساتنه خپله دنده ګڼي، د همدې ټکي په پام کې نيولو سره ښي پلو ته د هغوی د ښوېېدنې، هغو کسانو ته، چې له تجزيې څخه د افغانستان د ژغورنې مبارزې ته لومړۍ درجه اهميت ورکوي، د زغم وړ ګرځولې دي. په هغو سيمو کې چې اداره يې د طالبانو په لاس کې ده، د خلکو د پرګنو ملاتړ د دې واقعيت ښکارندوی دی، چې خلک د طالبانو د پاڅون د ارتجاعي تمايلاتو په اندېول د هغو مثبتو لاسته راوړنو (د ملي خپلواکۍ او ځمکنۍ بشپړتيا ملاتړ ، د سولې راوستلو ، د تنظيمونو ړنګولو ، د مرکزي حکومت جوړولو او نورو) ته زياته پاملرنه کوي. خلک د طالبانو ښي لاسي او ارتجاعي تمايلات د ټينګو او تېزو احساساتو او ولولو زېږنده ګڼي، چې د نوي ژوند له سختو واقعيتونو او د انقلاب له عمومي ستراتيژۍ سره سمون نه لري او ژر يا لږ به خپل ځای واقعيت ته پرېږدي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

طالبان چې د کومو ولايتونو اداره په لاس کې لري، د خلکو له بالفعل ملاتړ او هغه ولايتونه، چې د دوی په کنټرول کې نه دي، د خلکو له بالقوه ملاتړ څخه برخمن دي.

له طالبانو سره د خلکو ملګرتيا او په پخواني حکومت پورې د تړليو قوماندانانو پيوستون، د طالبانو د ښکاره پرمختګ زمينه برابره کړې ده. د طالبانو د راتلونکي برياليتوب نښې، د افغانستان د اداري يووالي په تامين کې ښکاره کېږي.

له دې سره سره له کومه ځايه چې انقلاب ضد کسان خپل مقاومت ته دوام ورکوي، طالبانو تر اوسه پورې د پېژندنې وړ حکومت جوړ کړی نه دی او د افغانستان پر ټوله خاوره يې خپل واک ټينګ کړی نه دی، کېدی شي، داسې وانګېرل شي، چې د طالبانو انقلاب د خپل برياليتوب په لومړي پړاو کې دی. د طالبانو د انقلاب وروستی برياليتوب په لاندې لاملونو پورې اړه لري:

ـ د انقلاب له ارزښتونو نه د دفاع لپاره د خلکو د زيات ملاتړ راجلبول. طالبان بايد ددې مقصد لپاره لومړی خپلو عقيده يې ارزښتونو ته د نوي ژوند له غوښتنو سره سمون ورکړي او بيا د چارو په اداره کې ټولو خلکو ته د ګډون حق ورکړي.

ـ د ملګرو ملتو د موسسې د ملاتړ راجلبول. طالبان بايد ددې مقصد لپاره د خپل فعاليت سوله ييز اړخونه، د ملګرو ملتو د موسسې د سولې له پلان سره همغاړي کړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ـ د ټولو ګاونډیو هېوادونو د ملاتړ راجلبول او یو د بل په چارو کې د نه لاسوهنې د غوښتنې له تضمین سره هغو ته د دپلوماتیکې پېژندنې غوښتنلیک وړاندې کول.
ـ له روسانو سره تر جګړې وروسته مسایلو باندې د چلند لپاره د ملي ګټو پر بنسټ د یوې غوښې تګلارې رامنځته کول.
ـ په افغانستان کې د ملي خاینانو او د جګړې د جنایتکارانو په باب د مجددي او رباني د حکومتونو د بښنې د اعلان لغوه کول، د محاکمې مېز ته د اوسنیو بدمرغه حالاتو د لومړۍ درجې مسوولینو راکشول.
ـ د ملي مسلکي اردو بیا جوړول.
ـ د اضطراري لویې جرګې د جوړولو لپاره د بېړنیو تدبیرونو پیلول.
ـ پوهو کسانو ته د حکومت د چارو واګې سپارل، روڼاندي او بوروکراتان، همدارنګه د طالبانو د اتلولۍ قدرداني او د چارو په اداره کې د هغو د ګډون تضمین، دولتي عالي شورا باید په دولتي تشکیلاتو کې ځای شي. دا شورا به د مشورتي واک لرونکې وي.
ـ د اساسي قانون تدوین او د ټاکنو دایرول.
۴- د طالبانو د رامنځته کېدو منطق: طالبان په حقیقت کې د کابل اسلام ډوله ایتلافي ادارې، چې تر ۱۹۹۲م کال وروسته یې واک ترلاسه کړ، د زور او زورواکۍ پر وړاندې د خلکو عکس العمل ګڼل کېږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دکابل اداره د تخت او یا تابوت له شعار سره، چې د غلو په ژبه تاوېده، سیاسي ډګر ته داخله شوه، ټولې سیاسي ډلې یې له ځانه لرې کړې او د اهل حل و عقد د اخیستل شوې شورا په واسطه یې د انحصاري واک په توجیه کولو سره، ټولو مخالفینو ته د جګړې اعلان وکړ.

اسلامي حزب (په پیل کې خالص، حکمتیار)، د اسلامي انقلاب حرکت تنظیم، د ملي محاذ تنظیم، دملي نجات تنظیم، د وحدت حزب، ملي اسلامي غورځنګ، د طالبانو غورځنګ او په یوه مانا ټولې هغه ډلې، چې د افغانستان د سیاست په برخه کې پېښې رازېږولای شي، د کابل اداري مخالفت ته راودانګل. دې مخالفت تیت و پرک شکل درلود او د کومې متحدې جبهې په واسطه یې لارښوونه نه کېدله، ځکه نو زور ته په زور ځواب ورکول تر پرله پسې کلونو پورې یوازې د یوې هیلې په توګه پاتې شو.

طالبانو تر یوه حده وکړای شول د کابل د اداري زوروا کي، تاخت و تاز تر یوې اندازې پورې مهار کړي او د هغې په کلابندي کولو او وروسته د پایتخت په نیولو سره د افغانستان پر درېیمه برخه خاوره خپله واکمني ټینګه کړي. هغوی په داسې شرایطو کې چې د کابل اداري د سولې ټول پلانونه که کورنی سرچینه یې لرله که بهرنی رد کړل او د یوه ممثل حکومت لپاره یې د ټاکنو له منلو ډډه وکړه، د افغانستان د خاورې له درېیمې حصې زیاته برخه د توري په زور ونیوله.

(c) ketabton.com: The Digital Library

طالبان د ټولو هغو افغاني ډلو او قومونو لپاره د هيلو سرچينه شوه، چې د کابل اداري د زور واکۍ، له منطق او د ځينو جهادي قوماندانانو له خپل سريو او بې باکيو څخه، تر پوزې راغلي وو.

طالبان د افغانستان په سياست کې د زور څرګندولو په ډګر کې، د واک په واسطه د واک لپاره، د پولې د ټاکلو مناسب او طبيعي ځواب ګڼل کېږي.

طالبان د هغو مظلومو خلکو د فريادونو ښکارندوی دي، چې د زور په منطق سره يې د جګړه مارو، د امن دښمنانو، د ولسواکۍ او ټولنيز عدالت مخالفينو د ځپلو او له منځه وړلو لپاره يې د مرګ او ژوند جګړې ته دانګلي دي.

د کابل اداري، په زوره واک تر لاسه کړی و، د زور په کارونې يې هغه ساته او په زور له صحنې نه وايستل شول.

د کابل اداره په کينه ييز ډول، له باطل څخه د دفاع په ليکه کې ولاړه وه او طالبانو د حق د مدعيانو په توګه د زور په واسطه مغلوبه کړه او بيا پر ټول افغانستان باندې د سولې او امنيت غړ خور شو. يوازې سوله او امنيت دې امکان برابروي، چې د حق د يو ملاتړي ځواک په جوړولو سره، په هېواد کې د حقوقو دولت د جوړښت لپاره لاره هواره شي.

دريېم- د سياسي ژوند ځانګړنې: له هغو بېلګو څخه، چې د ډلبنديو او سياسي ډلو د جوړښت په اړه مو وړاندې کړې، څرګنديږي چې:

(c) ketabton.com: The Digital Library

ـ پر ۶۰مو او ۷۰ مو کلونو په ټولنه کې سیاسي ژوند پر دوو مخالفو؛ کیڼ او ښي لورو تشکل موندلی و. ددې خبرې علت (د مارکسیزم او اسلامي انترناسیونالیزم) پر بنسټ، له بهر سره د کیڼ او ښي ایډیولوژیک او عقیده یي تړون و.

د مارکسیزم د ایډیولوژۍ آرونه او د ((مکتبې اسلام)) عقیده یي ارزښتونه د هغو خپرونو په واسطه، چې له بهر څخه په افغانستان کې خپرېدلې، د ډلو د مفکوره یي او سیاسي تګلوري په ټاکلو کې یې مرسته وکړه. خو په ورو ورو ډول د مارکسیزم د فلسفي ټولیز مفاهیم او د مکتبي اسلام د نړۍ لید معتقدات، د افغاني ټولنې د دودیز قبیله یي ژوند له واقعیتونو سره په چلند کې، په خپلې لومړنۍ مانا پاتې نه شول: مارکسیزم لیننیزم او ماهویزم تر لسو نه پر زیاتو ډلو تقسیم شو او اسلام لږ تر لږه په پینځه لسو فراکسیونونو ووېشل شو. ددې ډلو (مارکسیزم او اسلام) تر منځ کړکېچ یوازې د ګړني (شفاهي) اختلاف تر بریده پاتې نه شو: چین پلوو مارکسیستانو له روس پلوه مارکسیستانو سره پر وسله والو نښتو لاس پورې کړ او د ځینو جهادي تنظیمونو ترمنځ خونړۍ جګړې ونښتې.

ـ په افغانستان کې سیاسي مبارزې تل د سیمه ییزو شخصیتونو په شاوخوا دوام موندلی دی، نه د مدني ژوند د ارزښتونو او د ټولیزو عقیده یي او ارماني آرونو د ګټو د ساتلو او یا د یو ملي شخصیت د دفاع په شاوخوا کې.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ـ ایډیولوژیک او د ډیموکراتیک مفاهیم په ډېره کمه کچه (هغه هم د ښاري روڼاندو په وړو کړیو کې) د سیاسي او ټولنیزو واک سرچینې ګڼل کېږي. په پرمختللې نړۍ کې ایډیولوژیک او ولسواک ارزښتونه د سیاسي ګوندونو د تشکل محور جوړوي، دا ارزښتونه په افغانستان کې تل د سیمې، قوم، ژبې او مذهب پر قوانینو بدل شوي دي.

څلورم- د جهادي مشرانو له خوا د جګړه ییزې ستراتیژۍ غوراوی: له افغانستانه د شوروي ځواکونو تر وتلو وروسته، د تنظیمي حسابونو د تصفیې او سیاسي موخو د ترلاسه کولو لپاره جګړه تر خبرو اترو او مفاهمې غوره وګڼل شوه. جګړه د هرې جګړه مارې ډلې لپاره د هغو امتیازاتو د ګټلو سبب کېدله، چې د سولې او خبرو اترو په شرایطو کې د هغو د لاسته راوړلو امکان میسر نه و. مثلاً د اسلامي جمعیت لپاره جګړه پر اکثریت باندې د اقلیت د ارادې د تحمیل وسیله وه. د اسلامي حزب لپاره جګړه د واک د انحصار حربه او د یو تیوکراتیک مستبد حکومت د ټینګښت وسیله ګڼل کېدله. د دوستم او وحدت حزب د ډلو لپاره جګړه له اکثریت سره د ازبکو او شیعه ګانو د قومي او مذهبي اقلیتونو د مساوي حقوقو د لاسته راوړلو اله وه.

د جګړې تر شا ناوړه هیلې او د جګړې د خړوبونې د واحدې سرچینې ګډ علتونه موجود وو. دا واحده سرچینه د بهرنۍ مداخلې لاس دی، چې مختلفې ډلې یې تل پر جګړو اخته ساتلې او د ملت

(c) ketabton.com: The Digital Library

اکثریت د ارادې پر وړاندې یې د هغوی کینه ژوندۍ ساتلې ده. په افغانستان کې د اکثریت اراده، چې د لویې جرګې او یا ټاکنو په واسطه له ځواک نه عمل ته راځي منطقاً په جګړه کې د ښکېلو تنظیمونو د سیاسي ګټو په مخالف لوري کې واقع ده. د اکثریت د ارادې په څرګندېدو سره به، لکه د جمعیت او پرچم د اقلیت حکومت، پر اکثریت باندې د خپلې ارادې د تپلو وس پیدا نه کړي او اسلامي حزب به د واک انحصار لپاره په خپلو هڅو کې پاتې راشي.

په همدې ډول به قومي او مذهبي لړکي، په داسې حال کې، چې د اقلیتونو له طبیعي حقوقو څخه به برخمن شي، له اکثریت سره د مساوي حقوقو د ګټلو لپاره به، د خپلې دعوې په طرحه کې د ولسواکۍ له ځېونکي منطق سره مخامخ شي.

څه چې مو وویل له هغو څخه په ډاګه کېږي، چې د جګړې پایته رسېدنه د ځینو ډلو د سیاسي ژوند له پایته رسېدو او د ځینو د اغېز له کمښت سره سمون خوري. له ټاکنو، لویې جرګې او په یوه مانا له سولې سره د جګړه مارو ډلو دښمني له ځاني دفاع نه پرته بل منطق لرلای نه شي. د مورچل له شا نه د ټاکنو تر حوزې پورې د لارې وهل تر ټولو ستره ستونزه ده، چې جګړه مارې ډلې ورسره مخامخ دي.

د کار ستونزه په دې کې ده چې:

لومړی: دا چې د مورچل کسان اکثره نالوستي دي او سیاسي شعور نه لري. هغوی په داسې حال کې، چې په ړندو سترګو د خپل

(c) ketabton.com: The Digital Library

مشرتابه تر اغېز لاندې راغلي دي، د يو لړ ملي او عمومي هيلو د دفاع لپاره خپلواک نظر نه لري. د دې ټوپکيانو ځينې هغه اجيران دي، چې د خپلو ځاني ګټو لپاره د دوو ، ان دښمنو ډلو ترمنځ واټن په داسې چټکۍ سره وهي، لکه يو توغندى چې پر ښار ولې.

په هرحال ! د جګړې پلويان، چې په هره کچه وي په دې شرط چې اړوند تنظيم ته ژمن پاتې شي، د مشر لپاره د سولې او جګړې په شرايطو کې ستر غنيمت ګڼل کېږي. په ټوليز ډول هغوى داسې کسان دي، چې له ولسواکۍ د دفاع د عمومي بهير لپاره په درد نه خوري. هغوى د ټاکنو پر وخت يوه کوچنۍ ټولنه جوړوي، چې د خپلو هڅو په واسطه نه شي کولاى د مشرانو د لوړتيا غوښتنې هيلې خړوبې کړي.

دويم: مذهبي مشرانو، د مذهبي پلويانو ولولې په داسې شرايطو کې راوپاروليې، چې جهاد د دوستانو د مجلس نقل او د دښمنانو د روحياتو د ځپنې وسيله وه. داسې ښکاري، چې د جهاد په پايته رسېدو سره به مذهبي مشران له يو خوا په خپله تنظيمي کړۍ کې، د خپلو پلويانو د ساتنې او له بلې خوا د چوپ اکثريت د نظر د خپلونې لپاره، د ويلو څه ونه لري او نه به د جلب او جذب لپاره څه ځواک ولري. داسې فکر کېږي، چې د مجاهدو قلموالو د لوړو ژورو خبرو تر اغېز لاندې به يې ځينې پلويان له چوپ اکثريت سره همغږي شي او خپلې رايې به د هغو کانديدانو په صندوقونو کې، چې د ملي او عمومي ګټو دفاع کوي، واچوي. مشران يې په

(c) ketabton.com: The Digital Library

دې برخه کې بدګومانه کېږي او هغوی د سولې او روغې پر وړاندې مخالفت ته هڅوي.

درېیم: د مذهبي مشرانو زیات شمېر د بهرنیو لاسوهونکو هېوادونو زېږنده دي. د دې مشرانو سیاسي پوځي فعالیت د مقاومت په بهیر او تر هغه وروسته د بهرنیو ځواکونو په مرسته خړوبېده او لاربنوونه یې کېدله. د سولې شرایط د دې ډلو لپاره ځکه د مړینې مانا لري، چې د بهر له سیاسي، پوځي، پولي او مالي ملاتړ څخه بې برخې کېږي. پرته له دې چې له مشروعو او قانوني (کورنۍ سرچینې، د ګټه‌ون ونډې، د غړیتوب ونډې او نورو) لارو د دې مرستو د جبران ډاډ یې په لاس کې وي.

څلورم: د موسسو او ډلو په سطحه، هم د سیاسي اقلیتونو او هم د ملت په کچه د قومي لړکیو له خوا د انتخاباتو د نتیجو نه منل د سولې د بهیر د سیاسي مبارزې نورې ستونزې دي. هغه اساسي پوښتنه، چې د ځواب پیدا کولو لپاره ورته ډېره ځیرتیا په کار ده دا ده چې: ایا لړکي د یو اقلیت په توګه د خپلو قانوني حقوقو په ساتلو سره خپل ځان د اکثریت ارادې ته د درناوي ملزم ګڼي؟ مثلاً کله که انتخابي پارلمان پرېکړه وکړي، چې وسلوالې ډلې دې په دربو میاشتو کې خپلې وسلې دولتي مقاماتو ته تسلیم کړي، داسې پرېکړه چې د اکثریت د ارادې څرګندویه ده، ایا د پلي کېدو ضمانت به ولري؟ هر کله که د افغانستان سني مذهب اکثریت په پارلمان کې د خپلو استازو په واسط پرېکړه وکړي، چې یوازې دې

(c) ketabton.com: The Digital Library

حنفي مذهب په محکمو او قضاوو کې رسمیت ولري، ایا د اقلیت شیعه مذهب ډلې به خپل ځان ددې پرېکړې په درناوي ملزمې وګڼي؟ په همدې ډول په لسګونو نورې پوښتنې راولاړېدی شي. هغه څه چې څرګند دي دادي، چې د ډیموکراسۍ سیستم په ورو او پرله پسې پلي کېدو کې، د سیاسي زده کړې او تربیې په لاسته راوړلو سره، د اکثریت او اقلیت مقوله د درک او زغم وړ ده. په خواشینۍ سره زموږ ټولنه د خپل سیاسي بلوغ هغه حد ته نه ده رسېدلې، چې د خپلې سلامتیا او بشپړتیا لپاره، په شعوري توګه د سیاسي ډیموکراسۍ ارزښتونه ومني، سربېره پر دې د جګړې او کړکېچ په دوو لسیزو کې په تنظیمي کړیو کې د زورواکۍ او حکم عادت ډېره زیاته وده کړې ده. یوازې د خلکو نماینده او د قوي امنیتي ځواک لرونکی یو مرکزي دولت به ددې ځواک ولري، چې د اکثریت د پرېکړو پلي کېدل تضمین کړي.

ټوپکوال مجاهدین خپل ځانګړي سیاسي و حقوقي کلتور لري. دا کلتور د لویدیزې نړۍ د سیاسي ماشین د محصول په پلمه د ولسواکۍ او ملي واکمنۍ له حق سره مخالف دی:

ـ ولسواکي د مکتبي اسلام په تعبیر له دې کبله، چې له اهل حل و عقد شورا څخه واک اخلي او خلکو ته یې سپاري، د اسلام له موازینو (هغه ډول چې اخوانیت یې تعبیروي) سره اختلاف لري. پر دې انګېرنو باندې په داسې شرایطو کې ټینګار کېده، چې ډېر اسلامي هېوادونه د حل و عقد شورا له نامه سره اشنا نه وو او رژیمونه یې د ولسواکۍ د آرونو له مخې جوړ کړي وو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ـ د ښسټپالو په نظر، د ملي واکمنۍ حق په یوه بې سرحده خيالي نړۍ کې د اسلامي امت له ایډیال تحقق سره سمون نه خوري. دا نړۍ په جهاد ودانیږي او د کفر او الحاد نړۍ، خپل لاسونه هغه ته د تسلیمۍ د نښو په توګه پورته کوي... !

له پورتنيو څرګندونو څخه په ډاګه کيږي، چې اکثرو تنظیمي مشرانو ته هره وسیله، چې د سولې د راوستلو سبب شي، که هغه دیو تشکیل (لويې جرګې) په بڼه وي او یا د یو سیاسي شخصیت (پاچا) په څېره کې، له دې کبله د تایید وړ نه ده، چې پر ملي ګټو باندې ټینګار د هغو تنظیمونو ګټو ته، چې په جګړه کې یې روزنه او پالنه شوې، په ټینګه زیان رسوي.

داسې ښکاري، چې د جګړه مارو ډلو غېږ اخیستونکو ولولو د کانالیزه کولو لپاره، یو له قهر نه ډک او بل سوله ییز الترناتیف شته، چې یو د بل بشپړوونکي دي.

یو: د سولې په پروسه کې د ملګرو ملتو د سوله ساتونکو فعاله برخه اخیستنه. سره له دې چې د نړۍ په ځینو کړکېچنو سیمو کې د سولې لپاره د ملګرو ملتو پوځي مداخلې بشپړ بریالیتوبونه نه درلودل، خو په ځینو برخو کې بري ته نږدې دي او په ځينو قضيو کې یې سوله ټینګه کړې ده. د افغانستان د قضیې په اړه یوازینۍ ستونزه، چې موجوده ده، هغه داده، چې له هېواد څخه د شوروي ځواکونو تر وتلو او د کمونیستي امپراتورۍ تر ړنګېدنې وروسته، د افغانستان قضیه د ملګرو ملتو د امنیت شورا د اجنډا په حاشیه کې راغله او ګومان نه کېږي، چې لویدیز هېوادونه، مثلاً

(c) ketabton.com: The Digital Library

د خپلې اردو د يو غړي، چې په افغانستان کې به د سولې په ځواک کې شامل وي، د پوزې د وينې کېدلو د ليدو زغم ولري.

دوه: د ملګرو ملتونو په مرسته د افغانستان په سياست کې د ټولو اغېزمنو ډلو او اشخاصو په ګډون، د يوې اضطراري لويې جرګې جوړول. که چېرې دا جرګه د جګړه مارو ډلو، ټولو سياسي تنظيمونو او ټولو قومي، مذهبي او ملي شخصيتونو په رښتيني ګډون سره جوړه شي، د سولې ساتنې په کار کې به له ستر اخلاقي او مانيز اغېز څخه برخمنه وي.

د ۱۹۹۴م کال په لومړيو کې د داسې يوې جرګې د لرليد اغېز په افغانستان کې د سولې کورني او بهرني دښمنان ووېرول.

د اضطراري لويې جرګې د جوړېدو له اوازو سره سم، د دې لپاره چې دا نوښت پايلې ته ونه رسېږي، دلته او هلته ظاهراً د جګړې د ختمولو، خو په واقعيت کې د سولې پر طرحې د بريد لپاره، يو لړ تشبثات پيل شول. د هجرت په خپرونو کې د نشر شوي خبر له مخې:

ـ د مارچ مياشتې پر وروستيو د اسلامي هېوادونو يو شمېر پوهانو(!) په پاکستان کې د ازادو قبايلو په يوه سيمه کې، د افغانستان له جهادي مشرانو سره غونډه وکړه او تر خبرو اترو وروسته د مولوي خالص په مشرۍ يو هئيت کابل، چاراسياب او مزارشريف ته سفرونه وکړل او له دښمنو خواوو سره يې د نظر تبادله وکړه.

ـ د اپريل پر مياشت د قوماندانانو يو هئيت د اور بند د يو تړون لپاره، په اوسنۍ جګړه کې له ټولو اخته غاړو سره ليده کاته وکړل.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ـ پر مـی میاشـت پـه غزنـي ولایـت کـې د نـږدې شـلو ولايتونـو د استازو پـه گډون، د جنـوب لـویـدیځ د سـولې هئیـت د یـوې اوونـۍ غونډې په ترځ کې، دجگړې د غندلو پـه برخـه کې یو پرېکړه لیک صادر کړ.

ـ د مـی میاشـتې پـه لومړیـو کـې د پاکسـتان، ایـران او سـعودي عربسـتان هېوادونـو ، پـه سـعودي عربسـتان کـې د سـولې پـه یـوې غونډې کې د گډون لپاره د مجاهدینو استازو ته بلنه ورکړه. د ملگرو ملتونو تر څارنې لاندې د سولې د يوې رښتيني جبهې په منځ کې، د درز د پیدا کولو په موخه، په دې غونډه کې د گډون لپـاره د پخـوانـي پاچا استازي ته هم بلنه ورکړل شوه.

د محمـود مسـتیري پـه مشـرۍ د ملگـرو ملتـو د سـولې هئیـت د تشبثاتو د خنثا کولو لپاره په ټینگه هڅې پیل شوې. د دې هڅو گډه وجه پـه دې کې وه، چې افغـاني وسلوالو ډلـو د بهرنیو لاسوهونکو هېوادونـو پـه مرسـته د سـولې لـه هـر نوښت سره، چې پـه هغـه کـې د افغانسـتان چـوپ اکثریـت د خپلـو ارمـانونو د ځلـونې امکـان پیـدا کړي، په مخالفت کې واحده جبهـه جوړه کړې وه. د وسلوالو ډلو او لاسوهونکو بهرنیـو هېوادونـو لـه خـوا د سـولې د ټینگښت لپـاره د چلوټې جوړول، په شعوري ډول په داسې شرایطو کې ترسره کېږي، چې پر تېر وخت په راولپنډۍ، اسلام اباد، پېښـور، جلال اباد او مکه مکرمه کې دې ته ورته هڅې، د جگړې د پایته رسولو پـه لار کې هېڅ ډول عملي نتیجې تـه نه دي رسېدلي. هغـو کسـانو، چې دا ډول جالونه يې غوړولي، پر دې ښه پوهېدل؛ هغـه امتيـازات يې، چې پـه جگړه کې يې ترلاسه کړي، په سوله کې به يې له لاسه ورکړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دریيم څپرکی

قهر او روغه

الف- د قهر او زور کارول: افغانستان د داسې قبیله یي ټولنې لرونکی دی، چې د هغې پر سیاسي ژوند واکمن قوانین دودیز او قومي خصلت لري. په دې ټولنه کې د قهر او زور کارول تل د سیاسي ژوند مسلط توکي دي. د هېواد په معاصر تاریخ کې د بېلګې په ډول ۱۹مه پېړۍ د قهر او غوصې له پېښو څخه ډکه ده، چې د هغې په بهیر کې د دولت د واک نیول د کورنیو او قبیله یي دښمنیو (رقابتونو) د منځ ټکی ګڼل کېده.

په افغاني ټولنه کې د قهرجنې روحیې په زېږېدو او ځواکمنې کې مختلفو لاملونو ونډه لرلې ده. له دې جملې نه د جغرافیایي، ټولنیز او سیاسي عواملو سپړل ډېر مهم دي:

یو- جغرافیایي لامل:

۱- جیوپولټیک لامل: افغانستان د هندوستان د افسانه یي هېواد د دروازې په توګه تل د تاریخ د فاتحینو او نړۍ نیونکو د پاملرنې مرکزي ټکی و. دې موقعیت زموږ هېواد د سترو بریدونو

(c) ketabton.com: The Digital Library

او یرغلونو له خطر سره مخامخ کړی، چې د هغو په ترڅ کې خلکو د خپل ځان د دفاع لپاره قهر ته په قهر ځواب ویلی دی.

د تاریخ په بهیر کې د افغانستان پر خاوره د بهرنیو بریدونه او یرغلونه ډېر زیات دي، چې په پای کې دوی ته د ژوند او ځاني دفاع لپاره د قهر څرګندول پر یو نه انکارېدونکي اصل بدل شوی دی.

۲- فزیکي لامل: افغانستان یو غرني هېواد دی. د ډېرو ټولنپوهانو په اند هغه خلک، چې په سختو او لوړو جغرافیايي او فزیکي شرایطو کې ژوند کوي، د ژوند د تامین لپاره ناچار دي، د طبیعت له قهرجنو ځواکونو سره مجادله وکړي. دا مبارزه د هغو خنډونو د لرې کولو لپاره، چې د یوې موخې د پلي کېدو په لاره کې پراته دي، د زور پر کاروني باندې باور پیدا کول، د سړي تحت الشعور ته ننباسي او ورو ورو هغه د ټولنیز ژوند په یوه ډول اړوي. که چېرې د ټولنیز قهر په تولید کې د جغرافیايي لامل رول (هم جیوپولټیکي او هم فزیکي) د مدني ژوند (د ښوونې او روزنې بشپړونه، د ولسواکۍ عامېدنه او د سیاسي شعور او چتیا) د شرایطو د پرمختیا په واسطه له منځه لاړ نه شي، نو کمزوری خو به ضرور شي. افغانستان د پرله پسې پېړیو په بهیر کې د (۲۰) مې پېړۍ د تمدن د نعمت له لاسته راوړلو بې برخې شوی دی، ځکه نو زموږ هېواد کې مدرن او مدني عامل ډېر کم او نامحسوس قهر لري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دوه- ټولنيز لامل: افغان قبايلو ته زور او قهر مختلفې ماناوې لري. پښتانه قبايل ((ټوپک)) ناموس او يا لږ تر لږه له ناموس نه د دفاع وسيله (د هغه په پراخه مانا چې د کورنۍ او ملي ژوند د ارزښتونو ساتنه په کې راځي) ګڼي او د زوې زېږېدنه د ((ټوپک)) په ډالۍ سره نمانځي. ټوپک ياني د زور وسيله، د مشرۍ کيلي او په خپل زړه د ټولنيزو شخړو حل.

په افغانستان کې يو ځل د سلطنت پر وخت د فرانسه يي ((لوموند)) ورځپاڼې خبريال له محمد ظاهر شاه سره مرکه کړې وه. فرانسه يي ژورناليست د خپلې دې مرکې په يوه برخه کې د وزلوبې (بزکشۍ) په تشويق کې د شاه د انګېزې په اړه داسې ليکلي وو: ((دا لوبه چې زموږ په ذهن کې د چنګيزيانو د قساوت او بدويت ياد ژوندی ساتي، په داسې حال کې، چې د افغانستان په ګاونډيو هېوادو (د شوروي ازبکستان او ترکمنستان) کې پرېښودل شوې ده، له دې کبله يې د شاه له خوا ملاتړ کېږي، چې د خلکو له قهر او غوصې نه ډکې ولولې په يوه ګرموونکي او سوله ييز ځای کې سره راټولې شي، له دې پرته به سلطنت له بې ثباتۍ سره مخامخ شي)).

دا چې د فرانسه يي خبريال نظر به تر کومه بريده د وخت د سلطنت د سياست ځرګندوی و، موږ ورسره کار نه لرو، رښتيا خبره داده، چې افغاني ازبک او ترکمن قبايلو د ((ټوپک)) پر ځای د قهر د ځرګندولو لپاره وزلوبه، چې د قهر او قوت له ځرګندولو نه ډکه لوبه ده، ټاکلې ده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په ټولنيز ژوند کې د قهر څرګندول، په شعر، ادبياتو او هنر کې هم منعکس شوي دي: د فردوسي اثار (په شاهنامه کې د رستم او سهراب داستان) او د خوشال ختک اثار له رزمي شعرونو ډک دي: خوشال خان وايي:

د افـغـان پـه ننګ مې وتړله توره
ننګيالی د زمانې خوشال ختک يم

ملالۍ د ميوند په جګړه کې د دې لنډۍ په ويلو سره، چې د وطن د مينې روح په کې ځپې وهي، غازيان او مجاهدين يې پر دښمن باندې بريد ته وهڅول:

که په ميوند کې شهيد نه شوې
خدايږو لاليه بې ننګۍ ته دې ساتينه

هغه وخت، چې د دې اثر ليکوال د استقلال لېسې زده کوونکی و ((د ښوونکي ورځ)) په شاندارو مراسمو سره لمانځل کېدله. د هغه کمپ په مخامخ دروازه کې، چې مېلمنو به د هغه مخې ته محفل جوړاوه، دا بيت پـه يوه اوږده ټوټه کې پـه ځلانـد او مشقي ليک ليکل شوی و:

دست مشاطه به رخسار عروسان نکند
انـچـه بـر چـهره تـو سيـلی استاد کند

ملي اتڼ د سپورټ، رزمي حرکتونو او جګړه ييز تمرينونو تر ټولو ښه بېلګه ګڼل کېږي. اريانا دايرة المعارف په دې باب ليکي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

((اتڼ د افغانانو يو ډېر لرغونی ملي ورزش دی، چې له ۱۱۰۰کلونو راپه دېخوا د مختلفو وختونو په ادبياتو کې منعکس شوی دی.))

هماغه ډول چې نارينه د اتڼ لپاره سندرې او نارې (ولسي سندرې، چې په لوړ غږ ويل کېږي) لري، ښځې او پېغلې هم په ښکلو سندرو او نارو سره اتڼ کوي.

په اتڼ کې د بدن د ټولو غړو د ښېرازۍ لپاره ټول جنګي او رزمي حرکتونه ترسره کېږي. په اتڼ کې هغه پاروونکې نارې، چې د جګړې، بريد او يرغل پر وخت د دښمن د ماتې، ډار او د خپل ځواک د څرګندونې لپاره، له خولې څخه راوځي، شاملې دي.

د اتڼ په بهير کې د جګړې او تېښتې تمثيلوونکي حرکتونه په اسانۍ سره څرګندېږي. پرمختګونه، شاتګ، پر دښمن باندې بريد، د دښمن د بريد دفع، په اتڼ کې په موزونو حرکتونو سره افاده کېږي.

خېزونه، پورته کېدنه او د اتڼ په پای کې تونده او چټک حرکتونه، پر دښمن باندې د بريد او يرغل څرګندوی دي. تر هغه وخت پورې، چې تن په تن جګړه دود وه او توره اصلي وسله ګڼل کېدله، افغاني ځوانانو له تورې او يا چوړکۍ سره اتڼ اجرا کاوه. د هېواد په ځينو سيمو کې اوس هم د اتڼ د اجرا پر وخت له چوړکيو نه کار اخلي. په هغو جګړو کې چې افغاني ټولنه ورسره مخ وه، په ورو ورو ډول ټوپک د تورې او چوړکۍ ځای ونيو. هغه وختونو د اتڼ د اجرا پر وخت د ټوپک کارول دود شول.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د افغانستان په ځينو سيمو کې داسې دود و، چې د ((ورا)) په نوم د زوم کورنۍ چې د ناوې د پلار له کوره د ناوې د بيولو لپاره تلله بايد وسلوال وای. هغوی د ناوې په کلي کې، په جګړه کې د توري وهلو، نېزې او هدف ويشتلو د ازمېښتونو له لارې خپل استعداد په زبات رساوه. يوازې په دې ازمېښتونو کې د بريالېتوب تر ګټلو وروسته يې د ناوې د بيولو حق ترلاسه کاوه.

سربېره پر دې د افغانستان په ځينو سيمو کې د واده او نکاح د حاصلولو لپاره، زوم د دې ډول جګړه ييزو ازمېښتونو له تېرولو سره مخامخېده: د لرګيو څو خادې يې په ټينګه يوه له بلې سره تړلې چې اوږدوالی يې ۲۰ ګزه شي. د تړليو خادو په يوه نرۍ برخه کې يې يو چرګ تاړه، چې ((دار)) نومېده، د جلۍ غوښتونکي دنده لرله، چې پر اس سور شي، د چرګ وزر خپل هدف وټاکي او هغه جګ کړي. تر هغه وخته، چې د لرګي له پاسه د چرګ وزر په رپېدو و، ناوې اجازه نه لرله، چې د مېړه کور ته لاړه شي.

د هېواد په ځينو نورو کليو کې يې د چرګې هګۍ پر ځمکه اېښودله چې پر اس سپور سړی، چې په واقعيت کې راتلونکی زوم و، خپل ځان ټيټ او هغه پورته کړي.

په ځينو سيمو کې به يې له يو نه تر درېو پورې د لرګيو مېوږې پر ځمکه ټکوهل او سپور سړي يانې راتلونکي زوم ته يې دنده سپارله، چې دا مېوږې د اس د ځغاستې پر وخت د نېزې په واسطه له ځمکې وباسي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په ځينو نورو کليو کې يې د اوبو پر سر وربښمين دسمال اچوه او جلۍ غوښتونکي سپور سړي بيا دا دسمال پر توري دوه ځايه کاوه.

له پورتنيو خبرو څخه دا سې څرګندېږي، چې په افغانستان کې د کورنۍ جوړونې لپاره لومړنۍ هڅه، له هغو ازمېښتونو سره يوځای وه، چې د ناموس په توګه د کورنۍ دفاع لپاره د نارينه جګړه ييز ځواک ثابتوي.

البته د کورني ناموس دفاع، د ټولنې او هېواد د ناموس دفاع لومړنی ګام ګڼل کېږي، چې نارينه د کورنۍ د جوړېدو له لومړيو ورځو نه هغو ته ژمنه کوي.

په زده کړې، تفريحي لوبو (وزلوبه، غشي ويشتل، اتڼ، پهلوانۍ) ، د کورنۍ په جوړښت، د ټولنيزو شخړو په حل او په پای کې د سياسي واک ترلاسه کولو کې د زور څرګندول، د افغاني ټولنې طبيعت دی. دې حالت شخصيتونه روزلي دي. دا قهر په ډېرو برخو کې له مېړانې او زغم سره يو ځای و او د خپلواکۍ، د حق او عدالت د دفاع په لار کې ورڅخه ګټه پورته شوې ده.

د خراسان عياران، د کندهار پايلوچان او د کابل کاکه ګان، نه ماتېدونکي سيمه ييز پهلوانان وو، دا پهلوانان، لکه د خوشال خټک په شان د هېواد د ناموس دفاع لپاره د همت ملا تړي او هېواد د يوې امپراتورۍ پر مرکز بدلوي.

د افـغـان پـه ننګ مې وتړله توره
ننګيالی د زمانې خوشال خټک يم

(c) ketabton.com: The Digital Library

بیا به نو افغانستان د ژبې، فرهنګ او ټاکلي دین د صادرولو پر سرچینې بدلېده.

د افغانستان تاریخ په ۱۸مې، ۱۹مې او ۲۰مې پېړۍ کې د ګاونډیو هېوادونو د تاریخ په انډول د زیاتو خونړیو پېښو مرکز و، چې د هغه په بهیر کې زیات واکمن د سیاسي رقیبانو په واسطه معیوب او یا وژل شوي دي. د بهرنیو یرغلګرو پر ضد جهاد، کورنۍ جګړې او نور، چې له یوه پښت نه بل ته یې قهر و کینه او غچ اخیستل لېږدولي دي، د افغانستان تاریخ ته یې داسې خوځون او تحرک ورکړی دی، چې بېلګه یې لږ تر لږه په ګاونډیو هېوادو کې لیدل شوې نه ده.

درې- سیاسي لامل: د تاریخ په اوږدو کې د افغاني ټولنې په جوړښت کې د ګډو قومونو او قبایلو ترمنځ د سیاسي واک د لاسته راوړلو لپاره پټه او ښکاره مبارزه موجوده وه. دې مبارزې کله کله قومونه د یو بل پر وړاندې د دښمنۍ، غچ اخیستنې او قهر په مورچه کې کېنولي او سیاسي او ټولنیز ثبات یې له منځه وړی دی.

د ۲۰ مې پېړۍ په اوږدو کې د سیاسي واک د ترلاسه کولو لپاره د نویو رقیبانو د څرګندېدو وېرې، د افغانستان پاچایان او چارواکي تقریباً د مشروطیت او ولسواکۍ له ټولو غورځنګونو او سیاسي ډلبندیو سره مخالف کړي وو. تاریخ ته مخ اړوو:

پر ۱۹۰۳م کال د امیر حبیب الله خان د سلطنت پر وخت د لومړي مشروطیت غورځنګ (پټه ملي ټولنه) په شاهي مدرسه کې جوړ شو. دې غورځنګ پر ۱۹۰۵م کال د عبدالروف کندهاري په مدیریت

(c) ketabton.com: The Digital Library

د سراج الاخبار په نوم د يوې جريدې د خپرېدو اجازه ترلاسه کړه. ددې جريدې لومړۍ ګڼه پر ۱۹۰۲م کال په ۳۲مخونو کې له چاپه راووته او بيا يې د چاپ اجازه ترلاسه نه کړه. که څه هم امير يې د اساسي قانون د جوړېدو له لارې خلکو ته د سياسي خپلواکيو ورکولو ته راباله، خو غورځنګ په پټه خپلو فعاليتونو ته دوام ورکړ. د امير په واسطه، د هغوی استبدادي ضد فعاليتونه کشف شول او د ټولنې ۴۳ تنه غړي اعدام او يا زنداني شول. امير وروسته وويل: ((ما د دې ټولنې د نورو غړو له نيونې او سزا ورکولو څخه ډډه وکړه که نه نړۍ به په وينو لړل شوې وه.))[1]

د دويم مشروطيت غورځنګ پر ۱۹۱۱م کال جوړ شو. د يوه مشروطه غوښتونکي او ملتپال محمود طرزي په مديريت، د سراج الاخبار جريدې خپرېدل له سره پيل شول. دا غورځنګ د امير د وژنې په دليل، د خپل يو غړي (عبدالرحمن لودين) د ناکامې هڅې له کبله د لومړي مشروطيت پر برخليک اخته او تار په تار شو. محمد نادرشاه په داسې شرايطو کې واک ترلاسه کړ، چې د حبيب الله کلکاني (د سقاو زوی) له حکومت څخه راپيدا شويو شرارتونو او ګډوډيو د ټول افغانستان خلک خواشيني کړي وو. نادرشاه د مرکزي حکومت د ټينګښت په نيت د زور په واسطه ټول مخالف سياسي شخصيتونه او ډلې وځپل.

---

[1] عبدالحی حبيبي، د افغانستان لنډ تاريخ، ۱۹۸۹م کال، خپرندوی، د افغانستان د مهاجرينو سازمان.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ظاهر شاه د سلطنت په لومړۍ لسيزه کې، يانې هغه وخت، چې هاشم خان د وخت صدراعظم و، د صدارت محبس او د کابل د دهمزنګ زندان له سياسي زندانيانو ډک و.

له ۱۹۴۷م کال څخه تر ۱۹۵۲م کال پورې (د شاه محمود خان صدارت پر وخت) سياسي ژوند نوې ساه واخيسته. پر ۱۹۴۷م کال په کندهار کې د ويښ زلميانو ګوند جوړ شو او پر ۱۹۵۹م کال د هغه کانديدانو د شورا د اوومې دورې په ټاکنو کې ګډون وکړ. پر ۱۹۵۰م کال د مطبوعاتو قانون تصويب شو. شخصي جريدو ونه کړای شول د مطبوعاتو په قانون کې له مطرح ازادۍ نه په احتياط او نرمۍ سره کار واخلي. پر دولت باندې ډېرې زياتې نيوکې، چې ځينې وخت يې تحربه يې اړخ هم درلود، د واکمنې ډلې د قهر او غوسې سبب شوې او د ۱۹۵۱م کال پر وروستيو يې د نوموړو جريدو د خپرېدو مخنيوی وکړ. پر ۱۹۵۲م کال د اتمې دورې لپاره ټاکنې پيل شوې. تر رايو ورکولو وروسته پر حکومت باندې په ټاکنو کې د لاسوهنې تور ولګېد او د سياسي ډلو له خوا د دولتي ضد مظاهرو له لارې ټينګ غبرګون ښکاره شو، چې د هغه په بهير کې زيات شمېر سياسي شخصيتونه زنداني شول. پنځوسمو کلونو د سردار محمد داود له صدارت سره سمون درلود. د نوموړي حکومت د استبداد او اختناق سياست، هېڅ شخصيت او سياسي ډلې ته د فعاليت مجال ور نه کړ.

شپېتم کلونه د ولسواکۍ د ازمېښت لنډه مرحله ده. د ۱۹۲۴م کال اساسي قانون هغو عقدو ته چې د منځنيو پېړيو د استبداد او

(c) ketabton.com: The Digital Library

مطلقیت په بهیر کې راټولې شوې وې، په یو واریز ډول د څرګندتیا زمینه برابره کړه. شخصي جریدو (کاروان، افغان ملت، ګهیځ، خلق، پرچم، شعله جاوید، روزګار او نورو) ته د خپرېدو زمینه برابره شوه. د دې خپرونو په شاوخوا کې مختلفو سیاسي ګوندونو پر جوړېدو پیل وکړ. د ټولنیزو عقدو پر ناروغیو باندې ککړو څرګندونو د افغاني ټولنې سیاسي ژوند کیڼ او ښي پلو ته بوته. کیڼو او ښیو بهرنیو لېوالتیاوو، چې د کمونیستي او اسلامي انترناسیونالیزم له ایډیالوژیکي تومنې سره یې غوټه پیدا کړې وه، په شپېتمو میلادي کلونو کې یې د هېواد سیاسي پېښې له ځینو خونړیو ټکرونو سره مخامخ کړې. سوله ییزې سیاسي مبارزې، ټاکنو او پارلمنتاریزم ونه کړای شول، زموږ د سیاسي ژوند د تګلورې په ټاکلو کې ثابت رول ولوبوي، په ځانګړي ډول دا چې د خلکو ډیموکراتیک ګوند له خپلواکۍ نه د ګټې اخیستنې طرز، د خپلواکۍ پر ضد وکاراوه. د قهر او غوسې کرغېړنو څپرو د ولسواکۍ او خپلواکۍ د ښکلي خو لړزېدونکي ماسک تر شا افغان ټولنه بېرته د خپل سیاسي ژوند هغه طبیعي بنسټ (زور) راګرځېدو ته رابلله، قهر ته په قهر ځواب ورکړ شو. پر ۱۹۷۳م کال سردار محمد داود د یوې پوځي کودتا په ناوړه ازمېښت سره ولسواکۍ او ټاکنې له منځه یوړې. د پوځي کودتا له لارې د سیاسي واک د نیونې لپاره لاره هواره شوه. سردار محمد داود هغه پارلمنټاریزم، چې له هغه څخه د افغانستان د ولسواکۍ غورځنګ د سیاسي تاریخ په اوږدو کې، له وروستیو هڅو کو پرته نور څه

(c) ketabton.com: The Digital Library

پاتې نه وو، خاورو کې ښخ کړ او د جمهوري رياست په نږدې پينځو کلونو کې يې (د پارلمان په غياب کې) د جمهوريت د مرکزي کمېټې د تقنيني فرمانونو د صادرولو له لارې حکومت وکړ. د داودخان د وخت د ۱۹۷۸م کال اساسي قانون د تطبيق مجال پيدا نه کړ. د ۱۹۷۸م کال د اپريل د کمونيستي کودتا غميزه د نوي قهر او زور ازمويلو پيلامه شوه. د محمد داود د کودتا له پيله، افغانستان ته د شوروي لښکرو د راتګ تر لومړي کال پورې، د نږدې اوو کلونو په بهير کې شپږ دولت رئيسان يا صدراعظمان وژل شوي دي. پر همدې وخت لږ تر لږه څلور ناکامې کودتاوې کشف او په سلګونو تنه عاملين يې ځپل شوي دي.

په افغانستان کې له ۱۹۲۱م کال (د لومړني ليکلي اساسي قانون له تدوين) څخه تر ۱۹۷۸م کال (د ثور غميزې تر رامنځته کېدو) پورې د نږدې ۵۷ کلونو په واټن کې، څلور اساسي قانونونه جوړ شوي دي. د هر يوه د انفاذ عمر نږدې څوارلس کاله کېږي. د همدې وخت په بهير کې لس صدراعظمان د لسو حکومتونو په راس کې راغلي دي. په همدې زماني واټن کې د مطلقه سلطنت، مشروطه رژيمونه، لېبرال جمهوري او ديموکراتيک جمهوريت نظامونه ننداري ته وړاندې شوي دي. که يادو پېښو ته پام وکړو، نو د هېواد د سياسي او ټولنيزي اوضاع د ثبات د نشتوالي او د سياسي پېښو په حل کې له زور نه د کار اخيستنې څرګندويي کوي.

تر ۱۹۹۲م کال وروسته په کابل کې اسلام ډوله ايتلافي اداره منځته راغله. دا اداره له همغه پيله د مخالفينو، چې کله کله به په

(c) ketabton.com: The Digital Library

خپل منځ کې جنګېدل، د توغندیو او بمونو تر ګوزارونو لاندې راغلې.تر (۳۰۰۰۰) تنو څخه زیات مړي او په لسګونو زره ټپیان چې تقریباً ټول ملکي کسان وو، دا د کابل په اصطلاح اسلامي اداري څلور کلن بېلانس دی. دې ادارې، چې دعوه یې کوله د مسلمانو پرګنو له منځه راپورته شوې ده. عملاً د خلکو پر خونړي دښمن بدله شوې وه او د ژوند یوه ورځ یې، چې زیاتېدله ډېر نور انسانان یې له ژوند نه بې برخې کول.

له پورتنیو یادونو څخه څرګندېږي، چې په افغانستان کې اوس هم د قانون د احکامو د رعایت لپاره چاره او ټوپک د سوله ییزې مبارزې بڼه خپله کړې نه ده.

ب- د ولسواکۍ (لویې جرګې، اساسي قانون) د اصولو رعایت:

په داسې حال کې، چې زور او قهر د افغاني ټولنې طبیعي دود او مسلط توکي دي، پر قبیله یي ډیموکراتیکو دودونو ډېره لګول، په ټولنیز ژوند کې تر استثنا څخه یو څه زیات رول لري او د یو سوله ییز تعامل په توګه یې د ټولنیزو او سیاسي شخړو د حل او یا لږ تر لږه د کمونې لپاره، د تاریخ په بهیر کې خپله لار پرانیستې ده: قومي جرګو د ټولنیز ژوند په روغ ساتلو کې وقایه یي (د ټولنیز کړکېچ مخنیوی) او یا معالجه یي (د ټولنیزو شخړو له منځه وړل) رول لرلی دی.

له سیمه ییزو قومي جرګو څخه د ژوند د ډیموکراتیکې نښې په توګه، زیاتره پښتنو قومونو او قبایلو ګټه اخیستې ده، ځکه نو د

(c) ketabton.com: The Digital Library

افغاني ټولنې د جوړښت د جوړوونکو نورو قومونو په ټولنيز ژوند کې يې رول کمزوری دی. په داسې حال کې، چې لويه جرګه د افغاني ولسواکۍ بله پديده د ملي پولو په ټولو برخو کې عمومي اغېز لري.

د افغان ملت په سياسي ټولنيز ژوند کې د لويې جرګې اغېز په لاندې برخو کې ډېر څرګند دی:

ـ د ملي يووالي، سولې او ټولنيز ثبات تامينول.

ـ د اساسي قانون او قانون په چوکاټ کې د ملي ژوند تنظيمول.

ـ د افغاني ټولنې په جوړښت کې د ټولو شاملو قومونو او قبايلو ترمنځ د ملي مسايلو د حل لپاره، د خبرو اترو او د نظر د تبادلې لپاره د زمينې برابرول.

ـ واکمنو ته د ټولنيز ځواک په ورکولو سره، د هغوی د پرېکړو د پلي کولو تضمينول.

ـ له يوه لاس نه بل ته د سياسي واک سوله ييز لېږد.

(د يادونې وړ ده چې په ۱۸مه پېړۍ کې د افغانستان د نوي دولت تر څرګندېدو وروسته، د لويو جرګو د جوړېدو نوښت او په هغو کې د بحث وړ موضوعګانو د طرحې واک زياتره د پاچايانو او چارواکو په لاس کې و).

د سياسي ولسواکۍ نوي آرونه (د ګوندونو جوړېدل، د وينا ازادي، د مطبوعاتو ازادي، عقيده يي ازادي او د انتخاباتو ازادي) په افغاني ټولنه کې د اساسي قوانينو د منځته راتلو پر بنسټ ژورې ريښې نه لري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د لومړي ځل لپاره پر ۱۹۲۱م کال اعليحضرت امان الله خان هڅه وکړه د لومړني ليکلي اساسي قانون په اوډنې (تدوين) سره د پارلماني ولسواکۍ بنسټ کېږدي.

امان الله خان له خپلو ټولو لېبرال ډيموکراتيکو ارمانونو سره، د کينې له مخې د حبيب الله (د سقاو زوی) د اړو دوړ په واسطه له منځه يووړل شو. ځکه نو له دې ازمېښته د ولسواکۍ د ژورو ملو د وسيلې په نوم، څه شی د افغاني ټولنې په نصيب نه شول.

سره له دې چې د ۱۹۳۱م کال د اساسي قانون په درشل کې نادرشاه ترور شو، خو بيا هم تر مخکني اساسي قانون او وروستيو اساسي قوانينو څخه د دې قانون د تطبيق زمينه زياته وه او ۳۵ کاله يې د قانون په واسطه د هېواد د ادارې دوام تضمين کړ. د ۱۹۳۱م کال اساسي قانون د وراثت د آر (اصل) له مخې، د سلطنتي واک د سوله ييز لېږد بنسټ شو.

د پارلمان اسکليټ (د شورا د ټاکنو په برخه کې تقريباً د حکومت له همېشنۍ لاسوهنې سره) وساتل شو. دا اسکليټ د شورا په اوومې او اتمې دورې کې په ولسواکۍ سره ښکلی شو. د دې ازمون عمر لنډ و: چارواکو د مخالفينو د کښنته و پورته خبرو د اورېدو زغم نه درلود، يا دا چې زموږ خلکو له سياسي ازاديو نه د ګټې اخيستنې لپاره په تدبير او احتياط سره لازمه وړتيا نه ده ښودلې؟ موږ اوس له دې سره کار نه لرو، چې د چا ګناه ده. رښتيا خبره داده، چې زور او ټولواکي د ولسواکۍ او ازادۍ د آرونو د رعايتولو پر نېکې ارادې بر شول.

(c) ketabton.com: The Digital Library

پر ۱۹۶۴م کال یو بل اساسي قانون د هغه د خیر غوښتونکو جوړونکو په ارادې، چې اکثره د لویدیزې نړۍ د لیبرالې سیاسي فلسفې تر اغیز لاندې وو، جوړ شو. دا اساسي قانون له دې کبله چې افغاني ټولنه یې د یو پر مختللي صنعتي لیبرال هېواد په اندول ارزیابي کوله، له واقعیت نه لرې و.

په افغانستان کې له ۱۹۶۴م نه تر ۱۹۷۳م کال پورې د اساسي قانون د تطبیق د لسو کلونو په بهیر کې، پینځو حکومتونو د چارو واګې په لاس کې واخیستې، په دې ډول د هر حکومت عمر په منځنۍ کچه دوه کاله و، په داسې حال کې، چې اساسي قانون د قانون جوړولو د یوې دورې د رایو د باور له مخې د حکومت د دوام وخت څلور کاله ټاکلی و.

د ۱۹۶۴م کال اساسي قانون، زموږ د ټولنې د سیاسي ژوند د واکمن توکي په توګه د ((زور او قهر)) په واسطه، چې دا ځل د یوې پوځي کودتا په چوکاټ کې رامنځته شوي وو، لغوه شو.

د ۱۹۷۳م کال پوځي کودتا په هېواد کې د اساسي قانون د رول له پایته رسولو سره یوځای وه. داود خان د جمهور رئیس په توګه لږ تر لږه پینځه کاله ((د جمهوریت د مرکزي کمېټې)) د تقنني فرمانونو په واسطه حکومت وکړ. هغه اساسي قانون چې د داود خان د واکمنۍ پر وروستي کال جوړ شو، د کمونیستي کودتا په رامنځته کېدو سره د پلي کېدو مجال پیدا نه کړ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دویمه برخه

پر ټولنیز او سیاسي ژوند د ۱۹۷۸ م کال د کمونیستي کودتا اغېزې

لومړی څپرکی: د ۱۹۷۸ م کال د اپریل کمونیستي کودتا د دولت جوړښت یانې سلطنت او پارلمان، د قومي او قبیله یي اړیکو او ملتپالنې بنسټونه ویجاړ کړل. مذهب د سیاسي موخو د پرمخوړلو وسیله شو او د روڼاندو د سیاسي خوځون په لاره کې ګڼ شمېر خنډونه رامنځته شول.

دویم څپرکی: له هېواد څخه د شوروي ځواکونو تر وتلو وروسته، په افغاني او بهرنیو سیاسي کړیو کې د ناپېیلي حکومت د ټینګښت طرح د خبرو اترو ګرمه موضوع شوه.

درېیم څپرکی: د سولې او سیاسي ثبات د ټینګښت لپاره د یوې معقولې لارې په توګه، د ناپېیلي حکومت د جوړېدو هیله بریالۍ نه شوه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د واک نویـو ملاتړیـو، لکـه جهـادي تنظیمونـو او د مقاومـت قوماندانانو د سـولې د ټینګښـت لپـاره خدمت ونـه کـړای شـو، بلکې په خپله د بې ثباتۍ لامل شول.

ځلـورم څپرکـی: د جهـاد پـر کلونـو د دښـمن سـرزورۍ، قهـر زمـوږ د ټـولنې لپـاره د یـوې اشـنا پدیـدې پـه توګـه دښـمنۍ تـه د مناسب ځـواب ورکولـو د وسـیلې او وروسـته د سیاسـي واک، د ګټلو لپـاره پـر یـوې حربـې بـدل کـړ. د ولسـواکۍ د آرونـو منـل د سولې او روغې پلې کېدل د یوې هیلې تر بریده پاتې شول.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لومړی څپرکی

د دولتي جوړښت د بنسټونو ړنګونه

کمونیستي کودتا او په هغې پسې د شوروي پوځي مداخلې، د دوديزې افغاني ټولنې د اخلاقي، ټولنیز او سیاسي ژوند زیاتو جوړښتونو ته بدلون ورکړ. د روس د لاسوهنې پر ضد د ګټې لرونکو هېوادونو له خوا، د خلکو د پرګنو په منځ کې په پراخه کچه د وسلو تیتول، په بهر پورې د تړلي مرکزي حکومت، چې په خپله د کړکېچ او شخړې پر ډېرو لاملونو بدل شوی و، لوړتیا له منځه یوړه. تر کومه ځایه چې نظام، له حقوقي او سیاسي اتوریتې سره، د خلکو د استازیتوب په لاسته راوړلو بریالی نه شو د قانون له لارې د ټولنې اداره لاسته راوړي، د جهاد د دوام په نړدې دولسو کلونو کې د ګډوډۍ یو ډول، بې ځایه ازادیو او ستونزو د افغاني ټولنې او دولت د جوړښت بنسټونو ته ځینې نه جبرانېدونکي زیانونه واړول. پر ۱۹۹۲م کال د جمعیت، پرچم، ستم د ایتلافي اداري په رامنځته کېدو سره د دولتي جوړښت پاتې بنسټونه له منځه لاړل.

الف- سلطنت او پارلمان: د ۱۹۷۳م کال تر پوځي کودتا وروسته د سلطنتي دستګاه ړنګېدنه، چې په نورو مخ پر ودې هېوادو کې له دود سره سم، څو نورې ناکامې او بریالۍ کودتاوې

(c) ketabton.com: The Digital Library

وروسته پېښې شوې، د حکومت جوړونې په چارو کې د اردو د لاسوهنې خراب پيل و، چې د نوې څرګندې شوې سياسي ولسواکۍ غوښتنې ته يې ګوزار ورکړ. په هر حال ! د کمونيستي او ناکمونيستي کودتاوو برياليتوب په ډاګه کړه، چې سلطنتي موسسې د ژوند د دوام لپاره لازم ټينګښت او وړتيا نه لرله او ويې نه کړای شول، چې په يوه نه يو ډول د ټولنې د ټولنيز، اقتصادي، سياسي او رواني ژوند له بدلېدونکو شرايطو سره توافق وکړي، چې د رنګېدنې زمينه يې برابره نه شي. په بله وينا سلطنت په خپل ځان کې د ځان د له منځه وړنې او رنګونې لاملونه وپالل او د ولسواکۍ د آرونو په بشپړونې کې يې له واقعيتونو، ژورې کتنې او د پرمختللو هېوادونو (انګلستان او جاپان) چې شاهي مشروطه نظامونه يې لرل، له تجربو څخه ګټه وانخيسته.

پارلماني رژيمونه د اروپايي هېوادونو د اقتصادي ودې زېږنده دي. ددې ودې په بهير کې د ځمکوالي نظام په پاشل کېدو سره بورژوازي د يو نوي ټولنيز قشر په توګه څرګنده شوه. پانګوالي د خپل پرمختګ د چټکتيا لپاره اقتصادي خپلواکيو (ازادي او د خصوصي مالکيت حق، د يوې تصدۍ د جوړېدو او اداري ازادۍ، د راکړې ورکړې ازادۍ، د سوداګرۍ ازادۍ او نور)، سياسي خپلواکي (د رايې حق، د ټولنو خپلواکۍ...)، مدني خپلواکي (د عقيدې، وينا، مطبوعاتو، ليک او مخابرې خپلواکۍ...) ته اړتيا درلودله. له ځمکوالي نظام څخه راپيدا شويو ارستوکراتيکو بنديزونو، له دې خپلواکيو نه د ګټې اخيستلو په لار کې خنډونه

(c) ketabton.com: The Digital Library

رامنځته کول، چې د پانګوالي نظام لپاره يې تر ټولو اوچت ارزښت درلود. د فرانسې د ۱۷۸۹م کال انقلاب د اروپايي ټولنې د زوړ او وراسته جوړښت پر وړاندې، د نوي څرګند شوي ناراضه ټولنيز قشر، د غوښتنو د بغاوت ډېر ښه څرګندوی دی، چې د پانګوالي نظام د ودې او پرمختګ له لارې د دې بنديزونو د ماتېدو سبب شو. د دې بنديزونو په له منځه وړلو سره د اقتصادي، سياسي، مدني او نورو خپلواکيو لپاره لاره هواره شوه، چې د هغې له مخې پارلماني نظامونو د خپل پرمختګ پړاوونه ووهل.

د هندوستان تجربې په ډاګه کړې ده، چې پارلماني نظامونه له يو څه تو پيرونو سره په يوه مخ پر ودې هېواد کې هم فعال پاتې کېدى شي. ځکه نو په افغانستان کې د اقتصادي پرمختګ سستيا په تېرو اوو لسيزو کې نه شو کولای د پارلماني سيستم په تعبيه کې ټولنيز خنډونه رامنځته کړي. زموږ په هېواد کې واکمنه ډله له ځمکوالو، ارستوکراتو او وړو بورژوازانو او روڼ اندو څخه جوړه وه. له کمزوري اقتصادي پرمختګ نه راپيدا شوي ټولنيز غورځنګ، تر دې بريده سياسي ځواک تر لاسه کړی نه و، چې د سلطنت د ارستوکراتيکي دستګاه د بنديزونو او فشارونو پر وړاندې د پارلمنټاريزم له غورځنګ څخه، د دولت د ډيموکراتيکې ادارې د يو سيستم په توګه، دفاع وکړي، خو هر کله چې په شپېتمو ميلادي کلونو کې د شورا د اوومې او اتمې دورې په بهير کې د مکتبي او پوهنتوني روڼاندو له خوا، د پارلمان د دريځ د تثبيت په خاطر کومې ناوړه هڅې ترسره کېدلې، د وخت د چارواکو له پراخې

(c) ketabton.com: The Digital Library

اوسېلي او زغم سره مخامخېدلي، په ورو ورو ډول مشروطه پارلماني نظام له خپلو ټولو ځانګړنو (د ټولنو ازادۍ، د مطبوعاتو ازادي، ټاکنو او نورو ازادیو) سره راټوکېده او د سلطنتي نظام پاتې شوني له ولسواکۍ سره د یوځای شوي سیستم د یوې برخې په توګه تضمینېدل. سربېره پر دې د سیاسي ولسواکۍ او پارلمنتاریزم نظام په خپله د کمونیزم د پرمختګ ((د مخنیوي)) پر یو سوله ییز او ډیموکراتیک لامل بدلېده. په داسې حال کې، چې د لویدیزې اروپا کمونیستي هېوادونه د شپېتمو کلونو په بهیر کې په سیاسي لوبو کې د مذهب له کمزوري اغېز سره سره، پر دې بریالي نه شول، چې د ټاکنو او د پارلماني اکثریت په ګټلو سره واک ته ورسېږي، د افغانستان په اسلامي هېواد کې خو د مذهب د ټولنیز ځواکمن اغېز له کبله د هغو په واسطه د دولت د چارو لاسته راوړل، یوه ناممکنه خبره وه. ځکه نو ټاکنې او پارلمان زموږ په هېواد کې کېدی شول، د کمونیزم د ځېنې په ښو وسیلو واوړي.

د ۱۹۶۴م کال لیبرال اساسي قانون د لویدیزو هېوادونو په ډول په داسې شرایطو کې له سیاسي خپلواکیو نه د ګټې اخیستنې امکان برابر کړ، چې کمونیستانو په بهرني ملاتړ سره د وخت له غوښتنو سره سم په پرمختللي تکتیک او ستراتیژۍ سره خپل ځان راټول او تیار کړي و، هغه هم په داسې حال کې چې اکثره خپلواک ملي او اسلامي ګوندونه د اساسي قانون په اعلان او نافذېدو سره پیل شوي وو. په بله وینا کمونیستان له همغه پیله تر نورو په سیاسي مقابله او رقابت کې دمخه وو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ۱۹۶۴م کال اساسي قانون هغو خلکو ته، چې د تېرو پېړیو ظلم او ستم یې د سیاسي او رواني عقدو د ټوکېدو سبب شوي وو، د زیاتو ازادیو ورکول، د زمان او مکان له غوښتنو سره سمون نه درلود. کمونیستانو، چې د یو ځواک په توګه څرګند وو، له دې خپلواکیو څخه د ولسواکۍ د رنګونې لپاره د یوه راټول شوي ځواک په توګه ګټه پورته کړه.

لکه څنګه چې د مخه مو یادونه وکړه، د ولسواکۍ د آرونو د مراعاتولو په عادي شرایطو کې، د خلکو ډیموکراتیک ګوند په واسطه، د سیاسي فعالیت د پرمختګ او احیاناً د سیاسي واک د لاسته راوړلو امکان موجود نه و.

د ۱۹۶۴م کال اساسي قانون نیمګړتیاوې وروسته د سردار داود د وخت د ۱۹۷۸م کال اساسي قانون په واسطه له منځه یوړل شوې. دا اساسي قانون د واکمنې ډلې تر نیمې پېړۍ د زیاتې سیاسي تجربې زېږنده و، چې د خپل څرنګوالي له مخې د دولت د سیاسي او حقوقي سازمان د راټولونې له پلوه د ۱۹۶۴م کال اساسي قانون له لسیزې نه د راپیدا شوې ګډوډۍ پر ضد، د مبارزې د بریښنه وسیله ګڼل کېدله. د دې اساسي قانون د تطبیق لپاره د ناپوهو کسانو ګومارل، چې په دولت کې یې د هغه د ناکامۍ سببونه رامنځته کول. د سردار داود پر ضد د ۱۹۷۸م کال د اپریل کودتا، د خپل پاینښت لپاره د جمهوري نظام د هغې کمزورۍ څرګندویه ده، چې له اساسي قانون نه را زېږېدلې ده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ب- له مذهب نه سیاسي ګټه اخیستل: کمونیستانو د لینن په نظر مذهب او دین ته د پرګنو د تریاکو په توګه کتل او د مذهبي پوهانو ځینه او له منځه وړنه یې په اصطلاح ((د ټولنې پاکولو)) پروګرام په سر کې ځای کړل. وروسته د خلکو مقاومت، چې په ډېرو برخو کې یې پر مذهبي ولولو ډډه لګوله، کمونیست حکومت مجبور کړ، چې د دیني ارزښتونو د دفاع تظاهر وکړي. په بله مانا مذهب او دین د سیاسي موخو لپاره وکاروي.

ځینې روحاني ډوله کسان په پیسو واخیستل شول او له هغو نه د مبلغ په توګه ګټه واخیستل شوه. د دښمن له خوا قومي او قبیله یي اختلافونو ته په ټینګه لمن ووهل شوه او بېلابېلو جهادي تنظیمونو د دې اختلافاتو په شاوخوا کې د اسلام پینځه لسګونی بیرغ اوچت کړ او مومنانو ته یې تر هغو لاندې د فی سبیل الله جهاد بلنه ورکړه. بهرنیو مسلمانو هېوادو دا تفرقه نوره هم پیاوړې کړه او اسلام ته په سیاسي رنګ ورکولو سره یې، د ټولنې په روحاني او مانیز یووالي کې د هغه رول کمزوری کړ، په داسې حال کې چې د پخوانیو نظامونو د واک د وختونو په اندول یې د هغه جګړه ییز ځواک زیات کړ.

د یوې عمومي ارزونې له مخې اسلام پر هغه وخت، چې جهادي تنظیمونه منځته نه وو راغلي او یا له خپل شتوالي سره سره، د جهاد د سوق او اداري امکانات یې نه لرل، د یرغل پر وړاندې یې د مقاومت د طبیعي لامل په توګه په خپل سر بنسټیز رول ولوباوه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ج- قومي او قبيله يي اړيکي: د افغانستان بېلابېلو قومونو او قبايلو د تاريخ په اوږدو کې خپل ځان ((د افغان ملت)) لويې کورنۍ ته منسوب ګڼه او په سوله او جګړه کې له يو بل سره په مانيز پيوستون کې وو. په افغاني ټولنه کې د قومونو او قبايلو ترمنځ خپلمنځي اړيکي د واحدې کورنۍ په توګه ((مشر ورور)) ته د درناوي ځرګندونکي وو. د کورنيو اخلاقو د پوړيو د مراعت له مخې دا درناوی د سياسي او ټولنيز ثبات له لاملونو څخه شمېرل کېده.

کمونيستي افت د دې اخلاقي پوړيو سلسلې ته زيان ورساوه او د ټولنې په اداره کې د اکثريت او مسلط قوم او قبيلې رول، چې د افغاني ټولنې د جوړښت طبيعي توکی او زموږ د ملت د جوړښت د يوې برخې په توګه، د ولسواکۍ د اغېز ځرګندوی و، له پوښتنې سره مخامخ کړ.

د روسانو او د کابل د لاسپوڅي حکومت له خوا په سياسي، کلتوري او پوځي برخو کې د قومي او قبيله يي نفاق د راپيدا کولو لپاره اغېزمن او منظم پروګرام پر مخ يوړل شو او د قومي اکثريت اغېز له پوښتنې سره مخامخ شو.

يو- په سياسي برخه کې بې اتفاقي: د قومي او مذهبي لږکيو د لمسون په نيت (د ولسواکۍ د نورمونو خلاف) له پښتنو اکثريت سره د مساوي حقوقو د لاسته راوړلو د ادعا د طرح کولو لپاره د دولت په جوړښت کې بدلونونه راڅرګند شول. د جمهوري

(c) ketabton.com: The Digital Library

رياست، صدارت، وسلوال پوځ او په اصطلاح د مليتونو چارو وزارت کې بدلونونه رامنځته شول. د دولت د مامورينو او نورو خلکو د حقوقي هويت د تثبيت لپاره په دولتي موسسو کې د ګومارنې په فورمو کې په اصطلاح د ((مليت))(!) ستون ځای شو. په داسې حال کې چې لږ تر لږه پينځه لس کاله مخکې پخواني حکومت د قومي تعصب او کينې له دې توپيرونو سره هېڅ علاقه نه درلوده.

د خلکو ډيموکراتيک ګوند د پښتون ضد احساساتو د راپارولو لپاره دولت ته د پښتون ضد بانډ ((ملي ستم)) د ملګرتيا په جلبولو سره د سياسي موخو د ترلاسه کولو په لار کې بريالی شو.

دوه- په کلتوري برخو کې بې اتفاقي: د ببرک تر راتګ وروسته انيس ورځپاڼې د ۱۹۸۱ کال په بهير کې د يوې ليکنې په ترڅ کې پښتنو ته د بې فرهنګه اکثريت خطاب کړی و. تر هغه وروسته په رسمي خپرونو کې د دري فرهنګ، پښتون ضد ليکنې پيل شوې، چې د هغه په بهير کې د هغو پښتنو نومونو (اصطلاحاتو) پر ځای چې لسګونه کلونه وړاندې په دري فرهنګ او ژبې کې دود شوې وې، د ايراني فارسي او ان د انګليسي يا فرانسه يي نومونې وکارېدلې. پر ۱۹۸۹م کال په پېښور کې ((جرگه های بزرگ ملی)) په نوم کتاب چاپ شو. مولف يې ((محمد عليم فيض زاده)) په دې کتاب کې هڅه کړې ده د لويې جرګې د نومونې پر ځای د ((جرگه های بزرگ ملی افغانستان)) نومونه وکاروي. په داسې حال کې چې د لويې جرګې افغاني او ملي نومونه زموږ د

(c) ketabton.com: The Digital Library

تاریخ او ملي فرهنګ نه بېلېدونکې برخه ده، خو لیکوال په همدې کتاب کې نه ده کارولې او یا یې د زړه له پاسه په زور کارولې ده. د کتاب په نورو مخونو کې یې په اصلي ډول د بهرنیو کلماتو له کارونې څخه ډډه نه ده کړې. مثلاً د کتاب په ۲۳ مخ کې د ((محافظ شاهی)) پر ځای د ((ګارد شاهی)) نومونه کارېدلې ده. ایا د لویې جرګې نومونه د شاهي ګارد له کلمې څخه ډېره پردی او سخت مانیزه ده؟

په داسې حال کې چې روسانو د منځنۍ اسیا په جمهوریتونو کې ازبکي، تاجکي او ترکمني لیکدود په روسي لیکدود اړولی و او د روسي ژبې تدریس یې جبري کړی و، په افغانستان کې هڅه وشوه په هغو سیمو کې چې ازبکان، ترکمنان او بلوڅان ژوند کوي د واکمن دري او پښتو فرهنګ او ژبې اغېز له منځه یوسي.

دري- په پوځي برخه کې بې اتفاقي: د اردو په چوکاټ کې د هزاره ګانو، ازبکانو او د نورو قومي غونډو جوړول، چې په وسلوال پوځ کې د پښتنو او تاجکانو د واکمنۍ پر وړاندې انډول بلل کېده، د روسانو د تفرقې اچونې د سیاست بل اړخ و. د کابل کمونیست حکومت تل د یوې سیمې او قوم له پوځي ټولګي نه د بلې سیمې او قوم د لوټ او وژنې لپاره کار اخیستی دی.

هغو سیمو ته چې پښتو ژبي او دري ژبي په کې اوسېدل، د غلا لپاره له ازبکانو او ترکمنانو څخه جوړې د ((دوستم)) او ((ګلم جم)) جوزجاني ملېشو لېږل، د سیاسي موخو لپاره له قومي دښمنۍ نه د ګټې اخیستنې ښکاره څرګندويي دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د روسانو لـه خـوا د څارنـدوی اداره ((پـولیس)) خلکیـانو ((اکثریت پښتنو)) ته وسپارل شوه او هغوی یې د وسلوال پوځ د یـوې برخې، پـه ځـانګړې ډول د خـاد د مشـرۍ پـر وړانـدې، چـې د پرچمیانو (غالباً تاجکانو) په لاس کې وه ودرول.

د- ملتپالنـه، پـان اسـلامیزم او د جهـاد نړیـوال کېـدل:

ناسیونالیزم (ملتپالنه) په افغاني ټولنه کې د بېلابېلو قومونو او قبایلو او بېلابېلو مـذهبونو یوځـای کوونکی لوښـی دی. افغـاني ملتپالنې پر هېواد باندې د پردیو د یرغل پر وخت دفعـه کوونکې اړخ درلـود او هر کله چې ځواکمنو واکمنو د چارو واګې تر لاسه کـولې، د ناسـیونالیزم یرغلیـز او هژمونسـتي اړخونـه ځرګند پـدل، چې د هغو پـه بهیر کې افغانستان ګاونډیو هېوادونـو تـه د مـذهب، افغاني فرهنګ او ژبې د لېږد پر مرکز بدلېـده، پـه دې ډول ملتپالنـه د یـوې امپراتـورۍ د جوړېـدو د ډاډ وړ سـرچینه ګرځېدلـه. افغـاني ملتپـالنې کـه دفـاعي اړخ درلـود کـه یرغلیـز، د ملـي او ټـولنیز پیوستون لپاره یې تل له مذهب او دین نه مرسته غوښتې ده.

له ملتپالنې سره د افغـاني مارکسیسـتانو دښـمني لـه سیاسي او ایـډیالوژیک پلـوه موجـه ځلـول کېـده: د مارکسـیزم ایـډیولوژۍ د کـارګري انترناسـیونالیزم د آرونـو پـر بنسـټ، د واحـدې طبقـې پـه توګه د کارګرانو په لیکو کې د بـورژوازۍ د تفرقـې اچـونې تیـوري ګڼله: له سیاسي پلوه پر افغانستان بانـدې د شـوروي اتحـاد یرغـل، افغـاني انقـلاب تـه د یـو دوست هېـواد د نړیـوالې مرسـتې پـه توګـه تبلیغېده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

مارکسیزم او مکتبي اسلام، دواړو د افغانستان د نړدې دوو لسیزو جګړې په بهیر کې د ملتپالنې مخالفې هڅې ترسره کړې. مارکسیستانو ملتپالونکي ډله ډله زندانونو او وژنځایونو ته یووړل او بنسټپالنو ګوندونو پر هغوی باندې د کفر او الحاد تور پورې کړ او یو شمېر یې ترور کړل.

د اسلام تاریخ د خپلو چارواکو او سیاستوالو د ولولو په لوړو ژورو کې ځینې وخت د روحاني یووالي او پایله کې د اسلامي ټولنو د یووالي لپاره د روشنفکرانه او ذهني ایډیالونو څرګندوی دی. د یووالي د موخې د پلي کېدو لپاره له پوځي (فتوحاتو)، سیاسي (لکه د عرب لیګ او د یووالي د موخې لرونکو سیاسي ګوندونو لکه اخوان المسلمین او بعث ګوندونو جوړول) او حقوقي (د یو کانفدراسیون یا فدراسیون د جوړېدو لپاره د نړیوالو تړونو لاسلیک کول) لارې ګټه اخیستل شوې ده.

په ټولیز ډول پان اسلامیزم د یو روحاني- سیاسي ښوونځي په توګه په ملي او نړیواله سطح د سیاسي موخو لپاره ګومارل شوی دی. په دې مانا چې د مسمانانو چارواو د هېوادونو د نیونې هیلې تل د پان اسلامیزم له ولولو سره اغېز پیدا کوي او ان ښکېلاکګرو نامسلمانو هېوادونو غالباً خپل مقصدونه د پان اسلامیزم په پوښ کې تاو کړي دي. د انګلیس ښکېلاک پان اسلامیزم تر لومړۍ عمومي جګړې د مخه په منځني ختیځ کې د خپلو استعماري دښمنانو له هغې جملې نه (عثماني ترکیې) پر ضد د ایډیالوژیکي مبارزې وسیله کړی و. د دې ښکېلاکیزې تګلارې په برکت ځینې

(c) ketabton.com: The Digital Library

نوموركې كورنۍ لكه په سعودي عربستان كې د آل سعود كورنۍ، د تاج و تخت، شهرت او اغېز خاونده شوه. پان اسلاميزم د ماركسيست انترناسيوناليزم په شان تل د سيمه ييز ژوند له واقعيت سره په چلند كې له ماتې سره مخ شوى او بيا د مسلمانانو بنسټپالو ګوندونو په لاس كې د چارواكو د پراختيا غوښتنې د موخو د فردي او سياسي شعور نه درلودونكو مسلمانانو پرګنو د تېر ايستلو لپاره د يوه كشوونكي سراب په توګه پاتې شوى دى.

په افغانستان كې د جهاد په ديارلسو كلونو كې اسلامي انترناسيوناليزم د ماركسيست انترناسيوناليزم پر وړاندې وكارول شو. زموږ په هېواد كې سياستوالو روحانيونو او (په ځينو برخو كې د ګوتو په شمېر روحاني سياستوالو) دې ته پام و چې له نړيوالې صبغې او د بهرنيو هېوادونو له مرستې پرته د جهاد د غوښتنو پرمخبيول امكان نه لري. د بهرنيو هېوادونو د مرستې راجلبول په داسې حال كې، چې د اسلامي تنظيمونو لپاره په خپلمنځي او كورني اړو دوړ كې د سياسي دريځ د ټينګښت او تثبيت وسيله شوې وه، د سيمې د مسلمانو دولتو لپاره يې د افغانستان په جهاد كې د پرله پسې او ګټورې سياسي پانګه اچونې امكان برابر كړ.

بهرنيو هېوادونو د مذهبي او سياسي پيوستون او يو څه هم د قومي او كلتوري اړيكو له مخې په افغانستان كې ځانګړې ډلې له خپلو پوځي، سياسي او تبليغاتي مرستو څخه برخمنې كړې، د اسلامي هېوادونو د ټولو پوځي مرستو د اوډنې (كاناليز) لپاره يو

(c) ketabton.com: The Digital Library

افغـــاني سياســـي واحــد مركــز هــم موجــود نــه و: افغانســتان د لاسـو هونكو هېوادونـو د ګټـو د ټکـر پـر سـيمه واوښـت. دې کـار د افغاني ټولنې بېلابېل قومونه او قبايل لـه بهرنيـو هېوادونـو سره د مذهبي، سياسي، قومي او کلتوري تړښتونو لـه مخې تيت و پـرک کـړل او د ټـولنيز پيوسـتون او يـووالي د يـو تـوکي پـه توګـه يـې د ناسيوناليزم اغېز يو څه کم کړ. په مخالف لوري کې د افغانستان د کمونيسـت ګونـد لـه خـوا مارکسيسـت انترناسـيوناليزم د واک د بهرنيـو سـرچينو د خپلـونې ايډيولوژيکـه وسـيله وګڼـل شـوه او روسانو له هغه نه د امپرياليسـتي مـوخې د تطبيق د حربې پـه توګـه کار واخيست. په دواړو حالاتو کې د سياسي واک د نيولـو لپـاره د سياسي مشرانو پاملرنه د خلکو پـر ځـای چې ملـي ليـډر شـيپ تـه د اعتبـار ورکولـو اصـلي سـرچينې دي، تـر پولـو د بانـدې بهرنيـو لاسـو هونکو هېـوادو تـه واوښـتله. دې کـار د بهرنيـو لاسـو هونکو هېوادونـو پـه ګټـه پـه سـوله او جګـړه کې لـه مـوږ نـه هـر ډول نوښت واخيست او د يوې نيمې لسيزې په اوږدو کې يې زموږ خلکو تـه تـر ټولو ناوړه سياسي زده کړه ورکړه.

د جهاد د دورې مذهبي مشرانو، چې انترناسيوناليزم يې د عـرب شيخانو او د ايران د ايت الله ګانو او حجت اسلاميانو ((د پطرولـو خزانـې)) د يـوې برخـې د لاسـته راوړلـو لاره ګڼلـه، ملتپالنـه يـې د مسلمانو پر ګنو پـه روحيـاتو کې ووژلـه او تـر دې زيـات يـې لا د يـو سـپېڅلي اتحـاد لـه لارې لـه سـرې او ګرمـې جبهـې نـه د ملتپـالو د ايستلو لپـاره او پـر ټولـو هغـو کسـانو بانـدې، چې د افغانسـتان لـه

(c) ketabton.com: The Digital Library

نامه سره يې مينه لرله، د کفر او الحاد تور ولګاوه او ان ځينې يې شهيدان کړل. مذهبي لارښوونکو ددې لپاره چې ((د وطنپالنې ګناه)) پر ((پردي پالي ثواب)) واړوي، له بېلابېلو لارو يې دملتپالنې پر ولولو ګوزارونه وکړل. له هغې جملې:

ـ د هغو تنظيمونو او سياسي ډلو د نومونو په جوړښت کې، چې د جهاد په کړکېچن مهال کې څرګند شوي وو، د ((ملي)) او ((افغانستان)) د اصطلاحاتو ځای کولو ته په عمل کې هېڅ ډول پاملرنه ونه شوه. خو د دې خلاف د ((اسلام)) پر نومونو زيات ټينګار وشو (اسلامي حزب، اسلامي جمعيت، اسلامي انقلاب حرکت او نور) په بله وينا د ګوندونو مسلمانتوب د هغوی مليتوب او افغانيت تر سيوري لاندې راوستی و.

ـ اسلامي تنظيمونو د مسلمانو پرګنو پاملرنه له افغانستانه بهر سياسي معبودونو لکه ايت الله خميني، ضياءالحق او نورو ته واړوله. تر هېواده بهر د ځينو سياسي او مذهبي شخصيتونو د روحاني پوړيو او کراماتو په اړه مبالغه او ان په ښکاره ستاينه کېدله او هغو ته يې له سياسي شعور نه بې برخې، د افغانستان د پرګنو د معتقداتو په متن کې، د اسلامي نړۍ د لارښود په توګه(!؟) ډاډمن ځای پيدا کاوه.

ـ د هېواد د داخلي جګړې جبهې يې د اسلامي نړۍ د خلفاوو او مشرانو په نومونو لکه د عمر فاروق جبهه، د خالد بن وليد جبهه او داسې نورو په نومونو مبارکې او سپېڅلې کړې. ګنې د افغانستان د ملي او مذهبي لارښوونکو لکه ملامشک عالم، محمد جان

(c) ketabton.com: The Digital Library

غازي، د میوند فاتح محمد ایوب خان او نورو په مسلمانۍ کې څه شک او ګمان پیدا شوی دی.

ـ د اسلامي نړۍ د عمومي ګټو پر وړاندې د افغانستان ګټې وړې او بې اهمیته وګڼل شوې. په هغو شرایطو کې، چې د روسانو د پوځي شتوالي له کبله په افغانستان کې ستر جهاد د مبارزې د مورچلو پیاوړتیا ته ډېره زیاته اړتیا درلوده، د اسلامي انترناسیونالیزم د بیرغ ساتونکو یوازې پر ۱۹۸۰م کال نږدې پینځه زره افغاني مجاهدین د عراق د جمهور رئیس صدام حسین پر ضد د جهاد(؟) لپاره د ایران ایت الله ګانو د توپ خولې ته وتړل. پر ۱۹۹۱م کال ۳۵۰ تنه مجاهدین د لنډ مهالي افغان حکومت له خوا د امریکا او سعودي عربستان تر څنګ (د کویټ د ازادولو))(!) لپاره د عراق د اسلامي هېواد پر ضد ودرېدل: په داسې حال کې چې افغانستان پر همدې وخت د کمونستانو تر اسارت لاندې و. اسلامي حزب پر همدې کال تیاری څرګند کړ، چې د سړیو او مهماتو له لېږلو سره د هندوستان د مرکزي حکومت پر وړاندې د کشمیر د شورشي مسلمانانو دفاع کوي او هغه هم په داسې شرایطو کې چې افغانستان تر کشمیره زیات د خپلو مسلمانو خلکو مهربانۍ ته اړتیا لرله.

له ځینې مذهبي مشرانو سره د جهاد د خړوبونې، له بهرنیو سرچینو نه د ګټې اخیستنې له دلیل پرته، بل ستر دلیل چې هغوی یې د ملتپالنې ولولو مخالفت ته رابلل دا و؛ په غلطه یې فکر کاوه چې مجاهدین حاضر نه دي یوازې د افغانستان د دفاع لپاره د

(c) ketabton.com: The Digital Library

شهادت جام وڅښي. په داسې حال کې چې که یوازې په نړیوال‌ه مانا له اسلامي معتقداتو نه د دفاع لپاره د شهادت مرتبه مطرح وای ((د فلسطین دار الشهادت)) چې نږدې یوه پېړۍ یې له عمره تېرېږي، مومنانو ته یې د اسلام په لاره کې د قربانۍ ورکولو لپاره ښه زمینه برابره کړې ده.

ګومان نه کېږي د اسلام د دفاع په خاطر په فلسطین کې له اسرائیلو سره په جګړه کې د کوم افغان پوزه وینې شوې وي، د شهادت پوړۍ لاسته راوړل خو لا پرېږده، ځکه نو هېوادني جهاد ته په تګ کې د ملي او اسلامي نوامیسو دواړو دفاع مطرح ده.

په هرحال! ملتپالنې، په ځانګړي ډول د انګلیس د ښکېلاکیز اغېز پرضد د پېړیو په بهیر کې، په داسې شرایطو کې چې له ګاونډیو اسلامي هېوادونو سره د مذهبي او دیني اړیکو پر بنسټ د افغاني ټولنې د یوځای کولو او رنګولو امکانات موجود وو، د یو ځواکمن مخالف ځواک په توګه عمل کړی او د افغانستان د خپلواک اسلامي دولت په جوړښت کې یې خپل بنسټیز رول ترسره کړی دی. اسلامي انترناسیونالیزم د مسلمانانو له مذهبي ولولو سره په تماس کې، د ځواکمنو جذبو په لرلو سره د مارکسیزم له چاپېریال نه، تر راغلي پردي انترناسیونالیزم نه زیات، د افغاني ملتپالنې نویو راپیدا شویو توکو ته زیان ورساوه.

اسلامي انترناسیونالیزم د سیاسي ټولنپوهنې په اصطلاح خلک په پراخه کچه له ځانه پردي کړل او د افغانستان د ګټې د ساتنې مینه یې ورکمه کړه. د اسیا په جنوب ختیزو بازارونو کې د

(c) ketabton.com: The Digital Library

افغانستان د لاجوردو او زمرودو خرڅون، د عرب امیرانو په بازارونو کې د هېواد د ځنګلونو د لرګیو خرڅول، د پاکستان او ایران په بازارونو کې د دښمن د جګړه ییز ماشینونو د ټوټو ټوټو او سپنو خرڅول او بالاخره د کابل موزیم لوټ، ټول د افغانستان د لوړو ملي ګټو پر وړاندې د هغې بې تفاوتۍ ښکارندویي کوي، چې انترناسیونالیزم ورته لمن وهي. د دې تېرې شلکلنې جګړې په ترڅ کې د افغانستان خاوره د روسي، ایراني، پاکستاني عربو او نورو اجنټانو په ((کاروان سرای)) بدل شوې ده، چې هر یو د انترناسیونالیزم تر بیرغ لاندې د افغاني مذهبونو او قومونو پر پاشل شویو ټوټو باندې خپل رقیبان ځپل. ځینو عربانو لکه سعودي عربستان ته د افغاني پان اسلامیزم له ګرم بازار نه د سوداګرۍ ګټې ترلاسه کول او په سیمه کې د ایران د پراختیا غوښتنې د مقابلې لپاره تر ټولو ښه لار ګڼل کېدله.

هغه وخت په افغانستان کې د دوو اسلامي هېوادونو سعودي عربستان او ایران مقابله په خپله د ملتپالنې څرګندوی وه، خو افغانان یې د انترناسیونالیستي لېوالتیاوو لرلو ته هڅول، انترناسیونالیزم یې د ځینو افغانانو د عقیده یي ښوونځي په توګه یوازې د افغانستان په خاوره کې ساته.

د افغانستان په جګړه کې نورو ښکېلو عربانو (عربو ته د فلسطین په انډول) د افغانستان په لرې پروت هېواد کې د شهادت د درجې لاسته راوړلو لپاره په ارام زړه خپله پاملرنه را اړولې وه، هغه د خدای بښلي جمال عبدالناصر په وینا ګنې اسرائیل د

(c) ketabton.com: The Digital Library

مدیترانې په بحر کې لویدلي دي او فلسطین د یو خپلواک دولت په توګه راټوکېدلی دی.

له پورتنیو یادونو څخه څرګندېږي، چې د پان اسلامیزم د مفکورې دفاع د افغانستان د ګټو د دفاع په مخالف لوري کې ودرېږي او ان د هېواد د له منځه وړلو لاره ده. که چېرې په اسلامي نړۍ کې دا مفکوره د عملي کېدو او پلي کېدو وړ وای، نو ډېر پخوا به د افغاني مذهبي ډلو د مشرانو په واسطه د انترناسیونالیزم د شعار پر وړاندې کولو سره (په ځینو برخو کې) د متفرقو او دښمنو اسلامي هېوادونو د عقیده یي، ایډیولوژیک، سیاسي او سازماني پیوستون شاهد وو. انګلیسانو له خپلو هر ډول ښکېلاکیزو چلونو سره ونه کړای شول، تر لومړۍ نړیوالې جګړې د مخه د منځني ختیځ عربي هېوادونه، چې د یو دین، تاریخ، ژبې، فرهنګ او واحدې جغرافیا لرونکي دي، په یوه نړیوال سازمان کې سره متحد کړي. هغه ټینګ اختلافونه، چې ځینې وخت د خونړیو جګړو سبب شوي دي، د مسلمانو عربي هېوادونو ترمنځ یې د بېلتون یوه غټه پوله رامنځته کړې ده. جمال ناصر له مصر سره (د یو فدراسیون په چوکاټ کې) د سوریې د یوځای کولو او صدام حسین له عراق سره د کویټ په یوځای کولو سره لومړی په سوله ییز او دویم د زور له لارې د یوې اسلامي امپراتورۍ د بنسټ د ایښودلو هیله لرله. دواړه په دې لاره کې بریالي نه شول. سوریې او کویټ دا نه منله، د دوو دیکتاتوریو تر بیرغ لاندې، چې د مسلمانو عربو نړۍ یې د توري په زور جوړوله،

(c) ketabton.com: The Digital Library

له خپلو ملي طبيعي ګټو څخه تېر شي. د عربي هېوادونو د اخوان المسلمين ګوندونه، چې د اسلام د نړيوال دولت د جوړېدو لپاره يې په سياسي برخه کې ځينې جنجاليزې پېښې رامنځته کړې، تر نيمې پېړۍ نه په زياته موده کې د ټولو قهرجنو او سوله ييزو وسايلو په کارونې سره نه يوازې ان په يوه مسلمان هېواد کې د سياسي واک په نيولو بريالي نه شول، بلکې د اسلامي نړۍ د يووالي د پلي کېدنې په لار کې د اسلامي ټولنو له سياسي واقعيتونو څخه په ډېر لرې واټن کې، د يوې بنسټپالې او ځانساتې ډلې په توګه يوازې يو لږکۍ (اقليت) پاتې شول او د سياسي مبارزې په ډګر کې تجريد شول. د بعث ګوند چې د ((ميشيل افلق)) په واسطه په ټولو عربي هېوادونو کې د واک نيونې له لارې، د عربي هېوادونو د يووالي د راوستو لپاره جوړ شو، نه يوازې دا چې د عربي هېوادونو د يووالي په لار کې يې کوم ګام پورته نه شو کړای، بلکې د عراق او سوريې دوو هېوادونو، چې په هغو کې د بعث ګوند ځانګې واک په لاس کې لري، کلونه کلونه يې له يو بل سره دښمني وکړه او پر ۱۹۹۱م کال پر عراق باندې د غربي متحدينو د ځواکونو په يرغل کې، سوريه د سعودي عربستان، امريکا، انګلستان او فرانسې تر خوا ودرېده. د ايران او عراق د دوو اسلامي هېوادونو ترمنځ نږدې لسکلنه جګړه او د ايران او سعودي عربستان ترمنځ اختلافونه د دې واقعيت ښکارندوي دي، چې يو هېواد هم تيار نه دی خپلې ملي ګټې له هغو دروغجنو سياسي شعارونو ځار کړي، چې د ښکېلاک بوی ورڅخه راځي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

تجربې په ډاګه کړې ده، چې د افغاني ټولنې ټينګو واقعيتونو، دين او ايډيولوژۍ، چې له بهر نه داخل ته رادننه شوي يا زغملي يا يې نه دي زغملي، د دين زغم په هغه کچه (مقياس) و، چې د خلکو له روحياتو سره يې يوځای کوونکو ارزښتونو سمون وخوړ او بيا يې له خپل لومړنۍ بڼې سره څرګند توپير پيدا کړی دی.

ـ امام ابوحنيفه کابلي د شريعت له آرونو څخه د زمان او مکان له شرايطو سره سم تفسيرونه راوکښل، حنفي مذهب يې پر رسمي، ملي او افغاني مذهب واړاوه.

ـ د مارکسيزم ايډيالوژي د افغانستان د سياسي او ټولنيز ژوند له واقعيتونو سره په چلند کې څو ټوټې شوه او د دې ايډيولوژۍ توغ پورته کوونکي ګوند (کمونست ګوند چې د ((وطن)) د نامه تر شا يې ځان پوښ او پټ کړ) د افغاني ټولنې د ملي او ديني جوړښتونو د درناوي په تظاهر کې ځان داسې نغاړه چې ځينو بهرنيو ډپلوماتيکو کړيو ته يې، چې له سياسي لارې يې د افغانستان د ستونزې حل غوښته، له خپل لومړي هويت سره توپير ډېر ګران کړی و. ځکه نو په داسې حال کې، چې په راتلونکي کې له ټولو اسلامي هېوادونو، په ځانګړي ډول له ګاونډيو سره، د مسلمان افغانستان د ښو اړيکو لرل په بهرني سياست کې يو نه انکارېدونکي اصل وي، د افغانستان په واسطه د پان اسلاميزم د مفکورې د پلې کېدو لپاره د عمل د نوښت ترلاسه کول، د هېواد د لوړو ګټو خلاف ملي ضد، تشه او له واقعيت نه لرې تګلاره ده، په وروستۍ شننه (تحليل) کې دا د هغو کسانو سياسي شعار دی،

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې د افغانستان له مسلمانانو څخه د دین، مذهب په یوه نړیوال ګټور تجارت کې ګټه اخلي او یرغمل کوي یې.

پان اسلامیزم د هماغو سیاسي، مذهبي مشرانو جادوګره افسانه ده، چې د خپل اسلامي او ملي ځواک د ملاتړ له لارې د سیاسي واک د لاسته راوړلو هیله نه لري او د خپل هېواد تر پولو دباندې بهرنیانو ته یې د امید سترګې نیولې دي.

هـ- په هجرت کې د ملتپالو روڼاندو د سیاسي هڅو پر وړاندې خنډونه: له سیاسي پلوه هغه لوی درس، چې نږدې ۲۰ کلنې جګړې موږ ته راکړ دا دی، چې د سیاسي ځواک راټولونه، جوړونه، تشکل او د سیاسي ځواک ښه سمون پر پېښو باندې ډېر اغېز لري. له همدې کبله شورویانو پر افغانستان باندې د یرغل پر وخت هغو کسانو ته چې په ځانې ډول یې د روس د یرغل مخالفت کاوه په ځنګزني ډول کتل، په داسې حال کې چې پر سیاسي ډلو پورې د تړلو اشخاصو له مخالفت څخه یې وېره کوله. له یو سیاسي جوړښت سره د نه تړښت په مانا د ناپېیلتیا آرونه، د پخوانیو دولتي نظامونو ایډیالونه دي، چې په هغه کې سیاسي ګوندونو ته د شک او تردید په سترګه کتل کېدل او د ټولنې دننه اختلافونو، د یوه ځواک په توګه د سیاسي سازمانونو په چوکاټ کې ځان نه و څرګند کړی.

تجربې په ډاګه کړې ده، چې په نننی افغانستان کې له ټولو سره د اړیکو لرل او هېڅ یوې ډلې سره نه لرل، له دې کبله په سیاسي لوبو

(c) ketabton.com: The Digital Library

کې د پلې کېدو ځای پیدا نه کړ، چې تر شا یې یو سازمان نه درلود. یانې د زور له موضع (واک د سیاست مضمون دی) په جګړه کې داخل شوی نه دی. له پورته یادونو ځخه دا ټکی ځرګند بږي، چې د افغانستان د سیاست په برخه کې له یو جوړښت نه کار اخیستل پر یوې اړتیا اوښتی، د همدې اړتیا له مخې ځینې روڼاندي په دې باور دي، لکه څنګه چې نورو له بهر څخه په رالېږل شویو ډلبندیو باندې هېواد ویجاړ کړ، نو موږ څنګه د خپل ځاني او ملي ډلبندیو په واسطه نه شو کولای هغه بېرته ودان کړو.

ځکه نو په مهاجرت کې د سولې، د هېواد د بېبرازۍ او سوکالۍ په نیت د یو ملي سیاست جوړښت د رامنځته کېدو هیله ډېره نېکه ده، خو ځینې لاملونه دا نېکه هیله له ګډوډۍ سره مخامخوي.

ــ **جغرافیایي لامل**: د یوې متشکلې ډلې د جوړښت لپاره د یو اندود (د تفکر طرز) د پلویانو ترمنځ تفاهم بشپړ نه دی، د کار په پیل کې ډلې، د کړنلارې او تګلارې جوړول، چې د تفاهم د امکان واټن او لرېوالی لنډ او ان ممکنوي، د اوونیو اوونیو خبرو اترو غوښتنه کوي، د یوې کړنلارې او تګلارې په جوړېدو سره پایته نه رسېږي. د دې لپاره چې کړنلاره او تګلاره د خلکو د پراخه پرګنو د جلب او جذب وثیقه او یا لږ تر لږه د یوې عقیدې د سازماني اړیکو وسیله شي، باید د موسسې کانګرې له خوا تصویب شي.

د مهاجر ژوند په شرایطو کې د موسسې کانګرې د غونډې د جوړولو امکان ډېر تنګ دی. له پورتنیو یادونو ځرګندېږي، چې د افغان مهاجرینو له خوا د اغېزمن سیاسي فعالیت ترسره کول،

(c) ketabton.com: The Digital Library

يوازې له بهرنيو هېوادونو څخه ترسره کېدی شي، چې د زياتو افغانانو کوربانه وي. هغه وخت به مو ږ په ټوله نړۍ کې د بېلابېلو او خپلواکو ټولنو د راټوکېدو شاهدان يو ، هر کله چې هېواد ته د تلو امکانات برابر شي، د هغوی ټول پر يوه پلاټ فورم باندې د توافق له مخې کولای شي، په يوه واحده جبهه کې ګډون وکړي، خو په دې شرط هغه منفي لاملونه، چې لاندې يې يادونه کېږي، له منځه وړل شوي وي.

ـ **پولي او مالي لامل:** له پولي او مالي ملاتړ پرته د يو سياسي سازمان او ډلې تصورول، د بې امکاناتو او بې وسلې اردو تر تصوره هم مشکل دي. په بنسټيز ډول هغو ډلو ته، چې په افغانستان کې د جهاد پر وخت يې ځان څرګند کړ، که له يوې خوا يې هغوی په پرديو هېوادونو پورې وتړل، له بلې خوا يې دوی ته د دې امکان پيدا کړ، چې په اغېزمن ډول خپله سياسي او پوځي پېژندنه په ډاګه کړي او د کمونيستانو تر ماتې وروسته د پېښو په لاربښوونکي ځواک بدل شي. د بهر د پولي او مالي ملاتړ د نشتوالي له کبله افغان ملتپالې ډلې په زياته کچه له جګړه ييز سياسي ځواک څخه بې برخې او تر ډېره حده له صحنې نه بهر شوې.

له ګټې او مهمو عايداتو پرته د سازماني چارو د پرمخبيولو لپاره پر ګډون ونډې، غړيتوب ونډې او نورو مرستو ، که څه هم

(c) ketabton.com: The Digital Library

ولسي سرچينه ولري، نه د جګړې او جهاد په شرايطو او نه هم د مهاجرت په شرايطو کې کولای شو، حساب وکړو.

ــ رواني او کلتوري لامل: په بهر کې استوګن افغانان په ځانګړي او عام ډول تر ګڼو رواني فشارونو لاندې ژوند کوي، هغه ځوانان چې لږ تر لږ ۲۹ کاله عمر لري او تر اوولسو کلونو څخه زيات وخت يې په پردي چاپېريال کې تېر کړی دی، ډېرې لږې ملي ولولې لري. سپين ږيري، چې د هېواد په مينه کې سوزېږي له يوې خوا د هجرت ژوند په ګڼ شمېره ستونزو کې ډوب دي، له بلې خوا له سختې فکري پاشلتيا سره مخامخ دي او تراوسه پورې د دې کټګورۍ خلکو ولولې په کوم واحد مرکز کې راټولې شوي نه دي.

په لويديزو هېوادو کې د مهاجرو ډلو په منځ کې سياسي فعاليت، د ظلم په اور سوي ځنګله په منځ کې د ډيوې له بلولو سره ورته والی لري. په دې هېوادو کې يوازې دومره کېدی شي د کلتوري او ليکنيو اړيکو په واسطه د عقيدې د ګډون لاره چاره برابره او يا د تفاهم پر نويو لارو چارو کار وشي.

البته په دې منځ کې بايد پاکستان او ايران ته ځانګړی مقام ورکړ شي. په دې دوو هېوادونو کې د زياتو مهاجرو افغانانو شتوالی تل د سازماني چارو امکانات برابر کړي دي، خو غالباً کوربه هېوادو د مهاجرو د سياسي ډلو سوق او اداره په لاس کې اخيستې او له هغو نه يې ځينې وخت د خپل ځان په ګټه او د

(c) ketabton.com: The Digital Library

افغانستان د خلکو پر ضد کار اخیستی دی. له دې پرته کوربه پاکستان د جهاد د کلونو په بهیر کې د خپلې خونړۍ استخباراتي دستګاه او یا په دوی پورې د تړلیو ډلو په واسطه ډېر ملتپال روښاندي وژلي او د سیاسي فعالیت ور یې پرمخ ورتړلی دی.

افغاني وسلوال سیاسي ګوندونه په داسې شرایطو کې نړۍ ته راغلل، چې په افغانستان کې مطلقه ګډوډي واکمنه وه او سیاسي مبارزې، چې غالباً قهرجنه بڼه یې درلوده، قانوني او حقوقي جوړښتونو او ان مدني اخلاقو پرې څه اغېز نه کاوه. د جګړې کلتور که له یوې خوا د ښکېلاک د اغېز د له منځه وړلو لپاره ګټور ثابت شو، له بلې خوا یې خلکو ته ناوړه سیاسي تربیه ورکړه. هغه خلک چې د عادت له مخې د وسلې په زور خپله اراده پر نورو ومني، په ډېره سخته به تیار شي، چې سوله ییز سیاسي قواعد ومني.

اوس مور د سوله ییزو هیلو په لرلو سره، خو نه پر نږدې وخت هغه واقعیت وینو، چې د یو ملي سیاسي تشکل د جوړولو په بهیر کې، چې مهاجر افغانان، په ځانګړي ډول قلموال مجاهدین به په کې ونډه لري، هېڅ ډول هغه ستونزې چې پورته ورته اشاره وشوه، په منځ کې نه شته. پر دې وخت به مور د اخلاقي ځواک په توګه یو ځواکمن او د جګړه ییز ځواک له پلوه د کمزوري سیاسي جوړښت د شتوالي شاهد یو. رښتیا خبره داده، چې داسې یو

(c) ketabton.com: The Digital Library

جوړښت په ډېره ګرانه کولای شي د افغانستان د سیاست په چارو کې اغېزمن رول ولوبوي. دا چارې د هغو ډلو د زور ازمویلو ډګر ګرځېدلی دی، چې وسله لري. اصولاً هر کله چې د سیاست ډګر د تودې جګړې پر ډګر واوښت بیا نو د پېښو په بدلون کې د اخلاقي او مانیز ځواک لرونکې ډلې ته د رول د اثبات مجال په لاس نه ورځي.

په داسې حال کې، چې عملاً د دې ډلو بې وسلې کول امکان نه لري، د یو سیاسي جوړښت اخلاقي رول هغه وخت د توجیه وړ دی، چې د ځینو وسلوالو ډلو له ملاتړه برخمن وي او په بله مانا مادي ملاتړ ولري. د اتکل له مخې دا له کړکېچ نه د وتلو یوازېنۍ لار نه ده، خو په باور سره یوه رښتینې لار ده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دویم څپرکی

د ناپېیلي حکومت غوښتنه او د ملي اردو د رغونې پر بنسټ د دولت د فزیکي لوړتیا بیا راژوندي کول[۱]

د ملي وسلوال پوځ، د یو ملي اردو جوړول، چې د داسې پوځي تجهیزاتو لرونکی وي، چې پر وسلوالو ډلو او د هغو پر پلویانو لاسبری ولري، د سولې او په پای کې د دولت د فزیکي لوړتیا د تضمین لپاره لومړی ګام دی.

الف- د ملي اردو (ملي وسلوال پوځ) بیا جوړونه: تر ټولو دمخه ددې خبرې یادونه کوو، چې په اوسني اضطراري حالت کې زموږ لپاره د ملي اردو په بیا جوړونه او تجهیزونه کې د کورنۍ سولې د ټینګښت او حقوقي دولت د جوړېدو هیله پرته ده، نه له

---

[۱] ددې برخې اړوند بحث د ملي اردو جوړول او د وسلې د راټولولو موضوع یوازې د یو ناپېیلي حکومت له نظره تر څېړنې لاندې نیولې ده. د یوې جنګېدونکې ډلې (لکه طالبانو) تر پیدا کېدو وروسته دملي اردو دجوړولو، د وسلې راټولولو او د حقوقي دولت د جوړلو د سیاسي چلوونکو په توګه د هغوی رول په دې بحث کې په پام کې نیول شوی نه دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

کوم بهرني ځواک سره سيالي او دښمني. په داسې ډول د ملي اردو جوړونه، چې لږ تر لږه د ګاونډيو هېوادونو له وسلوالو پوځونو سره د سيالۍ ځواک ولري، د افغانستان لپاره د کړکېچ، ستونزو او غريبۍ په شرايطو کې يوه نه پلې کېدونکې هيله ده.

د دولت د فزيکي لوړتيا د تامين لپاره د ملي اردو جوړونه د يو ناپېيلي حکومت د جوړښت له لارې امکان لري. ناپېيلی حکومت بايد په ټوليز ډول د يوه ناپېيلي اردو پر ملاتړ ډډه ولګوي. د ملي اردو په جوړښت کې د وسلوالو ډلو داخلول له دې کبله ګټور نه دي:

ـ سياسي شوې اردو، د ناپېيلتوب له حالت نه، چې د جګړه ييزو غاړو د باور د خپلونې بنسټيز توکی دی، د باندې وځي.

ـ د ګڼو وسلوالو ډلو په منلو سره، چې ممکن په دستوري ډول په اردو کې ځای ونيسي له واحدې قوماندې نه د ملي اردو سوق او اداره له ستونزو سره مخامخوي.

ـ په ملي اردو کې د تنظيمي ډلو په ځای نيونې سره، وسلوال پوځ د ناپايه تنظيمي حسابونو د پاکونې د نښتو پر ډګر اوړي. د ملي اردو کدر بايد له تېرو سلطنتي او جمهوري صاحب منصبانو څخه جوړ شي، چې له وروستيو لاس پوڅو رژيمونو سره سياسي تړښت ونه لري. د اردو په ليکو کې بايد د خدمت تر بيرغ لاندې د شرايطو پوره کوونکي ځوانان او په پراخه کچه هغه کسان جذب شي، چې يوې نيمې لسيزې جګړې هغوی د هېواد د اقتصاد او فرهنګ په برخه کې په نه کارېدونکو عناصرو بدل کړي دي. دا کسان به په خپله خوښه د اردو خدمت ومني.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ملي اردو به په اوسنيو اضطراري شرايطو کې، چې وزګارتيا د ټولنې د کار د ځواک زياته برخه له ګټې ايستلې ده، د جلب او جذب ځواک ولري.

د ملي اردو په جوړښت کې د دغه اردو د بودجې د لاسته راوړلو مسئله د پام وړ ده، ناپېيلی حکومت پر داسې وخت د سولې د ټينګښت لپاره ددې اردو مرستې ته اړتيا لري، چې له جګړې نه راپيدا شوې ګډوډۍ، له ملي سرچينو او عوايدو څخه د اردو د بودجې لاسته راوړل ناممکنوي. هغه وخت نو د اردو د تمويل او تجهيز يوازينۍ سرچينه بهرنۍ مرستې دي. له هغو خبرونو څخه، چې د هجرت په خپرونو کې خپاره شوي دي، څرګندېږي، چې د اروپايي ټولنې هېوادونه او د امريکا متحده ايالات تيار شوي نه دي، چې د ملي اردو په بيا جوړونه کې له راتلونکي ناپېيلي حکومت سره مرسته وکړي. ددې مرستو په منلو کې به د انډول ساتل په نړيواله کچه د راتلونکي حکومت د ناپېيلي سياست د بنسټ لومړۍ ډبره کېږدي.

موږ تراوسه پورې د وسلوالو ډلو له دريځونو سره له اړيکو پرته، د ناپېيلي حکومت په واسطه، د ملي اردو د بيا جوړونې په برخه کې خبرې وکړې. د وسلوالو ډلو له معضلې سره له رښتيني چلند او د هغوی له بې وسلې کولو پرته به د يو ناپېيلي حکومت تشخص ناممکن وي.

ب- وسلوالې ډلې او د بې وسلې کولو ربړه: د شوروي د يرغل وخت هغه پړاو و، د وسلوالو ډلو شتوالی، چې د ملي

(c) ketabton.com: The Digital Library

مقاومت په برخه کې يې کارنده ونډه درلوده، د توجيه وړ ګرځاوه. له افغانستان نه د شوروي يرغلګرو ځواکونو په وتلو او په ځانګړي ډول په راتلونکي کې د يو حقوقي دولت په ټينګښت سره وسلوالې ډلې د خپل شتوالي منطق له لاسه ورکوي.

همدا اوس د وسلوالو ډلو زياته برخه د هېواد د خاورې د خپلواکۍ او ملي واکمنۍ پر ضد د بهرنيانو د لاسوهنې پر وسايلو اوښتې ده. دا ډلې د سولې د ټينګښت او په هېواد کې د حقوقو پر آرونو د ولاړ حکومت د رامنځته کېدو مخه نيسي.

د افغانستان جيوپوليټيک جوړښت، هېواد تل د لښکرکښيو او فتوحاتو له خطر سره مخامخ کړی دی. په ځينو برخو کې د افغانستان واکمنان ګاونډيو هېوادونو ته د لښکرکښيو سرچينه وه، دا سوبې څه کورنۍ وې که بهرنۍ، د دې سبب شوي، چې د افغانستان د خلکو يوه برخه د تاريخ په بهير کې د سپکې وسلې له کارونې سره په ښه ډول اشنا شي او هغه د ناموس په شان د خپل ځاني او ملي هويت د تثبيتولو د وسيلې په توګه وساتي.

د افغاني ټولنې په هغو سيمو کې چې قبيلې استوګنې دي، کله کله وسله د ټولنيزو شخړو په حل کې د قاضي ځای نيسي.

د دې واقعيت په پام کې نيولو سره، چې پورته ورته اشاره وشوه، د وسلې راټولول، د سولې د بهير تر ټولو ستونزمن پړاو ګڼل کېږي. همدې ستونزې ته په پام لرلو سره ځينې د نظر خاوندان په دې نظر دي، چې د وسلې د راټولونې پر ځای دا اوسنۍ وسلوالې ډلې د

(c) ketabton.com: The Digital Library

سولې د ټینګښت د مسوولینو په ډله کې په رسمیت وپېژني. په دې برخه کې لږ تر لږه د دوو الترناتیفونو وړاندیز شوی دی:

ـ د ملي اردو له موازینو سره سم د قوماندانانو د شورا جوړېدل: دا وړاندیز له دې کبله د تایید وړ نه دی، چې قوماندانان له دښمنو تنظیمونو سره تړلي او په یوه جوړښت کې یې راټولول اسانه کار نه دی. که بیا هم کله چې د قوماندانانو په سازماني سمبالښت کې ستونزې موجودې نه وي، د قوماندانانو د پرېکړو لپاره د ملي اردو تر څنګ د یو بل امنیتي اورګان ځانګړي کول، په یوه سیمه کې د دوو پاچایانو مقوله را ژوندۍ کوي، دا له یوه مسوول لاسه، د سولې د ټینګښت له هیلې سره سمون نه خوري.

ـ د ملي اردو په تشکیل کې د وسلوالو ډلو ادغام بل د پام وړ الترنتیف دی. دا الترنتیف که څه هم له تنظیمونو سره د ډلو د نه پیوستون له ژمنو سره مل وي، په ملي اردو کې په لویه کچه عقیده یي جګړې خپروي او د وسلوالو ځواکونو یو رنګي او یووالی چې په لېږدوونکي پړاو کې د سولې د ټینګښت او حقوقي دولت د بنسټ ایښودلو د دندې سرته رسول دي، کمزوري کوي.

له پورته یادونو څخه دا ټکی څرګندېږي، چې د ملي اردو جوړښت باید د وسلوالو ډلو د درنو وسلو د راټولولو له پروګرام سره یوځای وي. د سپکو وسلو راټولول به د هغو وسلو په ډول چې پر افغانستان باندې د شوروي تر یرغل دمخه له خلکو سره پاتې کېدلې، لږ کم شي او فکر نه کېږي د حکومت د اضطراري پروګرام برخه شي. د سپکو وسلو راټولول هغه وخت د انتقالي حکومت د

(c) ketabton.com: The Digital Library

دندو په سر کې راتلای شي، چې له دې اړخه را پيدا شوی خطر د دولت امنيت ته ګواښ وکړي. د سپکې وسلې له پلوه به دا خطر په لږه اندازه محسوس وي.

د بېوسلې کولو پروګرام بايد پړاو په پړاو د عمل په ډګر کې پلی شي. ددې پروګرام د پلي کېدو لومړی پړاو بايد په کابل او د هغه په شاوخوا سيمو کې ترسره شي. په کابل کې د يو ځواکمن مرکزي حکومت ټينګښت به د افغانستان په نورو سيمو کې ددې حکومت د فعاليتونو د ترسره کولو لپاره لاره هواره کړي.

ج- د درنو وسلو راټولول: د درنو وسلو راټولول د لنډ مهالي حکومت له جنجاليزو دندو څخه ګڼل کېږي. ددې کار ستونزه په دې کې ده، هغه تنظيمونه چې خپله سياسي پېژندنه يوازې د وسلې په ساتنې او کارونې کې ګوري او هغه مواضع چې د دې وسلې په واسطه يې تر لاسه کړي دي، په اسانۍ سره له لاسه نه ورکوي. د دې دليل دا هم دی، چې دوی غواړي د واک له دې مورچله د راتلونکو سياسي پېښو پر پرمختګ کنټرول ولري. بهرني لاسوهونکي هېوادونه به هم په دې لاره کې تر خپل ملاتړ لاندې تنظيمونه وهڅوي، خو بيا هم له سختې جګړې نه د سترپيا لاملونه، له بې پايلې زور ازمويلو څخه د عقل سر ته راتلل، د دښمنو غاړو د جګړه ييز ځواک کمزوري کېدل او د سولې د منلو د يو ميکانيزم د راوستلو ټول کوروني او بهرني فشارونه بايد وي. د درنې وسلې راټولول چې بايد د دې ميکانيزم په منځ کې ځای ولري تر يوه حده د لنډ مهالي حکومت په واسطه د وسلوالو ډلو د باور د جلب په کچې

(c) ketabton.com: The Digital Library

پورې اړه لري. په بله وینا باید د لنډ مهالي حکومت په جوړښت کې د ټولو سیاسي ډلو پوره توافق او د انتقالي دورې د دندې (له هغې جملې نه د وسلو راټولول) پرمخبیولو کې دې حکومت ته د وړتیا او واک ورکول په خپله د هغه باور ښکارندوی دی، چې وسلوالې سیاسي ډلې به یې پر لنډ مهالي حکومت ولري.

ګومان نه کېږي، چې د لنډمهالي حکومت پر وړاندې دا باور تر دې کچې وي، چې وسلوال ګوندونه ډلې ډلې په خپله خوښه درنه وسله ناپېیلي حکومت ته ورکړي، یوازینی لار، چې هغه وخت ناپېیلي حکومت ته پاتې کېږي؛ د لنډ مهالي حکومت په واسطه د بازار تر نرخه په اوچته بیه د درنو وسلو پېرېدل دي. په دې برخه کې باید د ناپېیلي حکومت له خوا د نړیوالو موسسو پولي مرسته جلب شي او له دوستو هېوادونو څخه د مرستې په لاسته راوړلو کې د هغوی بې غرضي په پام کې ونیول شي. سربېره پر دې د مرستو پیداکولو کې باید لازم انډول مراعات شي.

زموږ په اند له افغانستان نه د شوروي ځواکونو تر وتلو وروسته نور د جهاد او عقیدې جګړې خپل ځای، د تنظیمونو په واسطه د سیاسي واک د ترلاسه کولو لپاره پوچو او ناوړه لوبو ته پرې ایښی دی. طالبانو تر یوه حده د دې ورانوونکو لوبو په تګلورو کې کمښت راوست. غالباً هغه کسان، چې په دې لیکو کې وو، د دې ناوړه پېښو بلهاریان (قربانیان) شول. په زغرده د اکثریت لیکو جنګېدل د کومې لوړې عقیده یې هیلې لپاره نه وو، خو په داسې شرایطو کې یې جګړه د ژوند خړوبېدنې وسیله وګڼله، چې جګړې

(c) ketabton.com: The Digital Library

او کړکېچ په هېواد کې له روا او اصولي لارې څخه د معاش تر لاسه کول، ډېر سخت کړي وو. دا ډله به چې کولای شو په یو ډول ورته اجیر وو ایو، په اسانۍ سره به تیاره شي، چې د یوه مناسب انډول په مقابل کې خپله وسله دولت ته ورکړي.

د کار، دندې، ښوونې او روزنې زمینې په برابرولو ددې ډلې د راتلونکي ژوند په تضمینولو سره به د ټولنې د ګټو د ساتنې لپاره یو بل لامل هم زیات شي.

د ملي اردو د جوړېدو او د وسلې راټولونې پروګرام باید د افغانستان د پولو د کنټرول له کړنلارې سره پر یوه وخت پلی شي. د وسلو راټولول به تر هغه وخته پورې، چې د وسلوالو ډلو او بهر ترمنځ د تړښت لوژیستیکي او تدارکاتي پُل ویجاړ نه شي، هېڅ درد به درمل نه کړي. له دې کبله نو په کار ده چې:

ـ انتقالي حکومت باید د سولې د ټینګښت په اړه له لاسوهونکو هېوادو سره په پراخ تفاهم کې وي. دا کار ستونزمن دی، ځکه چې د لاسوهونکو هېوادونو هیله داده، چې د افغانستان شخړه کې د خپلو نږدې دوه لسیزې سیاسي پانګې نه په داسې شرایطو کې لازمه ګټه پورته کړي، چې تر څو په هېواد کې په ورو ورو ډول قانوني حکومت ټینګېږي. له یو دوو ډلو سره چې د بهرنیو لاسوهونکو هېوادونو په لمسون ځان د سولې له بهیره ګوښه کوي، د لنډ مهالي حکومت قهرجن چلند بل بد کار دی، لنډ مهالی حکومت باید د راتلونکي اټکلي ټکرونو لپاره وړ تیاری ولري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ـ د افغانستان د پولو د څارنې لپاره باید د وسلوال پوځ ځانګړي یونټونه (ټولګي) په پام کې ونیول شي. د کورنیو ټولګیو د سمبالښت په برخه کې نړیواله (د ملګرو ملتو او د اسلامي هېوادونو د کنفرانس) مرسته او یا له نړیوالو ټولنو نه د بهرنیو یونټونو تدارک به څه زیان ونه لري.

د- د درنې وسلې د راټولولو لپاره د لازمې نېټې ټاکل: د اوربند څارنه او د وسلو راټولونه د لنډ مهالي حکومت لومړی او بنسټیزې دندې ګڼل کېږي. لومړی او بنسټیزې په دې مانا چې دا دندې د دې حکومت د نورو دندو د سرته رسولو، د اساسي قانون جوړولو، د لویې جرګې جوړولو، ټاکنو، د مهاجرینو د بېرته راګرځېدو او په پای کې د حقوقو د دولت د جوړېدو لپاره لاره هواروي.

لنډمهالی حکومت د حکومتي تشکیلاتو او ملي اردو د بیا جوړونې او په یوه مانا د خپل ملي او نړیوال دریځ د تثبیت لپاره لږ تر لږه نهه میاشتې وخت ته اړتیا لري. د وسلو د راټولونې د پروګرام پلي کېدنه ددې نهو میاشتو تر تېرېدو وروسته امکان لري. هغه وخت چې د وسلو د راټولونې لپاره به ورته اړتیا وي، د یو کال شاوخوا موده اټکلېږي.

هـ- لنډ مهالی حکومت او د مشروعیت ستونزه: د ملګرو ملتو د سولې په پلان کې، چې د مستیري له لارې یې وړاندیز شوی و، د لنډ مهالي حکومت ټینګښت د لویې جرګې تر جوړېدو دمخه

(c) ketabton.com: The Digital Library

دی. په دې برخه کې هغه پوښتنه، چې حل يې ډېره ځيرتيا غواړي داده: ايا لنډ مهالی حکومت به د خپلو پرېکړو، (د لويې جرګې تر جوړېدو دمخه) په ځانګړي ډول پر اوربند باندې د څارنې، د امنيتي ځواک په سازماني چارو، د وسلې د راټولولو او نورو لپاره د مشروعيت (د قانون له لارې د کولو او نه کولو د واک لاسته راوړلو) پيدا کولو ته د اړتيا احساس کوي او که نه؟

که چېرې حکومت د لويې جرګې له لارې جوړ شوی وای، دا ستونزه نه پېښېدله، ځکه چې حکومت له لويې جرګې نه، چې د ملي واکمنۍ د حق لرونکی اورګان دی، د باور رايه اخيسته او مشروعيت يې ترلاسه کاوه.

د ملګرو ملتو پخواني عمومي منشي پتروس غالي د افغانستان په باب په خپل کلني راپور کې، چې د **۱۹۹۵**م کال د نومبر پر **۱۹**مه نېټه يې عمومي غونډې ته وړاندې کړ، داسې وويل:

((د مشورتي کميسيون په اند د يو انتقالي حکومت د ټينګښت لپاره تر ټولو لنډه لار په جګړه کې د ښکېلو غاړو له ناپېيلو او خپلواکو شخصيتونو څخه، د يوې واکمنې جرګې جوړېدل دي.))

د انتقالي حکومت ټينګښت په هغه ډول، چې دې مشورتي کميسيون نظر ورکړی دی، په هېڅ ډول د هغو سترو دندو په سرته رسولو کې، چې پر وړاندې يې پرتې دي، له هغې جملې نه د ملي اردو په سازماني چارو، د وسلې په راټولولو او د حقوقي دولت په جوړښت کې د دې حکومت مشروعيت نه تضمينوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

زمونږ په اند مشورتي کميسيون د يوې لويې جرګې د جوړښت اساسي عناصر، د يوې واکمنې شورا په جوړښت کې، چې د حکومت د جوړولو دنده لري، ځای کړي دي. که چېرې ددې عناصرو تر څنګ نور معمول مرکبات يو ځای شوي وای او د واکمنې شورا نوم د لويې جرګې په نوم اوښتی وای، د لنډمهالي حکومت پر وړاندې اصلاً د مشروعيت ستونزه نه رامنځته کېدله.

ددې ستونزې د چټک حل لپاره يوازې يوه لاره پاتې وه او هغه په بېړنيو يا اضطراري شرايطو کې د انتقالي حکومت دريځ ته پاملرنه وه. د سياسي موسسې د پرمختګ بهير په ډاګه کړې ده، هغه حکومتونه، چې په ((بېړنيو شرايطو)) کې د چارو واګې په لاس کې اخلي، د مشروعيت د ترلاسه کولو لپاره د عادي حالت او مناسبې موقعې په انتظار، کولای شي د اجرائيه ځواک دوديزې پرېکړې د پيل کېدو پړاو ته ورسوي.

د حالاتو په عادي کېدو سره انتقالي حکومت ناچار دی، له واکمنې سرچينې (لکه لويه جرګه، پارلمان او نورو) نه د خپل ځان او خپلو پرېکړو لپاره مشروعيت ترلاسه کړي.

د انتقال حکومت ډېرې بنسټيزې دندې، لکه د لويې جرګې جوړېدل او د ټاکنو ترسره کول، چې د دولت د مانيزې او اخلاقي لوړتيا لپاره لاره هواروي، د سولې په ټينګښت کې نېغ په نېغه له انتقال حکومت سره تړلي دي. د سولې ټينګښت په خپل وار سره د ملي اردو له بيا جوړونې او د وسلې له راټولونې سره

(c) ketabton.com: The Digital Library

ترلی، چې دا په خپله د دولت فزیکي لوړتیا بنسټ ګرځي. انتقالي حکومت د وسلوالو ډلو د یو پراخ او رښتیني تفاهم له ملاتړ او له نړیوالو مرستو پرته، نه شي کولای د لویې جرګې د جوړېدو، ټاکنو، دملي اردو بیا جوړونې او د وسلې د راټولونې ستري دندې سرته ورسوي.

په دې کې شک نه شته، چې د ملي وسلوال پوځ په بیا جوړونې سره کېدی شي دولت په یوه داسې ځواک سمبال شي، چې دخپلې فزیکي لوړتیا د اثبات لپاره ورته اړتیا لري. پر دې وخت به موږ د دولت د اجباري اطاعت شاهدان یو.

د اجباري اطاعت پر ځای د خپلې خوښې اطاعت ترمنځ، په هغه ډول، چې د دولت پر وړاندې د سرې باغي روحیه، د سازښت پر روحیې، مفاهمې او روغې جوړې واړوي، ډېر اوږد واټن په مخ کې دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دریيم څپرکی

د واک د کلاسیکو بنسټونو ویجاړېدل او د هغو د نویو ملاتړو ځرګندېدل

الف- د واک د کلاسیکو بنسټونو ویجاړېدل:

یو - قبیله او کورنۍ: قبایلو تر کمونیستي کودتا دمخه د ژوند د ښاري کېدنې په بهیر سره په کمه کچه خپل یو څه ټولنیز ځواک له لاسه ورکړ. کمونیستي کودتا د واک د مادي ملاتړ په توګه کرنیزې ځمکې د قبایلو له لاسه بهر کړي. هغوی د جګړې د دوام او د سیمه ییزو وطنونو په پرېښودو سره Deracine شول. سره له دې چې اوس قبایل او د هغو مشران په هېواد او یا تر هېواده د باندې د مهاجرو په کمپونو کې خپله پخوانۍ سیاسي او ټولنیزه اتوریته نه لري، خو بیا هم د ټولنیز ځواکونو د انډول په ساتنه کې د بنسټیز رول لرونکي دي.

په کورنیو کې د کمونیستي ایډیولوژۍ او نورو سیاسي ګوندونو اغېز، له سیاسي نظره د هغوی غړي وپاشل. په دولت کې د دندې ترسره کول او یا له هغه څخه د ځان لرې کول د کورنیو د غړو

(c) ketabton.com: The Digital Library

ترمنځ د اختلاف بل لامل شو او د هغوی مانیز یووالی یې له منځه یوور.

کمونیستي کودتا د افغانستان ارستوکراتیکو او بوروکراتیکو کورنیو ته چې زیاتره په ښارونو کې د اخلاقي اتوریتې سرچینې وې، تر قومونو او قبایلو څخه زیات زیان ورسوه او په داسې حال کې چې قومونو او قبایلو خپله فزیکي او اخلاقي خپلواکي د افغانستان د فزیکي جغرافیې په حدودو او ګاونډیو هېوادونو کې وساتله، د کورنیو غړي یې د نړۍ په ګوټ ګوټ کې تیت و پرک شول. څرنګه چې دا کورنۍ زیاتره د هېواد تحصیل کړي او روښانه قشر ته منسوبې وې، د هغوی نشتوالی ((د مغزونو فرار)) د غمیزې څرګندونه کوي؛ د افغانستان بیا رغونه به له ستونزو او د هېواد د سیاسي مبارزې ډګر به له ناانډولتیا سره مخامخ کړي.

په هرحال! د شلکلن کړکېچ او جګړې په بهیر کې د نویو شخصیتونو د شتمنۍ او شهرت په شاوخوا کې نوې کورنۍ په افغانستان او بهر کې د جوړېدو په حال کې دي.

د افغانستان په سیاسي جګړه کې د مذهبي شخصیتونو راڅرګندېدل له دې پلوه نه دي، چې افغانستان د ملي غوښتنې د پرمخبیولو لپاره سیاسي سړي نه درلودل، بلکې زیاتره په دې خبرې پورې تړلي دي چې:

ـ د روسانو پر وړاندې په وسلوال جهاد کې یوازې مذهبي مشران د مذهبي ولولو څرګندونکي وو او هغوی په یوازېتوب سره

(c) ketabton.com: The Digital Library

((د شهادت په ډګر کې)) د مسلمانانو پرګنو د سوق او اداري ځواک درلود.

ـ مذهبي لاربښوونکو په يوازېتوب سره د افغانستان په چارو کې د اسلامي انترناسيوناليزم پر بنسټ د بهرنيو هېوادونو د اغېز د خپراوي لاره هواره کړې.

ـ يوازې ښاغليو حضرتانو، ملايانو، مولويانو، مولاناګانو او نورو هر يو په سيمو (نه په ملي کچه) په خپل اغېز سره کولای شول، د افغانستان په چارو کې د بهرنيو مسلمانو هېوادو د ارام او ورو اغېز د خپرولو وسايل شي.

سربېره پر دې د جهاد د ديارلسو کلونو په بهير کې، ايران، پاکستان خپلې تبليغاتي دستګاوې او ډله ييز ارتباطي وسايل او سعودي عربستان د تبليغ په برخه کې ليدني او اورېدني وسايل، د خپلو مرستو د ((شکر ايستونکو)) په واک کې ورکړل. په دې ترڅ کې د ملي شخصيتونو د زرغونېدو لپاره ځای پاتې نه شو.

د لويديزو هېوادونو ماس ميډيا د خپلو خپرونو د اصولي تګلارو له مخالفت سره سره د شوروي نظام د واکمنۍ پر وخت په سياست کې د مذهب په دخالت سره ((مجاهدين)) د دښمن پر لوري د يوې تياري ((ګولۍ)) په څېر وميندل او خپل مکروفونونه او لوډسپيکر يې يوازې د هغوی په واک کې ورکړل. له افغانستان نه د شوروي په وتلو سره لويديز هېوادونه د دښمن د ماتې موخې ته نږدې شول. هغه وخت يې په ځينو برخو کې خپله پاملرنه د افغانستان په سياسي چارو کې د مذهب د دخالت مخالفت ته

(c) ketabton.com: The Digital Library

راوګرځوله او په تبليغاتي دستګاوو کې يې د پوهنې او پوهنتون استادانو، بوروکراتانو او ملي شخصيتونو ته د ونډې ورکولو غوښتنه کوله. خو دا کار ډېر ناوخته و.

دوه- شتمني: پر پخوا وختونو د افغاني ټولنې په منځ کې ځمکه، پولي او مالي پانګه د ټولنيز او وروسته د سياسي واک سرچينې وې. د ځمکې د وېش پر بنسټ د خلکو ډيموکراتيک ګوند اقتصادي پروګرام او پر مالي او پولي پانګې د دولت کنټرول، د هغه دوديز اقتصادي سيستم د پاشل کېدو سبب شو، چې د هغه پر بنسټ ځمکوال او پانګوال د ټولنيز واک سرچينې ګڼل کېدې. د جګړې فشار د افغانستان له داخل نه د پولي او مالي پانګې د زياتې برخې د ايستنې سبب شو او د ټولنيز ځواک په توګه يې د شتمنۍ اغېز کمزورى کړ.

له دې سره سره په افغانستان کې د ۱۸ کلونو په بهير کې د ښمنو غاړو ته د بهرنيو هېوادونو پولي، مالي او وسلوالې مرستې د شتمنۍ د نويو سرچينو سبب شوي دي: د تنظيمونو ځينې مشران، د جهاد ځينې قوماندانان، د مهاجرينو په کمپونو کې د بهرنيو پروژو د تمويل او ادارې دنده لرونکي افغان شخصيتونه او يا په هېواد کې نوي اربابان، د سرو زرو پيدا کوونکي ګڼل کېږي.

په ننني شرايطو کې له شتمنۍ څخه يوازې د واک د نورو سرچينو (لکه سياسي ګوند) د مادي ملاتړ په توګه ګټه اخيستل کېږي، ځکه نو د واک د خپلواکې سرچينې په توګه د هغو رول ډېر کمزورى دى.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دريږ- عمر او د ژوند تجربه: پخوا تجربه کار سپین ږیري د خپل ټولنیز ژوند په چاپېریال کې د سترې اخلاقي اتوریتې لرونکي وو. هر کله چې عمر او تجربه د ټولنیز واک له نورو سرچینو، لکه روحانیت، لویې کورنۍ او مخور قوم سره یوځای کېدل، شخص یې د خپلو شاوخوا خلکو د پاملرنې او درناوي وړ ګرځاوه.

د کمونیزم افت، د ژوند د باتجربه سړیو اخلاقي اتوریته کمزورې کړه او په ځینو برخو کې یې هغه له منځه یوړه. په ښارونو کې چې هلته کمونیزم ځاله جوړه کړې وه، د تجربه کارو شخصیتونو د لارښوونکي رول له منځه وړل زیات ځرګند شول. ځوانانو په هغه تبه کې، چې د انقلاب نوم یې پرې ایښی و، پرته ویله او پر خپلو ((پلرونو)) یې د انقلاب ضد، ارتجاعي اند تور لګاوه... د کمونیستي کودتا پر لومړیو کلونو له کومه ځایه چې تجربه کار سړي د ژوند د چاپېریال د پخوانیو جوړښتونو (چې د کودتا په پیل کې په خپلې ځواکمنۍ سره پاتې وو) پر بنسټ د لویو ښارونو په شاوخوا کې د مانیز ځواک لرونکي وو، ځکه نو د جهاد مشري یې وکړه. له دې کبله په هېواد کې وسلوال جهاد له کلیو او باندېو څخه پیل او ورو ورو له لویو ښارونو راتاو شو.

د کمونیستانو د تیوریکې او مجردې پوهې له مخې، بې ځمکې بزګرانو ته د ځمکې وېش باید د انقلاب د دفاع لپاره د بېنوا بزګرانو د باور د جلب سبب شوی وای، ویې نه کړای شول، چې د انقلاب پر وړاندې د پرګنو د قهر څپې کېنوي. د ماهویست شعار؛

(c) ketabton.com: The Digital Library

د کلیو په واسطه د ښارونو محاصره پلې شوه، خو څرنګه چې د دې محاصرې انګېزه مادي نه وه، د هغه څه پر ورانديز، چې د زیارکښانو انقلاب په نوم نوموول شوی و، ترتیب شوې وه، په خپله د داسې ټولنیز مذهبي او ښتون (انقلاب) د څرګندېدو پر نښو بدله شوه، چې نه یوازې د مارکسیزم له هېڅ ډول موازینو سره د توجیه وړ نه وه، بلکې له هغه سره یې په څرګنده تناقص درلود.

څلور- تکنوکراسي او پوهه: په افغاني ټولنه کې دوا که له نویو بسنتونو څخه ګڼل کېږي، چې پر (۱۹۰۴) م کال د نویو ښوونځیو له ښوونو سره د پاملرنې وړ وګرځېدل. په هېواد کې د نوې ښوونې له پیل څخه تر نوي کلونو زیاته موده تېرېږي، خو له دې سره سره بیا هم د لوستو کسانو شمېر په سلو کې تر پینځو زیات نه دی او د هېواد د ټولو وګړو په اندازه د ښوونځیو او پوهنتون د فارغ التحصیلانو شمېر هېڅ د تصور وړ نه دی.

د خلکو ډیموکراتیک ګوند کودتا د عصري پوهنې د بهیر ورو پرمختګ نور هم ورو کړ او په ځینو برخو کې یې ان ودراوه. ((پر ۱۹۷۸م کال د هلکانو لپاره ۳۰۰۲ لومړني ښوونځي او د نجونو لپاره ۴۵۳ لومړني ښوونځي موجود وو. په داسې حال کې چې پر ۱۹۹۰م کال د هلکانو لپاره ۵۷۰ ښوونځي او د نجونو لپاره ۱۱۷ ښوونځي پاتې وو)).[1]

---

[1] په فرانسه یې ژبه د افغانستان اخبار مجله، ۱۹۹۲م کال، ۱۷ ګڼه، ۴۰ مخ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ددې لپاره چې د کمونیست حکومت له خوا د افغانستان پوهنې ته د رسول شویو زیانونو ښه جاج واخیستل شي، لومړی تر کمونیستي کودتا وروسته د پوهنتون حال او چارو ته یو اجمالي نظر اچوو او بیا د ځوان پښت په منځ کې د پېژندنې (هویت) د بحران ستونزه تر شننې لاندې نیسو.

۱- د پوهنتون د بنسټیزو ارزښتونو ویجاړول: پوهنتون د زده کړې د یوې لوړې موسسې په توګه د په اصطلاح انقلاب په بهیر کې نه جبرانېدونکي زیانونه وزغمل:

پر ۱۹۸۲م کال یانې په افغانستان کې تر کمونیستي انقلاب ځلور کاله وروسته د دولت له خوا یو فرمان صادر شو، د هغه پر بنسټ د ښوونځیو د لسم او یوولسمو ټولګیو فارغان، چې د یو او دوو کلونو لپاره یې په خپله خوښه د عسکري خدمت مانه، د وخت په تېرېدو سره هغه کلونه، چې په ښوونځي کې د دوی له فراغت نه پاتې وو، دوی ته د بکلوریا دپلوم ورکول کېده، یانې (په عسکري قطعه کې) د ښوونځي د دپلوم تر اخیستلو وروسته په پوهنتون کې د شاملېدو وړ ګڼل کېدل.

دا فرمان د زده کړې له موسسو سره د چلند په برخه کې د دولت د کلتوري سیاست ډېر ښه ځرګندوی و، دا یې ښکاره کوله، چې نور نو د سولې تامین او د سیاسي واک د ټینګښت موضوع د کابل د مارکسیست دولت د ټولو دندو په سر کې وه. که چېرې زده کړې وکولای شي د تش په نامه انقلاب د دفاع په لار کې د عسکري قطعې رول ترسره کړي، ګڼې دوه موخې به ترلاسه شوې وي. یو به د

(c) ketabton.com: The Digital Library

وسلوال پوځ د ځواک د پیاوړتیا څرګندوی او له بل اړخه به په ښکاره د فرهنګي موسساتو ساتنه، چې د نظام د پوهې پالنې(!) په سیاسي پېژندنه کې یې مرسته کوله.

پوځي کافډرا یا پوځي څانګه د همدې موخې لپاره د پوهنتون په کدر کې منځته راغله. پر افغانستان باندې د شوروي تر یرغل وروسته د زده کړې په موسسو کې د تدریس او ښوونې په بڼه کې ((انقلابي)) بدلونونه رامنځته شول.

ددې بدلونونو ټولیزه موخه په ملي فرهنګ کې د ایډیولوژیک اغېز شیندل او د روس د ښکېلاکیز سیستم د دفاع لپاره د سپاهیانو په توګه د پوهنتون او پوهنې د فارغانو ترلاسه کول وو. دا بدلونونه، چې موخه یې د افغانستان د خاورې او فرهنګ روسي کول وو، له یوې خوا د نویو تشکیلاتو او نوي درسي نصاب په واسطه او له بلې خوا د نوي پرسونل په واسطه پلي کېدل. ددې هر یو بدلون په باب د ویلو ډېر څه شته، په لاندې ډول یې موږ په دې برخه کې د غټو ټکو یادونه کوو:

ـ د پوهنتون د تشکیلاتو او درسي نصاب په برخه کې بدلون: ځیني موسسې د کابل پوهنتون له تشکیل څخه بېلې شوې. لکه انجنیري پوهنځی، د کابل پوهنتون له تشکیل څخه بېل او له پولیتخنیک او تخنیکم سره یوځای شو. طب پوهنځی ((د دولتي طب انستیتوت په نوم))، چې نورې طبي موسسې یې په خپل کدر کې ځای کړې، له پوهنتون څخه بېل او له عامې روغتیا وزارت

(c) ketabton.com: The Digital Library

سره وتړل شو. د پوهنتون د کدر په تشکیل کې نوې موسسې او ځانګې زیاتې شوې. د ټولنیزو چارو معاونیت او په اصطلاح د افغان شوروي د دوستۍ انجمن له دې جملې څخه دي. په دې ترڅ کې لومړی ګوندي سازمان او د مستخدمینو او کارکوونکو صنفي اتحادیې په ټول پوهنتون کې د ګوند د سیاسي واک د ساتنې او غځونې دنده ترسره کوله او پوځي کافدرا د محصلینو د پوځي روزنې دنده پر غاړه واخیسته.

تر ۱۹۷۹م کال وروسته د ښوونې او روزنې پوهنځی، چې تر کمونیستي کودتا دمخه له منځه تللی و، بیا جوړ شو.

د ادبیاتو او بشري علومو پوهنځي له منځه یوړل شو او د هغه د ځینو څانګو پر بنسټ نوي پوهنځي منځته راغلل: د جغرافیې له څانګې څخه د ادبیاتو او ځمکپوهنې پوهنځي راوټوکېدل او د ادبیاتو پوهنځي د ښکلو هنرونو څانګه، پوهنځي ته لوړه شوه.

تر ۱۹۸۲م کال وروسته د ټولنیزو علومو پوهنځی د تاریخ او فلسفې او ژورنالیزم پر دوو پوهنځیو ووېشل شو. د پوهنتون په تشکیل کې بدلون د سیاسي کتنو له کبله و، نه د علمي انګېزې له مخې. مثلاً د روس لاسپوڅي رژیم د لنډ فکرۍ او کینې له مخې انجنیري پوهنځی، له دې کبله د پوهنتون له تشکیل نه وایسته، چې هغه یې د خپل رقیب لویدیځ هېواد (المان) د سیاسي فعالیت ځانګه ګڼله. طب پوهنځی او د هغه په شان نورې موسسې له دې کبله په عامې روغتیا وزارت پورې وتړل شوې، چې په اصطلاح د انقلاب په شرایطو کې د طبابت د علمي اړخ په انډول د هغه اداري

(c) ketabton.com: The Digital Library

اړخ ته په زيات ارزښت قايل شول. د پوهنتون تحصيلي نصاب هم د ايډيولوژيکو کړلېچونو له ستونزو سره مخ شو او هغه څه چې له پخوا څخه پاتې وو ، له هغو سره په تناقض کې راغی. د روسي ژبې، د مارکسيزم اقتصاد ، د مارکسيزم فلسفه او دې ته ورته نور مضامين الزاماً د ځينو پوهنځيو په درسي نصاب کې شامل شول.

د مارکسيزم د منطق پر لوري دهغو مضامينو د محتوا بدلون، چې په ټولنيزو علومو پوهنځي کې لوستل کېدل، په پوهنتون او له هغې لارې پر ملي فرهنګ باندې د مفکوره يي واکمنۍ لپاره د روس د ښکېلاکيزې ايډيولوژۍ د جبري اغېز څرګندوی دی.

د پرولتاريا د انترناسيوناليزم له آر سره د پوهنتون ايډيولوژيک ترېښت، د دې غوښتنه کوله، چې په ټولنيزو علومو پوهنځي کې د افغانستان تاريخ مضمون درسي ساعتونه کم شي. د همدې موضوع لپاره په حقوقو پوهنځي کې زياته هڅه وشوه، چې د معاصر افغانستان مضمون درسي ساعتونه کم شي او پر ځای يې د مارکسيزم د فلسفې او ټولنپوهنې مضامين زيات شي.

روسي ښکېلاک د ځينو پوهنځيو د تحصيل وخت، له هغه څه سره چې د انقلابي شرايطو په نامه ياد بدل، د عيارولو لپاره وروستي کم حد ته رالنډ کړ. مثلاً په طب پوهنځي کې د تحصيل وخت له اوو کلونو څخه پينځو کلونو ته راټيټ شو.

دا کار چې په طب پوهنځي کې له نړيوالو معيارونو څخه مغاير و ، له دې کبله عملي شو ، چې افغانستان ته د طبيبانو د زيات ضرورت له کبله د طب د ډاکترانو زيات کمښت احساسېده. طب

(c) ketabton.com: The Digital Library

پوهنځی به د مستعجل طبي کورس په توګه ((د انقلاب د شرایطو)) د معلولینو او ټپیانو د درملونې لپاره د طبابت بازار ته خپل بې ګټې لښکر وړاندې کړي.

د ازموینې د اخیستلو ډول هم د خلکو ډیموکراتیک ګوند له سیاسي لوبو سره مخامخ شو: د ګوند غړو یوازې په جګړه ییزو فعالیتونو کې د ګډون په پلمه کولای شول هر وخت چې وغواړي وروستۍ ازموینه ورکړي. په بله وینا د ګوند غړي د حاضرۍ د نصاب پر پوره کولو او د ورځني درس پر تعقیبولو مکلف نه وو، د لوړو مقامونو له خوا هغو ته د ازموینې د څووم چانس اجازه ورکول کېده.

د تحصیل معیارونه، لکه د ډیپلوم اخیستنه، چې تر کمونیستي کودتا دمخه د دولتي او اداري مرتبو په سلسله کې د امتیاز او پرمختګ د لاسته راوړلو بنسټیز محرک بلل کېده، تر کودتا وروسته یې خپل ځای سیاسي معیارونو ته پرېښود.

په دې مانا، هر چا چې د واکمن کمونیست ګوند غړیتوب ترلاسه کاوه، که څه هم تحصیلي سویه یې نه درلوده، کولای یې شول د خپلي ګوندي سابقې له مخې، داسې سیاسي او اداري امتیازات ترلاسه کړي، چې تر کودتا دمخه یوازې د ډیپلوم د خاوندانو لپاره وو. په بله وینا د ګوند د غړیتوب کارت تر تحصیلي سند نه ډېر ارزښت ترلاسه کړ. ځکه نو د پوهنتون هغه فارغ التحصیلان، چې د خلکو ډیموکراتیک ګوند غړیتوب یې نه درلود، سره له دې چې ډیپلوم یې لاره، خو په دولتي ادارو کې د امتیازاتو له زیاتې برخې

(c) ketabton.com: The Digital Library

نه بې برخې شول. مثلاً هغوی په یوه اداره کې الزاماً د یو داسې ګوندي شخص تر امرونو لاندې کار کاوه، چې اصلاً د ښوونځي د زده کړې دوره يې هم بشپړه کړې نه وه.

وروسته تر هغې، چې پوهنې ،په اداري سلسله کې د پرمختګ او تږولنيز امتياز د ترلاسه کولو د طبيعي محرک په توګه خپل ځای ګوندي اړيکو ته پرېښود ، پوهنتون ډېرو محصلينو ته د پوهې د زده کړې د ټولنې پرځای، د اردو له خدمت نه د تېښتې د يو پناه ځي حيثيت پيدا کړ. په داسې حال کې، چې ښځينه محصلينو له هغه نه د يو ښکلاييز او تشريفاتي ځای په توګه کار اخيسته.

د ثور کودتا ددې زمينه برابره کړه، چې په اداره کې لوېې څوکۍ چې مخکې د تجربې او ډپلوم خاوندانو ته ورکول کېدې، د بې تجربې او بې ډپلومه ګوندي اشخاصو له خوا ونيول شي. ددې لپاره چې ګوند پورې تړلي عناصر په هغو دفترونو کې، چې دوی يې د بې ډپلومه آمر په توګه دندې سرته رسولې، د هغو کسانو پر وړاندې، چې دلوړو تحصيلي سندونو او ډپلوم په لرلو سره يې ټېټه(د مادونۍ) دنده سرته رسوله، د ناراحتۍ احساس ونه کړي او د حقارت عقده ورته تکليف ور نه کړي، ګوند د هغو د تحصيلي او تعليمي نيمګړتياوو د بشپړونې په لټه کې شو او ددې موخې لپاره يې شپې پوهنځي جوړ کړل. په شپې پوهنځيو کې غالباً د مدرسينو په توګه د ګوند د منسوبينو له خوا د ورځنيو درسونو جوول شوې برخه شاګردانو ته وړاندې کېدله.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د دقيقو اټکلونو له مخې د کابل پوهنتون د شپې محصلينو په سلو کې ۸۰ برخه د خلکو ديموکراتيک ګوند منسوبين او د خاد کارکوونکي وو. د دولت موخه دا وه، چې خاديستان په راتلونکي کې ((د ځراغ لرونکو غلو په توګه)) د هغه څه له ازرښتونو څخه، چې د انقلاب په نامه ياد يدل د ((علمي)) دفاع لپاره تيار کړي.

په داسې شرايطو کې، چې پوهنتون له يوې خوا تجربه کار علمي کادرونه او له بلې خوا د لوړې علمي سويې فارغ التحصيلان له لاسه ورکول او درسونه د ځرنګوالي او څومره والي له پلوه سخت راټيټ شوي وو، د روس لاسپوڅې حکومت په دې لټه کې شو، چې په ځينو پوهنځيو کې د تحصيل پوړۍ ماسترۍ او ډاکترۍ ته لوړې او په مزارشريف او هرات کې دوه نور پوهنتونونه جوړ کړي. دې کار د پوهنيزو ارزښتونو د دفاع په لار کې د دولت دروغجنه ځانښودنه په ډاګه کوله.

د علمي پرسونل په برخه کې بدلون: تر کودتا وروسته پوهنتون تر لسو څخه د زياتو کلونو په موده کې خپل دوه پر درې برخې تجربه کار استادان او علمي کدرونه له لاسه ورکړي وو.

هغه وخت چې افغانستان د روسي عسکرو تر واکمنۍ لاندې و، روسي استخباراتي اجنټانو د استاد او پروفيسر په نوم د پوهنتون د پخوانيو استادانو ترڅنګ د تدريس دنده پر غاړه اخيستې وه. پر ۱۹۸۲م کال هغوی پرته له دې چې د لوړو زده کړو وزارت له خوا پوهنتون ته معرفي شي، نېغ په نېغه يې له شوروي سفارت نه پوهنتون ته مراجعه کوله او د خپلې خوښې مضمونونو د تدريس

(c) ketabton.com: The Digital Library

غوښتنه يې کوله. پر همدې کال د روسانو د دې خپلسرۍ او زورواکۍ پر وړاندې د يو شمېر با درده او بادرکه استادانو له خوا عکس العمل وښودل شو. د دې عکس العمل تشکيلاتي چوکاټ د افغانستان د استادانو او ښوونکو ((دولتي ضد او انقلاب ضد)) اتحاد و.

د دې کتاب ليکوال د دې اتحاديې غړيتوب درلود. د ۱۹۸۲ م کال د مې پر ۲۱مه د دې ټولنې غړي تر څارنې لاندې راغلل. د دې کرښو ليکوال په لس کاله زندان محکوم شو، چې له هغې جملې نه يې پينځه نيم کاله د څرخي پله په زندان کې تېر کړل.

په هرحال! د تدرسي کدر د کموني بله برخه د پرچم ډلې په واسطه تر سره شوه. پرچميانو د پوهنيز واک او ان اخلاقي اهليت له لرلو پرته د مقررۍ د فرمانونو پر بنسټ، چې له ګوندي اورګانونو څخه يې ترلاسه کول. د تدريسي کدر د ګومارنې په لايحه کې د څرګند شويو پړاوونو له تېرولو پرته، خپل ځان پر پوهنتون باندې تحميلاوه. هغوی د هغو تجربه کارو استادانو پر ځای، چې يا زندان ته بيول شوي وو او يا تښتېدلي وو، د تدريس دنده پر غاړه اخيسته. بيا نو په تدريسي کدر کې د ګومارنې د مقررۍ د تطبيق پوښتنه، چې د تدريس د ډېرو با استعداده مينوالو د جذب ډاډمن ضمانت و، مطرح نه وه.

پرچميانو د روسانو په مرسته د پوهنتون د پخوانيو قوانينو او مقرراتو پر بدلولو لاس پورې کړ. د دې بدلون پر بنسټ د پوهنځي د استادانو په غونډه او د پوهنتون په علمي شورا کې د ګوند د

(c) ketabton.com: The Digital Library

استازي ګډون حتمي شو. د خلکو ديموکراتيک ګوند غړو له دې امتياز نه په ګټې اخيستو سره، د پوهنتون د مشرۍ پر علمي او اداري پربکړو خپل ايډيولوژيک اغېز خوروه. علمي ترفيع، په بهر کې تحصيل، په بهرني کنفرانس او سيمينار کې ګډون، د ګوند د منسوبينو د موافقې له ترلاسه کولو پرته امکان نه لاره.

د پوهنتون روسي مدرسينو د ګوند يانو په مرسته د ټولنيزو علومو په پوهنځيو په ځانګړي ډول د افغانستان د تاريخ په اړوند مضمونونو کې زموږ د هېواد د تاريخ د مسخه کولو لپاره لويه د سيسه جوړه کړه. د افغانستان د وروستيو اويا کلونو د مخه پېښې له هغې جملې نه د ملي خپلواکۍ ترلاسه کول د شوروي د ۱۹۱۷م کال د انقلاب په محور کې تفسير شول. د افغانستان تاريخ په اړه پر درسي کتابونو په ټوليز ډول بيا کتنه وشوه. لنډه دا چې هڅه وشوه په شاګردانو کې د يو خپلواک، لرغوني او له وياړه ډک تاريخ لرونکي هېواد د اتباعو په توګه، د ملي غرور او روحي خپلواکۍ روحيه له منځه يوسي. هڅه وشوه د محصلانو په ذهن کې دا ښکېلاکيزه مفکوره ننباسي، چې افغانستان يوازې د روسيې تر پوځي او سياسي ملاتړ لاندې کولای شي، د يو نه تجزيه کېدونکي او خپلواک هېواد په توګه پاتې شي.

له نېکه مرغه ناپوهو، بې تجربې او کم علمه ګوندي مدرسينو او د هغوی روسي ملګرو د دې ځواک نه درلود، چې په بېلابېلو برخو کې ستنډرډ درسي کتابونه تاليف کړي. هغوی په ډېرو برخو کې له ناچارۍ له هغو کتابونو ګټه اخيسته، چې تر کودتا د مخه د باتجربه

(c) ketabton.com: The Digital Library

او د علمي واکمنو استادانو له خوا تاليف شوي وو او د پوهنتون په فرهنګ کې يې د يوې ځلېدونکې ډيوې په توګه، د انقلاب په تيارو کې خپله لار پرانيستله. په دې ډول په تدريس کې د روسانو او د خلکو ډيموکراتيک ګوند د منسوبينو نيمګړتيا او د يو شمېر کمو پخوانيو استادانو شتوالی ددې سبب شو، چې په ډېره لږ کچه په پوهنتون کې د تدريس علمي او اېژکتېف تسلسل وساتل شي.

د کمونيستانو تر کودتا وروسته له عسکري خدمت څخه بهر ته د ښوونځيو د فارغ التحصيلانو تګ او د ښوونځي تر فراغت وروسته پوځي خدمت ته د ګوند د ځينو منسوبينو تګ، د هغو کسانو شمېر چې په پوهنتون کې د لوړو زده کړو د ادامې لپاره تيار وو، ډېر راکم کړی و، ځکه نو ټولو ته په پوهنتون کې د شاملېدو چانس نه ورکول کېده. له دې کبله د پوهنتون د نويو شاملينو او شاګردانو کانکور، د ډېرو با استعداده شاګردانو د پلټنې او ارزونې د لويې وسيلې په توګه خپل ارزښت له لاسه ورکړی و.

زه (ددې اثر ليکوال) چې د نږدې شپږ کلن زندان د تېرولو تر يوې وقفې، د روسانو تر لښکرکشۍ وروسته يو ځل بيا په حقوقو پوهنځي کې پر تدريسي چارو وګومارل شوم، متوجه شوم، چې زما شپږ کاله مخکې درسونه په غوڅ ډول هغو شاګردانو ته، چې له ښوونځي څخه په نيمګړي تعليم پوهنتون ته راغلي وو، د پوهېدنې (هضم) وړ نه دي. له دې کبله مې له ناچارۍ، د درسي نوټونو او لکچرونو سويه تر وروستي ممکن بريده راټيټه کړه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا ټکی هم د یادونې وړ دی، چې تر ۱۹۸۲م کال وروسته د دقیقو اطلاعـاتو پـر بنسـټ خـاد هـر کـال خپـل ۳۰۰ تنـه اجنټـان د کابـل پوهنتون د بېلابېلو پوهنځیو پـه لومړیو ټولګیـو کې د شاګرد پـه نوم شاملول. دې شاګردانو چې زیاترو یې د بکلوریا سندونه په لاس کې نه لرل، په خپـل وار سره د شاګردانو د سویې کچـه راټیټـه کړه. خادیستانو د راپورونو د برابرولو، د اعتصابونو او مظاهرو د لـه منځـه وړلو، د دولت د مخالفو استادانو د درسونو د ګډوډولو د لمسون، د درسونو د سیاسي او ایډیولوژیک کنټرول او د سیاسي وژنو او چاودنو د ترسره کولو دندې لرلې.

د خاد د وژنو او چاودنو زیاتره موخې د خپـل دښمن خلق ګونـد غړو له منځه وړل وو. ځکه چې یوسفي (د حقوقو پـوهنځي رئـیس) او سعیدي (د پوهنتون رئیس) د پرچم ډلې د توطیې قربانیان وو.

په پوهنتون کې د خاد د ستنو په پیاوړتیا کې د اسدالله حبیب (پر هغه وخت د پوهنتون رئیس) د کې، جي، بي د دې پېژندل شوي ګوډاګي رول باید له یاده ونه ایستل شي.

له پورتنیو خبرو څخه دا څرګندېږي چې:

ـ هغه ګډوډي چې تر کودتا وروسته د پوهنتـون پـه علمـي نظـام کــې راڅرګنــده شــوه، د دې ســبب شــوه، چــې د څــومره والــي او څرنګـوالي لـه پلـوه د درسـونو سـطحه راټیټـه شـي: کـم تجربـه او نیمګړو مدرسینو په ځانګړي ډول د حکومتي ګوند غړو او دې سره سره اکثرو استادانو تـر کودتـا دمخـه پـه انـډول د سمسـتر تـر پایـه خپلو شاګردانو تـه څلوېښت فیصـده درسـونه ورکـول، ځکـه نـو د

(c) ketabton.com: The Digital Library

شاګردانو سویه د ۴۰ فیصدو زده کړې په لرلو سره د پخوا په انډول تر ۷۰ فیصدو پورې راټیټه شوې وه.

ـ پوهنتون د خپل کدر تجربه کار پرسونل دوه په درې برخه له لاسه ورکړه. دا کار د دوستو هېوادو د فرهنګي مرستو په غوښېدو سره، د پوهنیزو څېړنو د پروژو د پرمخوړلو د ګډوډۍ لامل شو او د درسونو پر څرنګوالي يې ناوړه اغېزه وکړه.

ـ پر پوهنتون باندې د کمونیستانو د لس کلنې ایډیولوژیکې واکمنۍ په بهیر کې موږ له پوهنتون څخه د زرګونو لاقیدو، پاسیف او ټیټ سويې ځوانانو د فراغت شاهدان وو، چې له خپلې راتلونکې څخه يې روښانه لرلید نه درلود. له دې ځوانانو سره باید په زرګونو هغه ځوانان هم يوځای شي، چې په پخواني شوروي او ختیزې اروپا کې پر زده کړه بوخت وو. دا محصلین به د فرهنګي خپلواکۍ د يوې ناجوړې پينې په توګه افغانستان له ناوړه بدلونو سره لاس او ګرېوان کړي.

لکه څنګه چې يادونه وشوه، پوهنتون او د افغانستان د لوړو زده کړو موسسو د روسي يرغلګرو د کلتوري انقلاب تر ټولو درانه ګوزارونه زغملي دي، د پوهنتون بیا رغونه چې د يو ملي حکومت دنده به وي په راتلونکي کې ټينګو هڅو ته اړتیا لري. له هغې جملې:

د هغو پوهنتونو حذفول، چې د منځته راتلو دلیل يې سیاسي کتنې وې نه کلتوري. شورويانو غوښتل چې د قومونو (د روسانو په انډ ملیتونو) خپلواکه فرهنګي پېژندنه، د ملي فرهنګي

(c) ketabton.com: The Digital Library

پېژندنې ځای ونیسي، چې په دې ډول د فدرالیزم د یو سیاسي جوړښت لپاره لاره هواره شي. د فرهنګي اړتیاوو او د هېواد د راتلونکي پرمختګ د اړتیاوو پر بنسټ د پوهنتون ساتنه او د سیاسي او تش په نامه پوهنتونو لغوه کول به په راتلونکي کې د فرهنګي چاروا کو د پاملرنې وړ ټکي وي.

افغانستان ته د شلو کلونو لپاره د درېو پوهنتونو شتوالی: د کابل پوهنتون، د ننګرهار پوهنتون او د هرات پوهنتون پوره دي. ددې درېو پوهنتونو بیا رغونې ته پاملرنه چې د کمونیستي جګړې د غمیزې په ترځ کې په پوره ډول زیانمن شوي دي، زموږ لپاره به د راتلونکو ۲۰ کلونو په بهیر کې ښه بوختیا رامنځته کړي.

ـ د بهرنیو مرستو راجلبول او د اړیکو د سیستم بیا رغونه: د تدریسي کدر لپاره د اړیکو د سیستم پر بنسټ د دوستو هېوادونو د پروفیسرانو ګومارل.

ـ د یو پلان طرح: مثلاً د مهاجرو او له بهر مېشتو افغانانو څخه د تدرسي کدر د بشپړونې لپاره درې کلن پلان او ددې موخې لپاره:

الف- د پوره معاش ټاکل او د هغو د ساتنې لپاره وړ ضمانت ورکول.

ب- هغه شمېر استادانو ته، چې په جهاد کې د برخې اخیستنې له کبله زنداني شوي وو، د اکاډمیکو مکافاتو (لکه امتیازي معاش) ورکول. ګڼ شمېر استادان د جهاد په بهیر کې شهیدان

(c) ketabton.com: The Digital Library

شوي دي. د هغوی پاتې کسان باید د مقاماتو د ښې پاملرنې وړ وګرځي.

ج- د هغو استادانو لپاره، چې په بهر کې د خپلو کورنيو د ليدو هيله ولري، د مسافرت د مساعدو لارو چارو برابرول.

د- د استادانو علمي اثارو د چاپ د امکاناتو برابرول.

د پوهنتون او ډلې (منظمه) او پلانيزه بيا جوړونه د يو رياست لکه د پوهنتون د بيا جوړونې رياست په نوم د جوړېدو غوښتنه کوي. دا رياست به دنده ولري، چې د پوهنتون د بيا جوړونې لپاره مثلاً يو څلور کلن پلان تر لاس لاندې ونيسي.

په هرحال ! د کمونيستي واکمنۍ په بهير کې د خلکو قهرجنو ډلو، په داسې حال کې، چې پر پخوا وختو ښوونکي او ښوونځي ته د پوهې د ترلاسه کولو د وسايلو او د دولتي څوکيو د نيولو د وسيلې په توګه زيات ارزښت ورکاوه او د همدې موخې لپاره يې خپله ځمکه او کليوالي کور، ښوونځي ته د مرستې په توګه ورکول او خپل زامن يې د ښوونځي د دېوالونو او چتونو د جوړولو لپاره د خپلې خوښې کار ته هڅول، د خپلواکۍ، هېواد، دين او ناموس په حق کې سپکاوی يې د نوې پوهې پر غاړه واچاوه او ځينو ښوونځيو ته يې اور ورته کړ، خو دې سره سره اوس هم ښوونکی، استاد، زده کړې او تحصيل ته، د درنښت مثبتې اغېزې، د پرګنو په ذهنيت کې له منځه نه دي تللي. ددې درناوي يوه برخه کولای شو په اسلامي ښوونه او د بډايه ملي فرهنګ او اخلاقو په جوړښت کې

(c) ketabton.com: The Digital Library

ولټوو. دا لاندې بیت له دین سره د پوهې د نه شلېدونکې پیوند څرګندوی دی:

چو شمع از پی علم باید گداخت
که بی علم نتوان خدا را شناخت

خو بنسټپال اسلام زیاتره مذهبي فقو ته د ټولنیز او سیاسي باور ترلاسه کولو د مرکزونو په توګه پاملرنه کوي او (اهل حل و عقد) ته چې د دیني علومو له پوهانو څخه جوړه شوې ده، د ټولنې اداره په همدې اشخاصو پورې تړي او د ښوونځي او پوهنتون فارغ ته په دویمه درجه اهمیت ورکوي.

منځلارې روحاني ټولنه هڅه کوي، چې پر دیني پوهانو باندې د ډېرې لګونې ترڅنګ د پوهانو، ټکنوکراتانو، د پوهنې او پوهنتون د پوهانو په راټولونې سره خپلې ټولنیزې ستنې پراخه کړي او دې ټکي ته په کتنې سره، چې افغاني ټولنه په اکثریت ډول له منځلارو مسلمانانو څخه ډکه ده، د ټاکنو په شرایطو کې، د یو بې رقیبه سیاسي ځواک په توګه څرګند شي. ځکه نو منځلاري تنظیمونه د ولسواکۍ د ارزښتونو منلو ته ډېر لېواله ښکاري.

۲- د پېژندنې (هویت) کړکېچ او له هغه څخه راپیدا شوې پایلې:

په افغانسان کې هغه کوچنیان، چې د (۱۹۷۸م کال د کمونیستي کودتا) په پیل کې زیږېدلي دي، پر ۱۹۹۷م کال د ځوانۍ پر عمر

(c) ketabton.com: The Digital Library

یانې اتلس کلنۍ ګام ږدي. ددې ځوانانو زیاته برخه د درس او تعلیم له نعمت نه بې برخې ده.

هغه کوچنیان، چې د کمونیستي کودتا په پیل کې د ښوونځي په لومړي ټولګي کې شامل وو ، اوس (۱۹۹۷م کال) د ځلېرویشت کلنۍ عمر ته رسېدلي دي. هغوی له لوست او زده کړې نه بې برخې دي.

هغه کوچنیان، چې تر کمونیستي کودتا وروسته له افغانستانه ګاونډیو هېوادو ته په مهاجرت مجبور شوي، شاوخوا اتیا په سلو کې نالوستي او نا زده کړې پاتې شوي دي، هغوی هم اوس د ځوانۍ عمر ته رسېدلي دي. یوازې د هغوی کورنیو کوچنیان، چې په افغانستان کې تر قتل او وژنو وروسته پر مختللو صنعتي هېوادونو ته مهاجر شوي دي، د لوست او زده کړې امکان یې پیدا کړی دی، په بهرنۍ ژبه او پردي فرهنګي چاپېریال کې د دوی لوست او د زده کړې څرنګوالی په خپله یو بحث پارونکې مسئله ده، چې وروسته به په دې برخه کې ځینې ټکي وړاندې شي. اوس دا ټکی د یادونې وړ دی، چې نالوستي او د ځوان پښت د زده کړې کمی، هغه پښت چې باید د خپل مټ او ځواکمن مغز په زور نه یوازې د ټولنې له سر او څېرې څخه د جګړې ګرد او غبار لرې کړي، بلکې لازمه ده، چې هغې ته د هیلو وړ ډینامیزم او خوځون هم ورکړي، دا هغه ستره ستونزه ده، چې د هغې د حل لارې د امکاناتو په لټون پسې باید همدا اوس فکر وشي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لومړی- په افغانستان او ګاونډیو هېوادو کې افغاني ځوانان. د افغانستان او د ګاونډیو هېوادو ټولنیز چاپېریال د دې ځوانانو د فکري تشکل سرچینې جوړوي. کله چې موږ د ځوانانو پر فکري تشکل او په افغانستان کې د ټولنیز چاپېریال په باب خبرې کوو، ژر تر ژره مو په ذهن کې د کمونیستي او مسلمانو حکومتونو ښوونیز او روزنیز رول ګرځي. دا ښوونیز او روزنیز رول له مدرسې، ښوونځي او پوهنتون څخه بهر، چې ټول هېواد پر کنډرو بدل شوی، ځوانانو ته د ډله ییزو وسایلو (ماس میډیا) له لارې د رسېدنې او اغېزې وړ دی. هغه څه چې له ماس میډیا څخه د کمونیستي او مسلمانانو حکومتونو په واک کې پاتې وو او دوی د هغو په واسطه په تبلیغ لاس پورې کاوه او په یو ډول یې له خلکو سره اړیکې ټینګول، راډیو وه او تر یوه حده ټلویزیون و.

د راډیو او ټلویزیون له پروګرامونو څخه زیاتره د دروغجنو او تېر ایستونکو تبلیغاتو له لارې د حکومت د فزیکي شتوالي د اثبات لپاره ګټه اخیستل کېده او د خپرونو روښانوونکي او روزنیز اړخ ته یې کمه پاملرنه کېده.

د راډیو او ټلویزیون له لارې له غرض نه ډک یو ډول تبلیغات د دې سبب شوي وو، چې خلک زیاتره د بهرنیو راډیوګانو اورېدو ته لېواله شي، خو دې سره سره بیا هم د خپرونو تداوم او د کورنیو څپو د چارو ښه والی، د دې سبب شوي وو، چې افغاني راډیو ټلویزیون هم د خلکو په منځ کې اورېدونکي او لیدونکي ولري. هغه هم په دې شرط چې برېښنا یې درلوده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په هېواد کې د کړکېچ د بهیر په اوږدو کې، حکومتي راډیوګانو تل د جګړې اړوند خبرونه او وسلوالې نښتې، د خپل خبري پروګرام په سر کې خپاره کړي دي، د نژادي کینې، مذهبي دښمنۍ او طبقاتي جګړې او د تنظیمي دښمنۍ لمسون تل د راډیو له څپو نه د ځوانانو ذهنیت، چې اکثراً نالوستي او یا نیم لوستي وو، مسموم کړی دی. له همدې ناوړه فکري لارې څخه، تنظیمونو او دښمنو سیاسي ډلو، د ځوانانو او تنکیو ځوانانو په کړیو کې، د سرتېرو د راټولولو پراخه کړنلاره پلې کړې ده.

اخلاقي انحرافات او په ځانګړي ډول پر مخدره موادو ککړتیا چې وزګارتیا او نالوستۍ یې د ودې زمینه برابروي، د ځوانانو په منځ کې په چټکۍ سره دود شوي دي. د عیني شاهدانو په وینا د کمونیست حکومت اردو، د کابل د ۱۹۹۲م کال ایتلافي ادارې او جهادي تنظیمونو په لیکو کې جګړه مارانو د ښې جګړې د ترسره کولو لپاره د چرسو او تریاکو تر نشې لاندې ټوپک ته لاس وروړ.

کوچنیان چې په پاکستان او ایران کې د افغان مهاجرینو په مېشتغالو (کیمپونو) کې د ځوانۍ عمر ته رسېدلي، د هغوی نړۍ لید د کډوالو د کیمپونو په چاپېریال پورې تړلی دی، د دې ځوانانو لږ شمېر په دیني مدرسو کې د شاملېدو امکان ترلاسه کړی دی. د هغو طالبانو ذهني راټولونې، چې د مذهبي درسونو د لوست چانس ورته په لاس ورغلی دی، یوازې د شرعي موضوګانو په باب دي. په ټولیز ډول په ګاونډیو هېوادو کې استوګن افغان ځوانان په بدمرغۍ او غریبۍ کې لوی شوي دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

بهرنیو مرستو د هغوی بیولوژیکي اړتیاوې تر ډېره کمه حده خړوبې کړي دي، خو د هغوی د فکري، رواني، مانیزو او عقیده یي اړتیاوو د ډاډ او خړوبونې لپاره هېڅ مرجع موجوده نه وه.

په کیمپونو کې مهاجرو افغان ځوانانو تر ډېره کمه حده د خپل کار له لارې ژوند خړوب کړی دی. هغوی ډېر ستونزمن ژوند لري، دې ځوانانو چې خپل ښي او چپ لاس پېژندلی، د مهاجرت، راشن (جیرې) جهاد، تنظیم، اسلام، الحاد، شیعه، سني، پښتون، تاجک، هزاره، توغندي، ماین، کلاشینکوف او نورې خبرې یې په خولو کې ګرځې.

مهاجرو ځوانانو ډوډۍ د ملګرو ملتونو له کمېشنرۍ نه خوړلې او ډانګې یې د پاکستان او ایران د پولیسو له خوا. هغوی که هر کله د ټولنیز مقام د ترلاسه کولو هیله ولري، هغه به یوازې همدا وي، چې ډېر ښه ((ملا)) ورڅخه جوړ شي.

د جهاد بهیر او د اسلامي انترناسیونالیزم تبلیغاتو، په پوره ډول د ځوانانو په ذهن کې د اسلام د سیاسي افسانه یي یووالي پر لوري د عاطفي تړښت ذهنیت پېچکاري کړی دی. ځکه نو هغوی ته افغانستان د هېواد په توګه مطرح نه دی، هغوی ته افغانستان، فلسطین، الجزایر، کشمیر او بوسنیا د اسلامي نړۍ د خاورې په توګه چې شریعت په کې جهاد فرض کړی دی، د بحث وړ دي. په دې ترڅ کې د هېواد په توګه د افغانستان دفاع، د الحاد له خطر سره د نورو مخامخو هېوادونو په اندول هېڅ غوره والی نه لري، خو دا

(c) ketabton.com: The Digital Library

لوړتیا د جغرافیایي دښمنیو په نیت د سرتېرو د کیمپونو د جوړولو لپاره وه.

د ټـولنیزو شـخړو د اواري، هېـواد پـالنې، د ښـځو درنـاوی، د لویانو درناوی، مېلمه پالنې او نورو چارو کې د جرګې د رول منـل، د هغو ټولنیزو ارزښتونو برخه ده، چې کورنۍ او قبایـل یـې خپلـو زامنو ته لېږدوي. په نننی افغانسـتان کې د ځوانـانو لپـاره د کـورنۍ او قبیلې د روزنیز چاپېریال رول، د دغو دواړو جوړښـتونو د پاشـل کېدو له کبله ډېر کمزوری شوی دی. ډېرو کورنیو او قبیلو د کورني او بهرني مهاجرت له کبله د خپل واک او اغېز جوړونکي توکي لـه لاسه ورکړي دي. د ځینو کورنیو مشران پـه جګـړو کې وژل شـوي او یا یې په زندانونو کې شـتمني لـه منځـه تللې ده، ځکـه نـو پـه هېـواد کې، په اوسنیو شرایطو کې د ټولنیزو واحدونو په توګه، د کـورنۍ او قبیلې رول، د ځوانانو د روزنیز او فکري تشـکل پـه برخـه کې لـه پخـوا سره د پرتلې وړ نه دی، خو کـورنۍ او قبیلـې پـه هېـڅ ډول د افغانستان د خلکو په عامه ذهنیت کې خپل ټولنیز اعتبار لـه لاسـه ورکړی نه دی. د ځوانانو په منځ کې به د پلرونو او د قوم د مشرانو د نصیحتونو اورېدونکي لږ وي، خو په ټولنه کې باید د هغو له مثبت انعکاسه ډاډه واوسو. د لویې جرګې نوموونـه (اصـطلاح) د ځوانـانو لپاره د پوهېدو وړ نه ده، خو د عامو خلکو په معتقداتو کې دهغـې پر لوړ مقام پوره باور دی.

دویـم- پـه لویـدیزو هېـوادو کـې افغـاني ځوانـان: د دې ځوانانو په منځ کې، هغـه چې پـه افغانسـتان کې د ثـور د کودتـا پـه

(c) ketabton.com: The Digital Library

پیل کې زېږېدلي وو او تر یو دوه کلونو وروسته له خپلو کورنیو سره لویدیزو هېوادونو ته راوکوچېدل، د ۱۸ او ۱۹ کلونو عمر لري. هغوی د مهاجرینو په کوربه هېوادونو کې لوست او زده کړې کړې او ثانوي زده کړو ته رسېدلي دي. دا مهاجر ځوانان دهغې ډلبندۍ په اندول، چې د دې بحث په پیل کې ورته اشاره وشوه، لږې ټولنیزې او رواني ستونزې لري. هغوی غالباً د کورنیو د پالنې تر سیوري لاندې ژوند کوي او په ورو ورو ډول یې د پردي تعلیمي او ټولنیز چاپېریال تر اغېز لاندې فکر او دماغ د همدې ټولنې او چاپېریال بڼه خپلوي.

د ټولو هغو ځوانانو لپاره، چې په لویدیزو هېوادونو کې یې پناه اخیستې، د ښوونې او روزنې چانس برابر شوی نه دی، د دې مهاجرینو یو شمېر، چې د افغاني ښوونځیو او پوهنتونونو له خپل نابشپړ تعلیم سره مهاجر شوي دي، نېغ په نېغه د کار بازار ته لاره پیدا کړه، په لویدیزو هېوادونو کې مهاجر ځوانان پر خپلې ملي ژبې نه پوهېږي او یا ورو ورو هغه څه چې په کړنۍ ژبه یې زده کړي وو، هېروي. هغوی غالباً په پردۍ ژبه خبرې او لیک کوي. یوې واحدې کورنۍ ته منسوب دوه تنکي ځوانان، چې په دوو بهرنیو هېوادونو لکه فرانسې او امریکا کې یې ژوند کړی، د یوه او بل ژبې سره اشنایي نه لري. د ساري په توګه د کاکا زامن په یوه ژبه خبرې کولای نه شي.

کورنۍ دې کډوالو ځوانانو ته د ملي ژبې او فرهنګ د لېږد یوازینۍ سرچینه ده. کورنۍ اکثره د خپل ژوند د اړتیاوو د پوره

(c) ketabton.com: The Digital Library

کولو پـه سـتونزه کـې داسـې ډوبې دي، چې د خپلې کورنۍ د غړو لپاره ډېر کم کلتوري رول لوبولای شي. کورنۍ پـه هېڅ ډول ددې وس نه لري، چې د پردي فرهنګ پر وړاندې، د ملي فرهنګ پـه واسطه د ملي او اسلامي کلتور او ژبې ساتنه وکړي او د خپلو زامنو په ذهني تشکل کې د پردي چاپېريال، پوهنتون او ښوونځي د اغېزو مخه ونيسي.

تقريباً په ټولو پرمختللو صنعتي هېوادونو کې مهاجر افغانان د زده کړو لپاره د هغو مرکزونو له لرلو څخه چې لږ تر لږه د مهاجرينو زامن پـه اوونۍ کې څو ساعته د افغاني کلتوردود او لوست زده کړي، بې برخې دي.

کـه چېرې داسـې مرکزونـه وي هـم، پـه سـختۍ سـره د لويـد يځ جادوګر، ان ناروغ کلتور د اغېزو مخه نيولای شي. د ګوتو په شمار يو شمېر مذهبي مدرسې، چې پـه دې لټه کې دي د مهاجرو افغـان بچو لپاره د شريعت اصول زده کړي، بايد لـه دې خبرې نه مسـتثنى وګڼل شي. خو دا مدرسې غالباً د ديني مضمونو له تدريس سره سر و کار لري او په داسې نصاب کې د افغاني عمومي کلتور کوم څرک نه شته.

په هرحال ! د زده کړې چاپېريال او ټولنيز چاپېريال پـه لويد يزو هېوادونو کې د مهاجرو ځوانانو دوه روزنځايونه دي. زموږ زامن په پردي هېواد کې په پردۍ ژبه، د کوربه هېواد ترانه زمزمه کوي، د بهرنيو پوهانو او هنرمندانو نومونه اخلي. د لويديځ لـه تاريخ سره نږدې کېږي او له افغاني ټولنې څخه ورو ورو لرې کېږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

نور نو د خوشال خان خټک، احمد شاه بابا، مولانا بلخي، خواجه عبدالله انصاري او د افغانستان د تاريخ نورو په سلګونو پوهانو او واکمنو نومونه د ځوانانو لپاره الهام بښونکي نه دي. هغوی د هېواد له کلتور، تاريخ او جغرافيا څخه ناخبره دي. د مهاجرو ځوانانو پېژندنه (هويت) په رښتيا له سخت خطر سره مخامخ ده.

د کلاشينکوف او زورواکۍ پښت، نالوستی نسل، له افغاني کلتور څخه ناخبره نسل، د هېواد له تاريخ نه ناخبره نسل، له ماضي سره ناتړلی نسل، د ملي احساس نه درلودونکی نسل، بې هېواده او بې هويته نسل او داسې نور د هغه ځوان پښت ځانګړنې دي، چې د طبيعت د قانون پر بنسټ بايد د افغانستان راتلونکی په لاس کې ونيسي او د هېواد د بيا رغونې ګټورې دندې پر مخ بوځي.

د يو هېواد لپاره تر دې ستره بدمرغي نه شته، چې د هېواد د چارو واګې، له ټولنې څخه پرديو عناصرو لاسو ته وسپارل شي.

په خواشينۍ سره زمونږ هېواد بايد د ټولنې د بنسټيزو ارزښتونو د زياتې پاشنې د مخنيوي لپاره هغه پښت، چې د جګړې ظلم او افت، له پوهې او ليد څخه بې برخې کړی دی، د راتلونکي افغانستان په اداره کې له فعال رول څخه محروم کړي، ګنې هغه دنده چې ځمکني او اسماني قوانين يې د ټولنې د روغ ژوند د دوام د تضمين لپاره ځوان پښت ته ورکوي، لعنتي جګړه هغه له هغو څخه ببرته اخلي. که چېرې سوله نږدې هم وي، نو افغانستان بايد لږ تر لږه له شلو نه تر دېرشو راتلونکو کلونو پورې د ځوانانو د يو بل پښت تر رسېدو پورې په لويو چارو کې د زاړه عمر د پښت په

(c) ketabton.com: The Digital Library

وسیله یانې د هغه پښت په وسیله، چې دودیز قوانین هغوی د متقاعد قشر په نامه د فعال ژوند په حاشیه کې راولي، اداره شي. متقاعد پښت د ځانساتي پښت دنده لري، هغه ټپونه به چې د انقلابي پښت له خوا زموږ ټولنې ته رسېدلي، درمل کړي. دا پښت د تېر، حال او راتلونکي ترمنځ د اړیکو د پله په توګه دنده سرته رسوي. د زیات عمر لرونکی پښت راتلونکي ته د ټولنې د ساتنې وړ د هغو دودیزو ارزښتونو، چې د کمونیستي انقلاب له افت نه روغ پاتې دي، لېږدونکی ګڼل کېږي. عمر خوړلی پښت په حقیقت کې د روح د ارامۍ لپاره یو داسې ژوندی موزیم دی، چې لږ تر لږه د افغانستان د معاصر تاریخ په پاڼو پورې اړه نیسي.

په دې کې شک نه شته، هغه ټولنه چې د سپین ږیرو سړو او سپین سرو ښځو په لړزېدونکو لاسونو اداره شي، طبیعي ده، چې د خوځون او پرمختګ نوښت به ونه لري، خو بله چاره نه شته. جګړې او ټولنیز کړکېچونه ناوړه او نا طبیعي بدلونونه پر ټولنې زغمي او هغه ټولنیز انډول، چې د سولې په بهیر کې رامنځته شوی، په بې رحمۍ سره له منځه وړي.

ب- د واک د نویو ملاتړو څرګند بدل:

یو- جهادي تنظیمونه: له مکتبي بنسټپالو مسلمانانو پرته زیاتره جهادي تنظیمونه، د کمونیستي یرغلګرو پر ضد د جهاد د ادامې د شرایطو زېږنده وو، په افغانستان کې د شوروي پوځي او وروسته سیاسي واکمنۍ، زموږ خلک له ډېرو بهرنیو هېوادونو،

(c) ketabton.com: The Digital Library

په ځانګړي ډول له مسلمانو هېوادونو سره د دښمن د يرغل د ماتولو د ګډ هدف لپاره د پيوستون او يو والي په ليکه کې ودرول.

د بهرنيو هېوادونو بې دريغه پولي، مادي، سياسي، تبليغاتي او پوځي مرستو، جهادي تنظيمونه د سياسي واک په ستر ځواک او د کابل د کمونيست حکومت پر نه تسليمېدونکو دښمنانو واړول. مجاهدينو ته د افغانستان جهاد ((اخروي اجر)) او د تاريخي وياړونو د ترلاسه کولو د وسيلې او بهرنيو هېوادونو ته د نړيوال کمونيزم د ماتې پر حربې بدل شو. د بهرنيو هېوادو ډله ييزو ارتباطي وسايلو، له مذهبي شخصيتونو نه سياسي ليډران جوړ کړل.. په دې جګړه کې د افغانستان ملي او مسلمانو شخصيتونو او د تېرې بوروکراسۍ د لويو شخصيتونو د تبارز لپاره ځای نه و، نه د هغوی په خوله څوک د جهاد ډګر ته تلل.. له افغانستان نه د روسانو ځغلول د مټ ځواک ته اړتيا درلوده، نه د استدلال او عقل ځواک ته.

له ښبو ښبانو (په ځانګړي ډول د لويديزو هېوادونو د مرستو له بندېدو) څخه داسې ښکاري، چې لويديزو هېوادونو د روسانو په واسطه د افغانستان د پوځي اشغال پر وخت د جهادي تنظيمونو ملاتړ، د هغو جګړه ييز رول ته د پاملرنې له مخې کاوه او جهادي تنظيمونه يې د جګړې د وخت سرتېري ګڼل. لويديز هېوادونه يو وخت په دې لټه کې شول، چې د هېواد له پخوانيو بوروکراتانو او ټکنوکراتانو څخه (د سولې د وخت) د زېرمه ييز ځواک په توګه کار واخلي.

د سولې اردو پوځي وسايل او امکانات نه درلودل او د جهادي تنظيمونو له ملاتړ پرته ناممکنه وه، چې کوم کار ترسره کړي. ځکه نو

(c) ketabton.com: The Digital Library

د افغاني ټولنې د دوو قشرونو ترمنځ یووالی د یوې نه پوره کېدونکې اړتیا په توګه رامنځته شو. د کابل کمونیست حکومت د خپلو استخباراتي اجنټانو له لارې تل هڅه کوله، چې د افغانستان د پوهنې (معارف) خاوندانو پر وړاندې د اسلامي تنظیمونو کینه راوپاروي او پر پوهو اشخاصو باندې د کفر او الحاد د تورونو په لګولو سره چې غالباً ناروا دي، د ټولنې دوو قشرونو ترمنځ اختلاف پر دښمنۍ بدل کړي. هغه وخت به نو په اصطلاح (پلار وطنه ملي جبهه)، چې وروسته د ملي جبهې په نامه یاده شوه د یوه ډاډمن سیاسي پناه ځي په توګه د ښوونځي او پوهنتون د روڼاندو پرمخ خپله غېږ پرانیزي.

لکه څنګه چې دمخه یادونه وشوه، قومي او قبیله یي پولو جهادي تنظیمونه یو له بله بېلول، دا تنظیمونه هېڅکله هم د یو واحد سازمان (ګوند یا متحدې جبهې) په چوکاټ کې سره راټول نه شول او نه یې مهربانه روڼاندو ته خپله غېږ پرانیسته. هغوی هېڅکله د افغان ملت د ټولیزو ایډیالونو او ټولو هیلو منعکسوونکي نه وو او په خپلواک ډول یې د هېواد د ادارې ځواک نه درلود.

طالبان په دې لټه راووتل، چې افغانستان د تنظیمونو له شره وژغوري، خو دوی هم کوم دقیق، ټولنیز، سیاسي او اقتصادي پلان نه لري.

دوه- **جهادي قوماندانان**: د ټولنیز او سیاسي واک نوي ډاډ ځایونه وو، چې په عملي توګه یې د جهاد د پوځي چارو د پرمخبیولو دنده لرله. په داسې حال کې، چې قوماندانان له سیاسي او پوځي پلوه تنظیمونو پورې تړلي وو، له خلکو سره د تنظیمي مشرتوب د اړیکو واسطه ګڼل کېدل.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په داسې حال کې چې جهادي تنظيمونه د سولې د يوې ستراتيژۍ په جوړولو او د يوې رښتينې سياسي لارې په موندلو بريالي نه شول او خپل تګلوري او سازماني يووالی يې رامنځته نه کړای شو. د جهادي قوماندانانو د خپلواک عمل په برخه کې د کورنيو او بهرنيو فشارونو بار مخ په زياتېدو شو. له همدې کبله قوماندانان دوه درې ځله په يوه ګډه جرګه کې سره راټول شول، خو له دې پوځي کانفدراسيونونو څخه هم په زړه پورې سياسي پايله تر لاسه نه شوه. د قوماندانانو د خپلواکې کړنې رامنځته کول (د جهاد د يوې لسيزې په بهير کې له تنظيمونو سره د هغوی د پولي مالي او پوځي تړښت له کبله) په هغه اندازه ناممکن وو، لکه د هغوی ترمنځ سياسي يووالی، ځکه چې د دښمن له خوا د تنظيمونو ترمنځ قومي، سيمه ييزو، ژبنيو او مذهبي اختلافونو ته لمن وهل کېدله.

د قوماندانانو له ګډو جلسو او د نظر له تبادلې، نه يوازې د تنظيمي پيوستون د تامين لپاره، د سياسي فشار د يوې وسيلې په توګه، په داسې شرايطو کې کار واخيستل شو، چې د کابل کمونيست حکومت د تنظيمونو ترمنځ خپلمنځي اختلافونه د واک د لېږد لپاره يوه پلمه ګڼله.

(c) ketabton.com: The Digital Library

شلورم څپرکی

د جهاد په بهیر کې قهر او روغه

الف- قهر:

يو- د کلاشينکوف او ستنګر نسل: د افغانستان تاريخ له ډېرو خونړيو پېښو سره مخ شوی دی. د شوروي او د هغه د لاسپوخي حکومت پرضد دولس کلنې جګړې او د دښمنو تنظيمونو ترمنځ نږدې شپږ کلنې جګړې د ټولنيزو او سياسي شخړو په حل کې د قهر او زور کارول، پر يو ډول ميخانيکي عادت بدل کړي دي.

د خپلواکۍ، هېواد او اسلام د لارې اکثرو جنګياليو د خپلې ځوانۍ د وخت زياته برخه د مورچل تر شا تېره کړې ده. هغه هلک چې پر ۱۹۷۸م کال د جهاد د ګډون په نيت په ديارلس کلنۍ کې د ښوونځي شپږم ټولګی خوشی کړ، اوس (۱۹۹۷م کال) دوه دېرش کلنۍ عمر ته رسېدلی دی.ده په دې عمر کې هر هغه څه چې له ښوونځي څخه يې زده کړي وو، هېر کړي او د خپلې کورنۍ له غړو لرېوالي ورته خطرناکې نيمګړتياوې زېږولي دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ددې ډول جنګیالیو زړونه هغو کسانو ته، چې د ښارونو په منځ کې یې د ښوونې او روزنې له نعمت او د خپلې کورنۍ په غېږ کې له ژوند څخه خوند اخیستی، په یوه مانا د ښېراز ښاري ژوند له امکاناتو یې ګټه اخیستې او له مجاهدینو سره یې څنګ په څنګ په جهاد کې برخه نه ده اخیستې، له عقدو او غچ اخیستنې ډک دي.

((د کلاشینکوف او ستڼګر پښت)) چې د قهر، کینې او زور په غېږ کې د ځوانۍ عمر ته رسېدلی، د ښارونو ودانۍ پر توغندیو ولي، د دښمن له اسیرانو سره نه پخلاکېدونکی دی او تیار نه دی هغه ویاړونه، چې د برچې په زور یې ترلاسه کړي له نورو بې احساسه مکتبیانو او بوروکراتانو ((فرصت غوښتونکو او نندارچیانو)) سره وویشي. حق د هغوی پر خوا دی، خو د یو هېواد د ادارې لپاره، چې جګړې د هغه د شتمنۍ زیاته برخه له منځه وړې وي، یوازې د نېک احساس، نړه ګروهمنتیا (اعتقاد) او د ځواکمنو متو لرل، پوره نه دي. باید له دې بې درکه او بې درده لښکر (زموږ حکم عمومي نه دی، قلموال مجاهدین ترې بېل دي) له هغو سره چې اکاډمیکه پوهه او تخصص لري، جوړ راشي. دا د وخت غوښتنه ده که څه هم د جهاد غوښتنه به نه وي.

دوه- تروریزم په سیاست کې د جنایت د هڅې ښکارندوی: تروررریزم[1] هم د افغانستان د نولسمې پېړۍ په تاریخ

---

[1] په دې بحث کې تروریزم د سیاسي هدف لپاره د نفس د وژنې په پراخه مانا که د یو فرد له خوا وي که د دولت له خوا، کاربدلی دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

کې، هغه وخت چې د سلطنت دستگاه د شهزادگانو او دښمنو واکمنو د رقابت له خطر سره مخ وه، د تاج او تخت د مدعیانو له خوا د دښمن له لوري د متوجه خطر د له منځه وړلو تکتیک په نوم کاربدلی دی. د تاریخ په دې پړاو کې د واک له لاسه وتلو غم او د واکمنۍ د مقام ساتلو هیلو، کورني عواطف تر پښو لاندې کړل او په ځینو برخو کې یې د قومونو او قبایلو ترمنځ پر نښکو اړیکو ناوړه اغېزه وکړه، په داسې حال کې، چې د نولسمې پېړۍ په اوږدو کې سیاسي ترورېزم د دښمن د بېوسلې کولو دود او دوډولو، د تاج او تخت د مدعیانو د پاملرنې وړ و، د شلمې پېړۍ په پیل کې ټیک هغه وخت، چې افغاني ټولنې د با اعتباره رژیمونو د ټینګښت پر بنسټ سیاسي ثبات پیدا کړی و، د مطلقیت پر وړاندې د سیاسي مبارزې په برخه کې، پټ اپوزېسیون د سیاسي مخالف د څرګندوی په توګه، خپله لار پرانیستله.

سیاسي ترورېزم د شلمې پېړۍ په اوږدو کې په یو ډول، نور هم پرمختللي پړاو ته ورسېد. په دې مانا چې تر دې پېړۍ دمخه په داسې حال کې چې ترورېزم، د شخصي غچ اخیستنې له مخې د ځاني (انفرادي) کړنې (اکټ) څرګندوی و، تر هغې وروسته له یو لړ ګروهو څخه، چې د ټاکلي سیاسي سازمان په چوکاټ کې یې انعکاس موندلی و، د دفاع د تکتیک په توګه ځان څرګند کړ. دې سازمان ته د سیاسي واک تر لاسه کول او یا یې ساتل د زیاتې پاملرنې وړ و.

(c) ketabton.com: The Digital Library

پر افغانستان باندې د شوروي يرغل د ښو ښانو له کبله، سياسي تروريزم ته له قهر نه پېدکه دو ديزه افغاني ټولنه کې د ښې ودې زمينه برابره شوه. د دې ودې لاملونه دادي:

ـ د ولسواکۍ او خپلواکۍ د موازينو او سياسي شعور د ودې نشتوالی، ددې پرځای چې دوی خپل سياسي مخالفين په دې قانع کړي، چې د سياسي غونډو د جوړېدو او د ټاکنو صندوقو ته، چې تراوسه لا جايز او دود نه وو، ولاړ شي، يو بل ته مورچل نيول غوره وګڼل.

ـ د تروريزم په القاح او سياسي وېرې په خپرولو کې د تاريخ د زده کړې رول:

ـ د سياسي او ټولنيز کړکېچ پر ناروغۍ د افغاني ټولنې اخته کېدل، چې د هغې په بهير کې د ژوند تېر جوړښتونه پرته له دې، چې نوي ارزښتونه يې ځای ونيسي، تر پوښتنې لاندې راغلل، دې کړکېچ د قانون او دولت د واکمنۍ وېره له منځه يووړه او د شخصي غچ اخيستنې او ځينې وخت يې د عقيده يي تروريستي جګړې لپاره په داسې شرايطو کې لاره هواره کړه، چې جګړې د مذهب اخلاقي ملي سوزولې وې، د ايډيولوژۍ او اخلاقو ارزښتونه لا دومره ژور شوي نه وو، چې د دولتي پوښتنې او د قانون د واکمنۍ تشه ډکه کړي.

ـ د ژوند د دوام لپاره د مهاجرو افغانانو مادي او اقتصادي اړتياوې. بهرنيو لاسوهونکو هېوادونو له دې اړتياوو نه ((د اجيرو تروريستانو)) د ګومارنې لپاره ناوړه ګټه واخيسته.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په ځینو برخو کې د بهرنیو هېوادو سیاسي هدفونو د تروریستانو له سیاسي موخو سره سمون وخوړ. بهرنیو هېوادو ځینې وخت له ټاکلو افغاني سیاسي ډلو سره یوځای پر ترور او وېرې خورولو لاس پورې کړ.

ترور غالباً له سیاسي پلوه دوه هدفه درلودل: یو د دښمن په لیکو کې د وېرې او وحشت رامنځته کول، دلته یوازې د سیاسي شخصیتونو له منځه وړل مقصد نه دي، بلکې د دښمن ټوله شتمني هدف ده او بل د یو شخصیت په شاوخوا کې د یو عقیده یي بهیر په وده کې د همغه شخصیت د فزیکي ترور له لارې د خنډ رامنځته کول. په افغانستان کې د خپلواکۍ تر ګټلو وروسته په نږدې اتو لسیزو کې د دولت د ځینو مخالفینو، د دولت پر وړاندې زیاتره د ترور له لومړنۍ ډول ګټه اخیستې ده. په داسې حال کې چې د ترور دویم ډول زیاتره د مطلقه واکمنو په واسطه د سیاسي اپوزېسیون سره په چلند کې د پاملرنې وړ و او (د مستبدو واکمنو په اند) په زړه پورې پایلې ترې لاسته راغلي دي.

د خپلسرو واکمنو له خوا سیاسي ترور، چې پر دولت باندې واکمن حقوقي فرهنګ کې ورته د اعدام[1] نوم ورکړ شوی، د خپلې خوښې نتیجو د ترلاسه کولو ستر علت په دې کې دی، چې زموږ په

[1] اعدام (د قانون پر بنسټ جوړ شویو نظامونو کې) له قانون نه د سرغړاوي او (استبدادي نظامونو کې) د واکمن له ارادې نه د سرغړاوي په مقابل کې تر ټولو سخته سزا ده، ترور د خپلسرې واکمنې ډلې له نظره له هغه اعدام څخه عبارت دی، چې له واکمن (برحال حکومت) نه د سرغړونې په مقابل کې ورکول کېږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

وروسته پاتې هېواد کې د خانواکۍ او ارباب رعيتۍ ټولنيز قبيله يي جوړښت ته په پاملرنې سره، د يوې ډلې د باور وړ شخصيتونو باندې مفکوره يي معتقدات راټولېږي. څرنګه چې دا شخصيتونه د سياسي سازمانونو او تشکيلاتو په منځ کې ځای نيسي، د هغو په فزيکي له منځه وړنې سره اړوند سياسي سازمان او تشکيل پاشل کېږي. په دې شرط چې نوموړی سازمان د لارښوونکي شخصيت تر وژنې وروسته د ټولنيز ځواکمن ملاتړ خاوند شوی نه وي:

ـ د لومړي مشروطيت غورځنګ (پټه ملي ټولنه)، چې پر ۱۹۰۳م کال جوړ شو، تر درې کلن پټ فعاليت وروسته ونيول شو، د هغه ۴۳ تنه غړي د امير حبيب الله خان په وسيله ووژل شول او يا زنداني شول. غورځنګ عملاً له منځه يووړل شو.

ـ د دويم مشروطيت غورځنګ پر ۱۹۱۱م کال جوړ شو. دا غورځنګ پر پادشاه باندې د خپل يو غړي (عبدالرحمن خان لودين) د ناوړه ناکام قصد له امله د لومړي مشروطيت پر برخليک اخته او تار په تار شو.

ـ مترقي ډيموکراتيک ګوند د خدای بښلي ميوندوال تر وژنې وروسته ونه کړای شول، په پښو ودرېږي او خپل ژوند ته دوام ورکړي. که څه هم د يوې نيمې ميلادي لسيزې په اوږدو کې د ((مقاومت)) د جريدو په خپرېدو سره ددې ګوند د پاتې شونو غږ څه نا څه پورته شو، خو ګوند هېڅکله بيا راژوندی نه شو.

ـ د سردار محمد داود د ملي غورځنګ ګوند (۱۹۷۷)م کال د هغه له وژلو سره (۱۹۷۸م کال اپريل) له منځه لاړ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ـ د خلکو ډیموکراتیک ګوند د نورمحمد تره کي او حفیظ الله امین په وژنې سره تباه کوونکی ګوزار وخوړ. هغه څه چې د ((پرچم)) ډلې تر نامه لاندې یې څو کاله فعالیت وکړ د (وطن ګوند) د نامه له نظره، سیاسي تګلارې او عقیده یې آرونو یې له لومړۍ طرحې سره ډېر زیات توپیر درلود او په واقعیت کې د یو بل مستقل ګوند د رامنځته کېدو څرګندوی و.

ـ په زیات ګومان د کابل مسلمان ډوله ادارې، د خپلو خادیستو ملګرو په وسیله د **۱۹۹۵**م کال پر نومبر د تفاهم او ملي وحدت شورا د رهبرۍ غړو جنرال عبدالحکیم کتهوازي او وزیر محمد ځدراڼ وژنه، د تفاهم شورا د فعالیت د سستیا سبب شوه. نوموړې شورا په داسې حال کې، چې پخوا یې په منظم ډول د افغانستان د ورځنیو ګرمو پېښو په اړه کنفرانسونه جوړول او خبرتیاوې یې صادرولې، په یو واریز ډول د چوپتیا او تمېدو له خطر سره مخ شوه. دا خبره که چېرې د شورا د سیاسي پایته رسېدو په مانا نه وي، نو ضرور خو به یې د فعالیت په بهیر کې د ځنډ څرګندوی وي.

په افغانستان کې د محمد داود د کودتا له پیل نه د شوروي د لښکر کشۍ تر لومړي کال پورې، د اوو کلونو په بهیر کې شپږ دولت رئیسان یا صدراعظمان وژل شوي دي. پر همدې وخت لړ تر لړه څلور ناکامې کودتاوې کشف او په سلګونو تنه عاملین یې ځپل شوي. دا لړۍ د سیاسي واک د ترلاسه کولو ډیموکراتیکو لارو چارو (ټاکنو، لویې جرګې...) ته د افغاني سیاسي شخصیتونو د نه پاملرنې ښکارندوی او د واک د ترلاسه کوونکي په توګه، د

(c) ketabton.com: The Digital Library

دولتي تروريزم د منلو څرګندوی ده. په بله مانا تروريزم د دولت د سياست په ارکانو کې مناسب ځای پيدا کړی دی.

د افغانستان د ستونزې نړيوال کېدل او د هېواد د پېښو په تګلوري کې د سيمې د هېوادونو لاسوهنې، تروريزم پر داسې يوې حربې بدل کړ، چې د بهرني هېواد په لاس د هغه د دښمن هېواد تر ملاتړ لاندې سياسي شخصيتونه وځپي. دا سياسي شخصيتونه، چې د نورو په معامله کې خپل ژوند په وړيا ډول له لاسه ورکوي، افغانان دي. له نښو نښانو څخه څرګندېږي، چې سعودي عربستان پورې د افغاني ډلو ځينې تړلي سياسي شخصيتونه د ايران د دولت له خوا ترور شوي او يا د هغه پر عکس.

په پاکستان کې د ضياءالحق او نوازشريف حکومتونو د آی، اس، آی په واسطه د پخواني پاچا د پلويانو، افغان ملتپالو او په عمومي ډول پېژندل شويو روڼاندو د ترور (وژنې) منظم پلان تر لاس لاندې نيولی و.

د هندوستان دولت، چې د افغانستان د کورنيو سياسي پېښو پر مختګ يې له نږدې تر څارنې لاندې و، له شک پرته يې د کابل د ((واد)) په ملګرتيا په پاکستان پورې د تړلو افغاني ډلو د عناصرو په وژنه کې بنسټيز رول لرلی دی.

د افغاني شيعه ګانو کړيو ته د منسوبو عناصرو وژل، د سنيانو پر يوې ډلې باندې د تور پورې کول، په زيان منونکې افغاني ټولنې کې د دوو مذهبونو د پلويانو ترمنځ د بې اتفاقۍ او دښمنۍ رامنځته کول، د هغو هېوادونو په واسطه ترسره کېږي، چې د

(c) ketabton.com: The Digital Library

افغانستان له کړکېچ نه د ګټې اخيستنې هيله يې د افغاني ټولنې د کورنيو مذهبي او قومي بې اتفاقيو او دښمنيو په دوام پورې تړلې ده. په همدې ډول د يو قوم او قبيلې د سريو وژل او پر بلې قبيلې او قوم باندې تور لګول، په بهرنيو هېوادو پورې د تړليو افغان تروريستانو په واسطه د قومي بې اتفاقۍ د اور ګرم ساتل، د نوموړو هېوادو د ګټو د پاللو مانا ورکوي.

بهرني هېوادونه د افغاني ټولنې له داخلي، قومي، قبيله يي او مذهبي اختلافونو څخه د ګټې اخيستنې په کار کې د سياسي ډلو ترمنځ چې اکثره د قوم، قبيلې او مذهب له مخې جوړ شوي دي، د دښمنۍ او واټن د لاسختولو لپاره په افغانستان کې د نږدې شلو کلونو کړکېچ په بهير کې ډېر برياليي وو. سياسي تروريزم او د دې تروريزم د يوې حربې په توګه له افغانانو نه ګټې اخيستنې، د بهرنيو هېوادونو برياليتوب تضمين کړی دی.

د اسلامي تنظيمونو په خپل منځي اړيکو کې کړکېچ، د تروريستي پېښو د اټکل په اړه د جالبو او هم دروغجنو پېښو د ښکاره کېدو سبب شوی دی: هغه وخت چې د دې کتاب ليکوال په پېښور کې استوګن و (۱۹۹۰م او ۱۹۹۱م کلونه) د ښاغلي مجددي د ملي نجات جبهې او ښاغلي حکمتيار د اسلامي حزب ترمنځ اړيکي ډېر کړکېچن وو. د اسلامي حزب يو غړي ماته روايت وکړ، چې: ((زموږ ګوند پر دې نږدې وختونو د خپلو استخباراتو يوه پراخه شبکه د حضرت صاحب د مصونيت د تامين لپاره موظفه کړې ده. موږ تشويش لرو، چې د حزب دښمنان به ښاغلي مجددي

(c) ketabton.com: The Digital Library

ترور کړي او په دي برخه کې به د حزب له بد شهرت نه په ګټې اخیستو سره خپله ګناه زمونږ پر غاړه راواچوي.)) ما د ټوکو په بڼه وویل: ((د اټکل له مخې، ښاغلي مجددي به د ښاغلي حکمتیار د ځان د دفاع لپاره همدې ته ورته هڅه کړې وي...))

زما دوست وویل: ((حزب د بل چا مرستې ته اړتیا نه لري)). ما ورته وویل: ((مقابل لوری)) ستاسو له اړتیا نه چندان خبر نه دی او ضرور یې د حزب د امیر د امنیت د تامین لپاره لازم تدبیرونه نیولي دي...

په افغانستان کې د کمونیستي واکمنۍ د بهیر په اوږدو کې د شوروي کې، جي، بي او د کابل خاد او واد د تروریستي موخو د ترسره کولو لپاره زیاتې پیسې لګولې دي. ((خاد)) او ((واد)) د تروریستي توطیو د ترسره کولو له لارې څو هدفونه تعقیب کړي دي:

_ په سیاسي برخه کې د قدرت د انحصار او واک د ساتلو لپاره د مخالف اپوزېسیون د سیاسي شخصیتونو له منځه وړل.

_ د دښمن پر لیکو د سیاسي فشار راوړل.

_ د قومي او مذهبي بې اتفاقۍ رامنځته کول.

_ له یوې خوا د اسلامي تنظیمونو ترمنځ د دښمنۍ زمینې برابرول او له بلې خوا د پوهنې او پوهنتون تحصیلکړیو منځلارو مسلمانو ملتپالو او د یاد شویو عناصرو وژل او پر اسلامي ډلو د هغوی د وژنې تور لګول (دا حکم عام نه دی، ځینې اسلامي تنظیمونه هم د اخرت د اجر (!) په ګټلو کې د سر لوڅو او بې رېرو

(c) ketabton.com: The Digital Library

مسلمانانو د وژلو له لارې، د کابل د حکومت په جرم کې شریک دي) ترسره شوي دي. د خلکو ډیموکراتیک ګوند په دې ډول غوښتي دي، چې باید د پلار وطنې جبهې یا ملي جبهې پرانیستې غېږ د قلموالو مجاهدینو پناه ځای معرفي کړي.

په هرحال ! دا چې د سیاسي وژنې لامل د کابل حکومت وي او که په بهرنیو هېوادونو پورې تړلي اسلامي تنظیمونه، د پوهو مجاهدینو په منځ کې د وېرې او وحشت د فضا د رامنځته کېدو سبب شو. د تروریزم پر وړاندې له جګړې تېښته د دې کته ګورۍ مجاهدینو طبیعي عکس العمل او پاسیف و، چې د هغه د دوام لپاره یې لاره هواره کړې ده.

تر تروره ډېره وېرونکې خبره، د هغو سیاسي ډلو په واسطه په راتلونکي افغانستان کې د سیاسي واک د نیولو تصور دی، چې د مخالفینو پر وړاندې له وژنې (ترور) څخه ((د سیاسي مبارزې د تکتیک)) په نوم کار اخلي. له دې ډلو نه د جوړ حکومت په سیاسي تګلاره کې به له ډېر لږ مصونیت او سیاسي خپلواکیو څخه د ګټې پورته کولو لپاره کوم ځای او فضا مطرح نه وي.

جګړه او ټولنیز کړکېچ او تر دې لوړ د ټولنیز ژوند د جوړښتونو او ارزښتونو راټیټېدل، قومي، قبیله یې او مذهبي اختلافونو، د کینې او غچ اخیستنې د احساس زیاتون، د ولسواکۍ پر آرونو نه پوهېدنې، په افغاني ټولنه کې د تروریزم د ودې مساعده روانې زمینه برابره کړې ده او تروریزم یې د سیاسي موخو د پرمخبیولو د عادي وسیلې په توګه بدل کړی دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ترور او وېره خپرول، د مخالف لوري د ایمان او پوهې د ټینګې واکمنۍ پر وړاندې د ماتې خوړلې تروریست د کمزوري منطق د چلند ښکارندویي کوي. تروریزم په سیاست کې د جنایت د اکټ د ننبې په توګه تېر مهال پر دې نه دی بریالی شوی، چې د خپلواکۍ د ابدي ارزښتونو، برابرۍ او عدالت د ترلاسه کولو لپاره د انسان د مبارزې خنډ شي او په راتلونکي کې به هم بریالی نه شي.

ب- روغه: تر یوې لسیزې زیات جهاد، ددې سبب شو، چې ټول جهادي تنظیمونه خپل غړي وسلوال کړي او له دې وسلې، نه یوازې پر دښمن باندې د ګوزار، بلکې ځینې وخت د خپلمنځي اختلافونو لپاره ګټه پورته کړي.

وسلوال خلک، چې د وسلې له کارونې سره روږدي شوي دي، په دې خبره قانع کول، چې د سیاسي تاو تریخوالي د له منځه وړلو لپاره له قهر شیندلو پرته بله لار (لکه ټاکنې، رفرنډم، لویه جرګه) هم شته، ډېر سخت کار دی، خو ناممکن نه دی. هغه څه چې لږ څه ستونزمن ښکاري، دا دي چې: موږ هغه وسلوالې ډلې چې تل یې په خپلو ځانګړو سیمه ییز اغېزمنو برخو کې فعال ژوند کاوه، د انتخاباتو له پایلې نه د اکثریت د راپیدا شویو نظر درناوي ته راوبولو. د اکثریت د واکمنۍ منل او د مخالف (نه دښمن) لږکي په واسطه د نه کولو د امر ترسره کول، (د دودیزو جرګو له لارې) تعاملي یا (په اوږده واټن کې د هغې د زده کړې او القاح له لارې) اکتسابي پدیده ده. د نړۍ شلو کلونو جګړې، د ټولنې د دودیز ژوند زیاتو ارزښتونو ته پرته له دې چې د ولسواکۍ نوي

(c) ketabton.com: The Digital Library

جوړښتونه يې ځای ونيسي، زيان اړولی دی، خلک د ولسواکۍ له يوې ډېرې بنسټيزې پديدې يانې د رايې له حق څخه د ګټې اخيستلو تمرين نه لري. تر ۱۹۲۱م کال (د لومړي ليکلي اساسي قانون تر تطبيق) وروسته د ۱۹۷۸ م کال تر کمونيستي کودتا پورې يانې تر نيمې پېړۍ نه په لږ زياته موده کې رايه ورکوونکي (هغه په سلو کې ۲۰ کسان، چې د رايو حق يې درلود) يوازې درې ځله (په ۷مې، ۸مې او ۱۲مې دوره کې) د رايو ورکولو صندوقونو ته تللي دي، خو هغه ټاکنې، چې د ولسواکۍ د ښوونې په نيت ورڅخه تبليغاتي ګټه اخيستل کېده، تر لسو ځلو زياتې اعلان شوې دي.

ځکه نو زموږ په هېواد کې پر ټاکنو ډېره لګول، هغو ته د عقيده يي او رواني لارو چارو تر برابرولو دمخه ګټوره، پايله نه ورکوي. د هغه پېښت لپاره، چې د خپلې ځوانۍ د عمر په زياته برخه کې يې، د ټوپک له ډز پرته بل هېڅ شي، د سياسي فضا چوپتيا نه ده ماته کړې او د خپل ژوند په اوږدو کې يو وار هم د رايو ورکولو صندوقونو ته نه دی ودرېدلی، ټاکنې يوازې د يوه سياسي شعار تر بريده کېدی شي ارزښت ولري.

ځينو تنظيمونو ته له ټاکنو سره مخالفت عقيده يي دلايل هم لري: بنسټپالي اسلامي ډلې د عقيده يي ارزښتونو له مخې، ((اهل حل و عقد)) جرګه د ټاکنو د ځاينيونې وړ ګڼي. د ((اهل حل و عقد)) شورا، چې له مذهبي پوهانو څخه جوړه شوې ده، ټاکنو ته د مذهبي پوهې او سياسي شعور د نه لرونکو پرګنو د ارادې د څرګندوی په توګه، زيات ارزښت نه ورکوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د اهل حل و عقد پلویان په دې ګروهه دي، چې مذهبي پوهه د حکمت کيلي ده. په دې ځای کې مورږ د هغه حکومت له طرحې سره چې د اپلاتون د نظر له مخې باید د فیلسوف په واسطه اداره شي د حل و عقد شورا د طرحې د نږدېوالي شاهدان يو.

د نږدې شلکلنې جګړې او له هغې څخه راپیدا شوي ټولنيز کړکیچ، د افغاني ولسواکۍ د يو ښکلي توکي (عنصر) په توګه د لويې جرګې اعتبار ته هم زيان ورساوه. د لويې جرګې دود ته مخه کول د سياسي او قومي مخالفت له خطر سره مخ شول.

ـ سياسي له دې پلوه؛ هغه شخصيتونه او ډلې چې د جهاد له لسیزې نه راپيدا شويو نويو شرايطو، هغوی د واک د نويو ستنو په توګه د پاملرنې وړ ګرځولي، لويه جرګه د واک کلاسيکه او پرې ښودل شوې پدیده ګڼله.

ـ قومي له دې پلوه چې قبيله يي او مذهبي لړکيو ته منسوبې ډلې د لويې جرګې په جوړښت کې د پښتنو قبايلو (چې د ټولنې اکثريت نفوس جوړوي) زياته ونډه او د افغانستان د نوي دولت په جوړېدو کې د هغوی رول، چې په ملي لاربښوونه کې د نومورو قبايلو له رول سره يوځای و، لويه جرګه (د نفوس په جوړښت کې د دې قبايلو د اکثريت شمېر ته له پاملرنې پرته) د پښتنو قبايلو د واکمنۍ د حقوقي توجيه حربه ګڼي او د دولت په اداره کې په خپلې پخوانۍ ونډې راضي نه دي. دا ډلې لويې جرګې سره له قومي پلوه چلند کوي. هغوی ان د افغانستان له تاريخ نه د لويې جرګې نوم د له منځه وړلو لپاره ((جرګه بزرګ ملي)) ((و)) ((شورای کبير

(c) ketabton.com: The Digital Library

میهني)) په نوم، د لویې جرګې د نوم بدلونې په لټه کې دي[1] د لویې جرګې د تاریخي نومونې پر ځای، د جرګه بزرګ ملی، جرګه بزرګ میهنی او نورو اصطلاحاتو کارول، چې د هبواد د تاریخ د تحریف او د افغانستان د نوم د له منځه وړلو لپاره د معلوم الحاله عناصرو د عمومي پلان یوه برخه ده، د هغو کړیو ترمنځ د غم او خواشینۍ سبب شول، چې د افغانستان له تاریخي ارزښتونو سره مینه لري او هغه د خلکو ملکیت ګڼي. یو قوم، یوه سیاسي ډله او یوه مذهبي فرقه د دې حق نه لري، چې هغه د لنډ فکرۍ او کینې له مخې لرې ګوزار کړي او د خپل ځان له خوا جوړ شوي او مصنوعي اصطلاحات د هغې پر ځای کېنوي.

افغانان د یوې کورنۍ په توګه، د افغانستان په خاوره کې ژوند کوي. د دې کورنۍ یو غړی حق نه لري، د یوې کورنۍ میراث، چې ټولو پورې تړلی دی، په یوازې ځان او د زور په ښکاره کولو سره له نورو واخلي. د لویې جرګې پر ځای د هرې بلې اصطلاح کارونه نه شي کولای د هغه څه ټول ځومره والی او څرنګوالی څرګند کړي چې په لویه جرګه کې شته، د لویې جرګې پر ځای د بلې کلمې کارول د افغاني ولسواکۍ (لویې جرګې) تر ټولو آر او نږه پدیدې بڼه (قیافه) مسخ کوي او د افغانستان په تاریخ کې د ولسواکۍ پر اصولو د ولاړو موسسو د څېړنې په برخه کې، په ځانګړي ډول د بهرنیانو لپاره ابهامات او ستونزې رامنځته کوي.

---

[1] ((جرګه های بزرګ ملی افغانستان)) د محمد علي فیض زاده تالیف، ۱۹۸۹م کال، پېښور چاپ، کتاب ته دې مراجعه وشي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په سويس کې مختلف قومونه ژوند کوي. خو د (لاندس ژمند) اصطلاح، چې د مستقيمې ولسواکۍ د ځرګندو غونډو لپاره کارېدله، د سويس په معاصر تاريخ کې يې خپله لاره پرانيستې ده.
د ((بونديستاک)) او ((بونديسرات)) نومونې، چې همدا اوس د المان د پارلمان دوو جرګو ته کارول کېږي. اصلاً د شمالي المان (۱۸۷۱م کال تر ۱۸۹۹م کال) او وروسته د المان امپراتورۍ (۱۸۷۱م تر ۱۹۱۸م) د کانفدراسيون جرګو ته کارېدلې.
د ((لوک سبها)) او ((راجاسبها)) نومونې، چې د هندوستان د پارلمان د دوو جرګو نومونه دي، اصلاً آريايي کلمې دي، چې د هندوستان په مختلف النژاده او ګڼ قوميزه هېواد کې د نژادونو او قومونو د بريدونو له خطره بچ پاتې شوي او د هندوستان د اوسني اساسي قانون په غېږ کې ارامې پرتې دي. د يو تاريخي ارزښت د ښکارندويه نومونو د ساتنې په برخه کې کېدی شي ګڼ شمېر بېلګې وړاندې شي او د هغو کسانو لپاره، چې غواړي د افغانستان له کړکېچن حالت څخه ملي ضد او د هېواد د قومونو د يووالي خلاف، ګټه پورته کړي، د پوهېدنې سبب شي.
په هرحال! د اساسي قانون له څلورو متنونو څخه، چې د افغانستان د خپلواکۍ تر ګټلو وروسته د ثور تر کمونيستي کودتا پورې نافذ شول، د هغه درې متنونه د قهرجنو پېښو په واسطه لغوه شول، ځکه نو د څلورو لويو جرګو له پرېکړو څخه، چې د څلورو اساسي قوانينو د تدوين په چوکاټ کې منعکس شوې وې، د قهر تر رازېږېدو وروسته د پرېکړو درې کته ګوريو، د وخت په اوږده بهير

(c) ketabton.com: The Digital Library

کې د پلې کېدو مجال پیدا نه کړ. له همدې کبله د سولې او سیاسي روغې د روحیې په پیاوړتیا کې د لویې جرګې روزونکی رول په ټیټه سطحه پاتې شو.

له قانون سره سم په اداري چارو کې نه بلدتیا او د مقصد پر لوري د اوډلي او پلانیزه یون نه لرل، زموږ پر روحیې داسې سیوری خور کړی، چې د مجاهدینو هغه لنډ مهالی حکومت، چې په پېښور کې جوړ شو، نه یې اساسي قانون درلود او نه حکومتي کړنلاره.

سربېره پر دې هغه ایتلافي اداره، چې د جمعیت تنظیم په مشرۍ تر ۱۹۹۲م کال وروسته د کابل پر ځینو ناحیو کې واکمنه شوه، اساسي قانون یې نه درلود او هېڅکله یې خپله تګلاره (چې اصلاً یې وجود نه درلود) اعلان نه کړه.

د طالبانو اداره، چې تراوسه یې د افغانستان درې پر څلور برخې تر خپل کنټرول لاندې راوستې دي، نه اساسي قانون، نه ملکي حکومت او نه هم سیاسي تګلاره لري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

پایله

د افغانستان خلک ډېر لوړ سیاسي شعور نه لري او د سیاسي ثبات د جوړوونکي په توګه یې د ولسواکۍ له تجربې څخه ګټه پورته کړې نه ده.

نړدې شلکلنې جګړې د قبیله یي ولسواکۍ پر دود د شک او تردید سیوری خور کړی دی. په داسې حال کې، چې د افغانستان خلکو د یو ملت په توګه د جهاد په کلونو کې خپل ملي پیوستون ساتلی و، د جهاد په پای کې ملي یووالی وشلېد. تراوسه پورې داسې مشر، چې د خپل شخصیت پر شاوخوا د ټولو باور جلب کړي او د افغاني ټولنې بېلې شوې ټوټې د یوې واحدې مشرۍ په چوکاټ کې راټولې کړي، څرګند شوی نه دی.

په افغانستان کې همدا اوس د قهر او روغې دواړه پدیدې د پښو پر زېږون بوختې دي، خو د هېواد په ګوټ ګوټ کې د ډزو تر غږه د سولې غږ ډېر لوړ غوږونو ته رسېږي.

جګړې تل د ملت د ارادې په څرګندېدو سره پایته رسېدلې دي. د سولې د ټینګښت او د افغان ملت د ارادې د څرګندېدو لپاره ډېرو ځواکمنو کورنیو او بهرنیو لاسونو پر اغېزمنتوب پیل کړی دی.

د افغانستان په ګاونډیو هېوادو کې د حکومت د ټاکلو لپاره د ټاکنو دایرول، د افغاني ولسواکۍ دودیزو موازینو ته مخه کول، چې په لوړه کچه د لویې جرګې په واسطه تمثیلېږي، په ذهنونو کې

(c) ketabton.com: The Digital Library

راژوندي شوي دي. هېڅ يوه دښمنه ډله د سولې او سياسي ثبات د تامين د وسيلې په توګه د انتخاباتو دايرول نه ردوي. اختلافات يوازې د ټاکنو د دايرولو پر وخت دي.

د جګړه مارو د ځينې او ټکونې په تګلوري سره د طالبانو راټوکېدل د دې سبب شول، چې نن روځ په افغانستان کې په پوځي او سياسي ډګر کې دوه ډلې (طالبان او له بلې خوا په جمعيت تنظيم پوري تړلی ايتلاف) د لسګونو وسلوالو او دښمنو ډلو ځای ونيسي. دې کار د ملي تفاهم له ټينګښت سره مرسته کړې ده.

افغاني ملتپالنې د هېواد تاريخ د يو لوی جوړونکي ځواک په توګه د افغاني ټولنې پاشل شوي عناصر، د ټولنو او ملي جبهو په چوکاټ کې له يو بل سره يو ځای کړي او په لوړ غرېبې بهرنيو لاسوهنو ته اخطار ورکړی دی.

د افغانستان شخړې يو ځل بيا ورو ورو د سترو هېوادو او د سيمې هېوادو پر اړيکو د واکمنۍ عمومي ستراتيژۍ په محتوا کې ځای نيولی دی. له دې سره پر يوه وخت د افغانستان شخړې د حل لپاره د ملګرو ملتو رول ډېر محسوس شوی دی. ملګرو ملتو تل په سيمه او نړۍ کې د سولې د وقايې لپاره په افغانستان کې د سولې پر اړتيا ټينګار کړی دی. سربېره پر دې د منځنۍ اسيا له شتمنۍ او سوداګريزو امکاناتو څخه ګټه اخيستل، په افغانستان کې د سولې او سياسي ثبات له تامين سره مستقيم اړيکې لري. دا کار ځينې هېوادونه ناچار وي، چې د افغانستان شخړې د ژر تر ژره حل په نيت د ملګرو ملتو پر موسسې له خپل اغېز څخه کار واخلي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

پورتنيو كورنيو او بهرنيو لاملونو د افغانانو د دښمنيو پـه نرمولـو كې زيـات اغېـز لرلـى او هغـوى يـې د ټـولنيزو شـخړو د حـل لپـاره، روغې ته رابللي دي.

په هرحال! راتلونكى افغانسـتان بـه د قبيلـه يـي اداري لـه دوديـز سيستم سره، د كړكېچ او د جګړې د بهير د ((نوښتونو)) په يوځـاى كولو سره بېرته سياسي ثبات ترلاسه كړي.

افغـان ملت بـه د پېښـو لـه خطـره ځـان وژغـوري. سـوله بـه د ملـي خپلواكۍ د ډاډځي په توګه تامين شي، خو په هغه هېـواد كـې، چـې تـاريخ يـې پـه وينـو ليكـل شـوى، د تلپـاتې سـولې او ټـولنيز ثبـات تامين به د وخت تېرېدو ته اړتيا ولري. د داسې وخت تېرېدل، چې په هغه كې به سوله او روغه د ژوند د يوې طبيعي او اوږدې ضابطې په توګـه، چـې د يـو ملـي حكومـت لـه خـوا د يـو ماسـټر پـلان پـه ډول طرح او پلي كېږي، د زور او قهر ځاى ونيسي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د محمد اسمعیل یون لنډه پېژندنه

محمد اسمعیل یون د حاجي محمد خان زوی پر ۱۳۴۲ل کال، د لغمان ولایت د الینګار ولسوالۍ دنیازیو په یوې روښنفکرې کورنۍ کې زېږېدلی دی. لومړنۍ زده کړې یې د الینګار ولسوالۍ د سلینګار په لومړني ښوونځي کې سرته رسولي دي، تر هغه وروسته کابل ته راغی او په خوشال خان لېسه کې شامل شو. پر ۱۳۶۲ل کال له نوموړې لېسې څخه په دویم نومره بریالی او پر ۱۳۶۷ل کال د کابل پوهنتون د ژبو او ادبیاتو پوهنځي د پښتو څانګې محصل شو. پر ۱۳۷۰ل کال له نوموړې څانګې څخه اول نومره بریالی او پر همدې کال بېرته د پښتو څانګې د کدر غړی شو. پر ۱۳۸۵ل کال په نوموړې څانګه کې د ماسترۍ دوره پیل شوه، یون په ډېر ښه او بریالي ډول دا دوره پایته ورسوله

(c) ketabton.com: The Digital Library

محمد اسمعیل یون له ۱۳۷۰ل کال څخه بیا تر ننه پورې د کابل پوهنتون د ژبو او ادبیاتو پوهنځي تدریسي غړی او د(پوهندوی) علمي پوړۍ ته رسېدلی دی، پر استادۍ سربېره، استاد یون د ((کابل پوهنتون))، ((هیلې)) او((شمشاد))مجلو د چلوونکي دنده هم په ښه ډول ترسره کړې ده. په پېښور کې د چاپېدونکې ((معارف)) مجلې کتونکی غړی هم و. همدارنګه دیو شمېر نورو چاپي خپرونو همکار هم پاتې شوی دی.

استاد یون پر ۱۳۸۱ل کال، په جلال اباد کې بېړنۍ لویې جرګې ته د ختیزو ولایتونو د انتخاباتو د دفتر مشر شو، د دې جرګې لپاره تر ټاکنو وروسته د جرګې غړی، بیا د جرګې د غړو له خوا د بېړنۍ لویې جرګې دلومړي منشي په توګه انتخاب شو. استاد یون په دې جرګه کې تر خپل وروستي وسه خپل ملي او تاریخي مسولیت ادا کړ او د هېواد دښمنه عناصرو د توطیو مخه یې ونیوله.

تر دې جرګې وروسته، کله چې د افغانستان د اساسي قانون د تدوین بهیر پیل شو، نو استاد یون بیا د دې بهیر لپاره د ختیزو ولایتونو د دارالانشاد دفتر مشر وټاکل شو. په ختیزو ولایتونو کې د اساسي قانون د لویې جرګې لپاره انتخابات هم د همدې دفتر له خوا ترسره شول.استاد یون د اساسي قانون د تصویب په لویه جرګه کې د نوموړې جرګې د دارالانشا د غړي په توګه خپل فعال رول ادا

(c) ketabton.com: The Digital Library

کړ. ټاکل شوې وه، استاد یون په ختیزو ولایتونو کې د افغانستان د جمهوري ریاست لپاره د عمومي ټاکنو د دفتر مسول شي، خو په کابل کې د لویو جنګسالارانو او ځینو تنظیمي مشرانو له خوا پر حکومت او ملګرو ملتونو د زیات فشار له امله له کاره ګوښه شو. ملګرو ملتونو (UNAMA) استاد یون ته وړاندیز وکړ، چې په کابل کې به تر دې لوړه دنده ورو سپارو ، خو استاد یون و نه منله او خپلې استادۍ ته یې دوام ورکړ.

درې کاله وروسته یې د ځینو ملګرو په زیات ټینګار او غوښتنه، د جمهوري ریاست د ملي امنیت شورا په دفتر کې د فرهنګي چارو د ریاست دنده و منله او په کابل پوهنتون کې پر استادۍ سربېره لا تر اوسه دا دنده پر مخ وړي. استاد یون پر **۱۳۸۵** ل کال د افغانستان او پاکستان د امن ګډې جرګې لپاره د افغانستان له خوا د منشي په توګه غوره شو او دا دنده یې هم په ښه ډول ترسره کړه.

استاد یون د خپلو اک لیکوال په توګه په تېرو شلو کلونو کې ګڼ شمېر فرهنګي او ټولنیز خدمتونه ترسره کړي، په ګڼو چاپي، راډیویي او ټلویزیوني مرکو کې یې د و اقعیتونو او حقایقو د څرګندیبیان له امله د خلکو په زړونو کې ځای نیولی دی. که څه هم ډېر خلک د یون لیکنې، مرکې او نظریات خوښوي، خو یو شمېر داسې خلک هم شته، چې د یون سرسختي مخالفین دي. د هغه ملي

(c) ketabton.com: The Digital Library

او ګټورو نظریاتو ته هم غلط رنګ او تعبیر ورکوي، دا ډول اشخاص، چې اکثره یې زورواکي او د سیاسي ډلو ټپلو غړي او مشران دي، د استاد یون نظریات خپلو شخصي او تنظیمي ګټو ته خطر بولي، نو ځکه یې په ټینګه مخالفت کوي. زه ددې شاهد یم، هر کله چې یون کومه لیکنه او مرکه کړې، نو دده پر وړاندې یې مثبت او منفي غبرګونونه دواړه راپارولي دي، منفي غبرګونونه اکثره وخت د هغو اشخاصو او ډلو له خوا وي، چې په تېر کړکېچن سیاسي بهیر کې یې ډېرې نامشروع ګټې ترلاسه کړي او ځانونه یې مطرح کړي دي.

مثبت غبرګونونه اکثره د ولس د مشرانو، روښنفکرانو او نورو مخورو له خوا وي، خو استاد یون په دغسې سختو اغزنو او تنګو شرایطو کې بیا هم خپل فرهنګي، سیاسي او ټولنیز کار ته دوام ورکوي.

دا اوسنی فرهنګي کار، چې تاسو یې اوس په مسلسل ډول ګورئ، دا د تېرو شلو کلونو کارونه دي، چې له تېر یو نیم کال راهیسې پرې په منظم ډول کار شوی، اوډل شوي او دادی ستاسو مخې ته اینښودل کېږي، په داسې یو دولتي دفتر کې چې بوختیاوې په کې ډېرې وي، د منظم او ستر فرهنګي کار سرته رسول اسانه کار نه دی. استاد یون پر خپلو فرهنګي کارونو سربېره د ګڼو فرهنګي ټولنو

(c) ketabton.com: The Digital Library

د غړي، همکار او موسس غړي په توګه هم خپل فرهنګي رول ادا کړی، په پېښور کې یې د دوو المان مېشتو فرهنګي ټولنو (د افغانستان د کلتوري ودې ټولنې) او (د پښتني فرهنګ د ودې پراختیا ټولنې) د همکار په توګه د بېلابېلو لیکوالو په لسګونو اثار، ایډیټ او چاپ کړي دي. دغه راز یې په سلګونو کورنیو مشاعرو، ادبي غونډو او سیمینارونو کې ونډه اخیستې ده، خپله یې هم په لسګونو مشاعرې، سیمینارونه او علمي ورکشاپونه جوړ کړي دي.

سربېره پر دې، په یو زیات شمېر، ملي او نړیوالو کنفرانسونو کې یې په ښه ډول د خپل هېواد استازي کړې ده. دلته به یې د اثارو یادونه وکړو:

اثار

الف- پنځونې:

کتاب نوم	څرنګوالی	چاپکال
• مټکور	لومړۍ شعري ټولګه	دویم ۱۳۸۷
• په اورونو کې سندرې	دویمه شعري ټولګه	دویم ۱۳۸۷

ب- راټولونې:

• هیلې	ګډه شعري ټولګه	دویم ۱۳۸۷
• نیمګړي ارمانونه	د حیران شعري ټولګه	دویم ۱۳۸۷
• د لوونو فصل	ګډه شعري ټولګه	دویم ۱۳۸۷

(c) ketabton.com: The Digital Library

- د نازو انا یاد د سیمینار د لیکنو ټولګه دویم ۱۳۸۷
- د استاد الفت نثري کلیات داستاد الفت نثرونه دریم ۱۳۸۷
- سیندونه هم مري د اسحق ننګیال شعري منتخبات دویم ۱۳۸۷

ج- ژباړنې:

- د ټولنپوهنې له نظره: په افغانستان کې د واک جوړښتونه
  دپوهنوال روستارتره کي اثر دویم ۱۳۸۷
- .د افغانستان فرهنګي میراثونو ته یوه کتنه
  د نینسي دوپرې اثر دویم ۱۳۸۷
- په افغانستان کې د جګړې جنایتکارانو محاکمه
  د پوهنوال روستار تره کی اثر دویم ۱۳۸۷

د - یونلیکنې:

- د اماراتو سفر د اماراتو یونلیک دویم ۱۳۸۷
- که یون دی یون دی د اروپا یونلیک لومړی ۱۳۸۷
- دپښتاګون ترڅنډو د امریکا یونلیک لومړی ۱۳۸۷

هـ- څېړنې او شننې:

- د محمد ګل خان مومند اند و ژوند ته یوه لنډه کتنه دویم ۱۳۸۷
- استاد زیار د پښتني فرهنګ یو ځلاند ستوری دویم ۱۳۸۷
- دکابل پوهنتون د ادبیاتو پوهنځي پښتو کتابښود دویم ۱۳۸۷
- د افغانستان فرهنګ ته اوښتي زیانونه دویم ۱۳۸۷
- د پښتو شعر هندسي جوړښت شپږم ۱۳۸۷
- له افغانستانه د مسلکي کادرونو د فرار عوامل دویم ۱۳۸۷
- ساینسي پرمختیاوې دویم ۱۳۸۷

(c) ketabton.com: The Digital Library

- بېړنۍ لويه جرګه ولسواکي او زورواکي دويم ۱۳۸۷
- انديال خوشال لومړی ۱۳۸۷
- هيله د خپلو سريزو په لمن کې لومړی ۱۳۸۷
- کلتوري يون لومړی ۱۳۸۷
- فرهنګي فقر لومړی ۱۳۸۷
- مرکه او مرکې لومړی ۱۳۸۷
- خوشال په خپل ايډيال لومړی ۱۳۸۷
- د کتابونو په وږمو کې لومړی ۱۳۸۷
- افغانستان په سياسي کړليچ کې لومړی ۱۳۸۷
- پښتو ليکنی سمون لومړی ۱۳۸۷
- او سنۍ رسنۍ لومړی ۱۳۸۷
- که نړيوال ماته وخوري؟ لومړی ۱۳۸۷

خدای (ج) دې استاد يون ته ډېر عمر ورکړي او جرئت دې ورته هم تاند لري، الله (ج) دې دی له هر ډول بدو بلاوو وژغوري، په فرهنګي کارو زيار کې ورته د نور زغم او سبلې هيله لرم.

په درناوي

وفاالرحمن وفا

کابل- افغانستان

(c) ketabton.com: The Digital Library

Authority structure

in Afghanistan according to sociology

Written by:

Professor Dr. M.Osman taraky

Translated to pashto by:

M. Ismael yoon

ISBN 978-9936-500-11-2

د خپرونو لړ: (۱۲)

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library